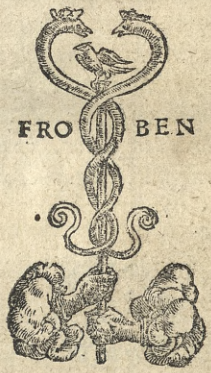
Nr. 2540. 8. Mus. 60.

Henricus Turner a Plauen
est possessor huius libri

CASPARIS CON

TARENI PATRICII VENE-
ti, De magistratibus, & repub.
Venetorum libri
quinq.

BASILEAE ANNO
M D XLVII.

Cum priuilegio Imp. Maiestatis.

AD LECTOREM C. NVcillani carmen.

Magnificos opibus Venetos belloq; potentes,
Hic liber exiguus candide lector habet.
Hos uada cœrulei concludunt undiq; ponti,
Vlla haud quò ualeat denſa nocere phalanx.
Extendere ſuum tam latis finibus ingens
Imperium, fauit Mars ferus ille uiris.
Conſilijs ſanis hi tanta trophæa tulerunt,
Vt feriat ſummum ſydera celſa decus.
Quis bonus ordo tam claros afflarit honores,
Hic liber exiguus lector amice docet.

13962

CLARISSIMO AC DOCTISSIMO Iureconsulto, domino Viglio Zuichemo, Cæsareo senatori apud Mechlyniam, Sigismundus Gelenius. S.

S

I huius commentationis autor ipse editionem maturauisset, Vigli amicorum doctissime, quẽcunq; eius inscriptione dignatus esset, ei profecto haud mediocre ornamentum inde contigisset. Erat enim (ut constans fama est) Caspar Contarenus, si quis unquam Veneti nominis, genere, opibus, prudentia, literatura denique ornatissimus, ad summas dignitates & natus, & suis præcipue uirtutibus prouectus: magnamq; de se spem concitauerat apud quotquot reipublicæ Christianæ tranquillitati consultum cupiunt: eiq; satisfacturus uidebatur, modo licuisset nõ perfatorum malignitatem, ut isti loquuntur, sed per quosdam qui nihil probant nisi quod ipsi faciunt, quum tamen nihil unquam boni faciant. Cæterum post ho

minem magno bonorum dolore ne dicam indignatione ſublatum, nactus hũc tam bene nati ingenij fœtum, quaſi ſuo parente orbatũ ac per hoc nemini nuncupatum, arrepta tam parata occaſione tibi gratificandi, nolui omni patrocinio deſtitutum in publicum emittere: ſed tibi ex more iam peruulgato dedicãdum duxi: non alio nomine mihi hoc uendicans, niſi quòd quantum in me fuit operam dedi, ne quid per operas typographicas detrimenti acciperet. Alioqui erat Contarenus ſuapte uel uirtute uel dignitate â Momorum genuinis ſat tutus: apud noſtrates tamen per quos publici iuris fit, aliquanto erit fauorabilior Viglij calculo comprobatus, hominis non ſolum apud uniuerſam Germaniam merito gratioſi, ſed qui etiam de rebus Italicis æſtimationem facere poſsit: ut qui olim in celeberrimo Venetorum ditionis gymnaſio iuris interpretationem profitens, ſuam induſtriam magno auditorum applauſu approbauerit. Spero itaq; tuum uir doctiſsime nomen cum Contareni æquè docti nomine coniunctum

in eam

in eam expectationem lectores erecturum, ut nihil me amplius de lectionis fructu polliceri opus sit. Illud tamen non uane mihi præsagire uideor, unũquemq; aut senatorem aut qui alioqui in parte reipublicæ administranda uersetur, non solum ex inclytæ huius urbis politiæ cognitione eximiam uoluptatem perceptu rum: uerum etiam ex tam absoluto exemplari, ceu Polycleti canone, aliquid excerpturum ad cõmodum suæ reipublicæ duntaxat pro ipsius ratione & natura: quandoquidem ex triplici administrandi publica genere talem mixturam hic agnoscere licet, quali nulla concinnior in hanc usq; diem uel excogitari à sapientibus potuit, uel memoriæ prodita à scriptoribus reperitur. Vale & fruere, meq; amare perge. Basiliæ,

Cal. Ian. anno salutis

M. D. XLIIII.

CASPARIS CONTARENI PATRICII VENETI, de magistratibus & republica Venetorũ, liber primus.

SAEPENVMERO animaduerti cõplures aduenas, prudẽtes homines, nec bonarum artium ignaros: quum primũ Venetias ueniſſent, ac amplitudinem eius urbis contemplati eſſent, adeò ſunt admiratione & ueluti ſtupore quodam perculſi, ut nihil mirandum magis, aut illuſtrius ſe unquam uidiſſe præ ſe tulerint, ac totius oris ſignificatione oſtenderint. Non tamen omnes admiratio eiuſdem rei capiebat. nam quibuſdam mira quædam res, ac prorſus incredibilis eſſe uidebatur, tam magnam mercium omnium copiam, ex omnibus terrarum oris ac regionibus, perpetuo quodam ac cõſtanti

tenore, in hanc unam ciuitatem inuehi indeque in longe diuersissimas gentes terra mariq; deduci. At alios detinebat urbis frequentia, & omnium propemodum gentium conuentus, acsi commune orbis emporium, Veneta ciuitas esset. Nonnulli mirabantur magnitudinem imperij, latamq; & terra & mari ditionem. At plericq; omnes politioris & acrioris ingenij homines, hanc nouam situs urbis rationem atq; adeò ad omnia oportunam, ut deorum immortalium potius, quàm hominum opus atque inuentum fuisse putare soliti sint, ac ob hanc potissimum causam Venetam urbem omnibus alijs præstare, quæ usquã gentium sunt, aut unquam fuerunt. Ac nimirum, si superiora perspexeris, etiam hac tempestate nonnullas urbes inuenire facile poteris, quas cum hac nostra conferas. Non paucas uero seculis retroactis, quæ & imperij magnitudine, & frequentia populi, rerumq; omnium copia & magnificentia urbi Venetæ longe præstitere, uerum post hominum memoriam, nulla unquam gentium ciui-

tas

tas extitit, quæ tam opportuno, tam tuto, ac tandem tam alieno ab hominum fide, situ condita fuerit. Plerique in condenda ciuitate satis se fecisse arbitrati sunt si locum delegissent, ad quem difficilis & incommodus hostibus accessus esset ad inuadendam obsidendamq; urbem. inde euenit, ut complures ciuitates conditæ sint, aut in montium salebris, aspero difficilique accessu, aut locis palustribus. diuersa quadam ratione nonnulli nihil præferendum censuere commodo oportunoq; situi ad importanda exportandaq; omnia, sine quibus sufficere ciuitas sibi nequeat, tum ad necessitatem, tum ad molliorem quẽdam uitæ luxum. Qui uero utrique rei studuerint, paucos admodum inuenias, pauciores uero qui id præstiterint, nullos autem quos sciam, qui omni ex parte id fuerint assequuti. At Venetiarũ situs diuino potius quodam consilio, quàm humana industria præter fidem eorum omnium, qui eam ciuitatem non uidere, & ab omni impetu terra mariq; tutissimus est, nec non etiam aptissimus omnium, ad cuiusq; rei

copiam, siue ex mari, siue ex continente ciuibus suggerendam, atque ad commercia omnis generis mercium, cum omnibus penè nationibus habēda. Nam in recessu penetralíq; Adriatici pelagi est sita, ubi quà mare attinet ad continentem terram, magna æstuaria panduntur, miro artificio naturæ munita. Nam XII. millibus passuum à cōtinente mare incipit esse uadosum, intra uada breuiáque littus assurgit ueluti agger quidam. Hæc fluctibus fremituq; marino obsistentia, uniuersam eam stationē internam, longe lateq; fusam adeò tutam reddunt, ut non tantum maris impetus, quum assurgit etiam ualida tempestate, ad interiora non nisi fractus penetrare possit, uerumetiā neq; nauibus aduentātibus liber aditus pateat. Quin potius opus est, nisi leues admodū fuerint, ut his in locis, ubi uenientibus occurrūt uada, in anchoris consistant: nactæ deinde tranquillam tempestatem â peritisq; gubernatoribus, seu potius uadorum exploratoribus circumactæ angusta quadam & implicata uia, quà scilicet altior

altior est unda, (hæc uero singulis ferè diebus ęstu maris mutatur & uariat) tandem ad urbem perueniant. Littus illud quod assurgit post uada, sexaginta fermè milibus passuum extenditur, atq; interiora æstuaria concludit. Non ita tamen cõtinuum est, quin septem locis diruptum mari aditũ ad internam stationẽ præbeat. Distat autem à continente sex millibus passuum. Hac ergo ratione Venetæ urbis æstuaria partim continente terra, partim littore ac uadis concluſa sunt, in quibus mediis, ea regione quæ Riuoaltus dicta à maioribus, in hũc usq; diem nomen seruauit, condita fuit urbs Veneta: quo tempore Hunni duce Attila totam oram Venetam, insignem Italiæ prouinciam, quæ hisce æstuariis finitima est, igne ac cædibus deuastabant. in qua calamitate Patauij, Aquileiæ, Opitergij, Concordiæ atq; Altini illustrium Venetiæ urbium ciues, qui & nobilitate, & diuitijs alijs præstitere, primum se cũ familijs recepere in nõnullas insulas, seu potius tumulos, qui in æstuarijs isce paululum ę mari eminebãt: ibidemq;

demq; oppida extruxere in quibus tanquam in tutissimo portu turbulentissimam illam Attilæ tempestatem effugerent. necnon eodem tempore in littore (de quo supra meminimus) nonnulla oppida fuere, eò conuenientibus eiusdem oræ incolis, qui primas item sedes reliquerant, ab Hunnis direptas, ac dirutas: tutúmque locum quæsierant uxoribus, liberísque, ac (ut ita dicam) díjs penatibus. Postmodum Caroli Pipiníq; regum temporibus communi cõsilio omnes in Riuoaltum cõuenere ueluti in locum omnium tutissimum, & maxime commodum: sicq; eo loci conuenientibus omnibus, quicunq; uexationem & deuastationem eam Italiæ illatam ab omni barbarorum illuuie effugere potuerunt, in eam magnitudinem quam nunc cernimus excreuerunt Venetiæ. Vrbis igitur Venetæ situm maxime tutum esse líquere omnibus potest, uel ex ipsa ratione eius urbis constituendæ, quum sibi homines illam condiderint, qui eam Italiæ cladem atrocissimam effugere: ibique incolumes cum fami-

familijs in tantis calamitatibus perstitere. quin post ea tempora (quod nulli unquam ciuitati legimus contigisse) à prima urbis origine ad hæc usque tempora per mille ferè ac centum annos immunis semper ab hostili ui urbs Veneta perseuerauit, quum tamen opulentissima ditissimáque auri argentiq; ac rerum omnium ciuitas ab extremis etiam orbis regionibus barbaros ad prædam potuerit inuitare. Quo fit, ut non male sentire existimem eos, qui una hac ratione Venetias cæteris ciuitatibus præstare censuere. Verum aliud quiddam est in hac ciuitate, quod longe omnium præstantissimum censuerim ego: mecumq; omnes, qui ciuitatem, non tantum mœnia ac domos esse putant, sed existimant ciuium conuentum ac ordinem potissimum hoc sibi nomen uendicare: reipublicæ scilicet ratio & forma, ex qua beata uita hominibus contingit. hoc ego reor esse eximium illud ac pręclarum, quo Venetiæ maxime eniteant, atq; omnem antiquitatem superare uideantur. nam & si compertum est, nonnullas respu-

blicas

blicas extitisse, quæ imperio, ditione, necnon militiæ ac bellorum gloria reipublicæ Venetæ longe præstiterint, nulla tamen institutione ac legibus ad bene beateq; uiuendum idoneis, cum hac nostra conferri potest: quo effectum esse perspicimus, ut neque adeò diuturna ulla unquã perstiterit. Quam rem cum mecum ipse considero, magnopere mirari soleo maiorum nostrorum sapientiam, industriam, excellentem animi uirtutem, atque adeo incredibilem erga patriam charitatem. Fuere Athenis Lacedæmone ac Romæ nonnulli ciues uitæ probitate, atque in rem publicam insignes pietate uiri: sed adeò pauci, ut multitudine obruti non multum rei patriæ profuerint. At maiores nostri, à quibus tam præclaram rempublicam accepimus, omnes ad unum consensere in studio patriæ rei formandæ, & amplificandæ, nulla propè priuati commodi & honoris habita ratione. Huiusce rei coniecturam facere quiuis facile poterit, minime inquam ambitiosos fuisse Venetos homines, sed patriæ commodo tantum

tum ſtuduiſſe: quòd nulla, aut admodum pauca, antiquorum monumenta Venetijs extant, alioquin domi foriſq; præclariſsimorum hominum, & qui de republica bene meriti fuerint, non ſepulchra, non equeſtres ſtatuæ, non roſtra nauium, aut uexilla ab hoſtibus direpta, ingentibus prælijs ſuperatis. Vnum ex innumeris gẽtilis mei Andreæ Contareni Ducis exemplum adferam. Genuenſi bello grauiſsimo ac longe omnium periculoſiſsimo, cũ dux hic noſtræ reipublicæ præeſſet, incredibili ſapientia animiq; magnitudine ſingulari rem patriam ſeruauit, hoſtesq; iam victores maxima clade illata profligauit: omnesq; ad unum, aut trucidauit, aut captiuos fecit. conſeruata patria, re aucta firmataq; republica diem extremum clauſit, ac teſtamento cauit, ne eius ſepulchro, quod ad hunc uſque diem uiſitur iuxta templum diuo Stephano dicatum, ulla ducis inſignia, ullaue gẽtis noſtræ affigerent. quin neq; tam magni ducis nomen inſcriptũ ibidem uideas: quin eius modeſtia effectum eſt, ut uiri celeberri-

berrimi illustrissimiq; principis monumentum plericq; omnes ignorent. certissimum hoc reor ego argumentum esse, non ambitionis uentosæq; famæ maiores nostros studiosos fuisse, sed patriæ tantum bono, communiq; utilitati consuluisse. hac ergo incredibili uirtute animi, maiores nostri hanc rempublicam instituere, qualem post hominum memoriam nullam extitisse, si quis hanc nostram cum celeberrimis antiquorum cõferat, meridiana luce clarius intueor: quum adserere ausim, neque monumentis insignium philosophorum, qui pro animi uoto formas reipublicæ effinxere, tam recte formatam atque effictam ullam contineri. Quamobrem putaui ego exteris hominibus rem minime ingratam me facturum, si tam præclarę reipublicæ institutionem literis mandarem, quum præsertim nullum ipsce temporibus uideam, ex quamplurimis doctissimis uiris, qui multum ualent ingenio, eruditione rerum omnium, ac eloquentia, hanc rem literis illustrauisse. Cui licet nihil luminis ex oratione nostra

ſtra afferri poſſe certò ſciam, per ſe tamen eſt adeò illuſtris, ut nõ tantum ſibi, uerumetiam orationi alioquin tenui multum ſplẽdoris & dignitatis ſit allatura. Quamobrem cum de hac noſtra republica ſcribere inſtituerim, ut quilibet facile dignoſcere queat, rectè ne an perperã ſe habeat, hinc mihi potiſsimum exordiũ ſumẽdum reor. Hominẽ ſcilicet à natura ciuile animal effectũ eſſe, ſolum uero ne dum rectè uiuere, ſed nec uiuere poſſe: id quod quotidiana neceſsitas ac uictus ueſtitusq; ratio planè oſtẽdit: ac ob eam cauſam, & à principio homines conueniſſe in hanc ciuilem ſocietatẽ, ac deinde perſeueraſſe, ut bene beateq; uiuerẽt, hoc eſt, ut mutuo adiumento ac opera ſummum hominis bonum aſſequerentur, quoad fieri poteſt, donec mortalẽ hãc uitam degimus. Quamobrem etiã uniuerſa ratio ciuilis inſtitutionis eò pertinet, ut qua faciliori uiâ id fieri queat, ciues faciat felicis uitæ cõpotes. At felix beataq; uita uſu uirtutis præcipuè contineri à ſummis philoſophis perhi-

betur, quod etiam probant certissimis rationibus, & argumentis euidentissimis. Verum usus uirtutis & in muneribus bellicis elucet, & in functionibus pacis. Atqui quamuis laus bellica, totaq; militaris ratio tum necessaria sit ciuitatibus pro cõseruanda libertate, ac finibus tuendis, tum etiã dignitatis & splendoris plurimũ habeat, nihilominus respuit communis hominũ sensus officia bellica, quibus cædes ac mortalium detrimenta imprimis procurantur, esse per se expetenda, atq; ad ea cætera omnia ciuilia munera esse referenda. ac quidẽ crudelis ingenij, quin potius ab humanitate abhorrentis hominis esset, optare prælia, cædes, incẽdia, hac duntaxat de causa, ut in re militari clarus sit, adde etiã si libeat, ut summi imperatoris laudem cõsequatur. Quare omnes philosophi insignioris notæ in hanc sententiam cõsensere, bellum propter pacem expetendum esse, omnemq; functionẽ uirtutis militaris atq; uniuersam laudẽ bellicam ad pacis officia esse referendam. Quamobrẽ is rei

publicæ

publicę inſtitutor, qui laude dignus haberi, & ut dici ſolet, omne punctū tuliſſe uideri uult, eam moderationē adhibeat, ac eum ordinem tueatur, ut ad uirtutem accōmodata tota reipublicæ inſtitutio uideatur: ad idq̄, ut ad pacis functiones magis q̄ ad bellica munia ſpectare exiſtimetur, bellicis interim & militaribus nō neglectis. Nam plerunq̄ & finibus tuendis & propagandis (dummodo id ſine iniuria fiat) neceſſaria eſt militaris uirtus. Cæterū ijs, quæ diximus, conſtitutis, illud ſtatim in cōtrouerſiam reuocari ſolet, gubernatiōi ciuitatis unus rectiúsne, an pauci præſideant, an potius uniuerſa multitudo: qualem pleriq̄ effingūt ſtatum illius, quæ proprie reſpublica uocari debeat. At quidē egregie ſtatutū, ſapienterq̄ dictum mihi uideri ſolet, hominum gubernationem perperam homini cuipiam demādari, ſed diuinius aliquid eſſe oportere, cui officium iſtud incūbat: quod cognoſci facile poteſt ex pleriſq̄ generibus animantiū. gregem enim ouiū ouis nō regit, nec equorum

aut bonum armẽtum bos equusúe aliquis moderatur, sed animal longe eximium tuetur, ac regit brutas animantes: homo inquam, qui quãtum brutis antecellat, est omnibus compertissimum. Itaq; non diuersa ratione hominem moderari ac regere debet quippiam homine præstantius & diuinius, si ex animi sentẽtia res successura sit. Sed cum in mũdanis rebus, quæ sensu percipiuntur, inueniri minime possit melius ac præstãtius homine, ac homo uarium quoddam sit animal, & longe diuersis partibus cõstet: inferioribꝰ. quippe animi uiribus cum belluis communionẽ habet, at supremis quodammodo deos immortales attingit: id rectè inter homines gubernatoris atq; moderatoris locum tenere debet, quod est in homine diuinum. id uero omnium consensu est mens, diuini tanquã splẽdoris radius quidã à natura insitus hominum animis. Nõ ergo satis reipublicæ consultum erit, si gubernatio homini committatur, quem brutæ illæ uires sæpe perturbant, atq; à recta semita reuocant

uocant rationis, sed menti puræ ac motionum animi immuni, id munus conferendum est. Quamobrē diuino quodam consilio cum alia ratione id fieri nō posset, inuētis legibus hoc assequutum humanum genus uidetur, ut menti tantum ac rationi nullis perturbationibus obnoxiæ hoc regēdi hominum cœtus officium demādatum sit. Quod sanè deorum munus, nescio an ullo inferius existimari debeat, si quis accurate secum putet legum cōmoda. Primo nanq; in sanciendis, plurimi sapientes uiri conueniunt, qui multarum rerum experientia docti inuētis aliorum, exē plisq; ueterum collatis, tandem post diuturnam consultationem decernūt id quod optimum uisum fuerit: neq; odio tūc, aut amicitia, aliáue animi perturbatione à uirtute deduci possunt, quum nullius priuati causa agat in legibus constituendis, quemadmodū in forēsibus iudicijs semper accidit. Post uero leges sancitas, si quis contra eas feciſſe deprehendat, isq; pœnas dederit, quas leges iusserint, iure nullum ha

here odio poterit. Proindeq; metuendum non erit, ne qua seditio aut simultas inter ciues contrahatur, maxima & periculosissima rerum publicarum labes. Contrà plerunq; in iudicijs hominum, ni ui legum quispiam plectitur, discordiæ inimicitiæq; graues proueniunt. Nam est propè impossibile quin male affecti in eum simus, qui nobis detrimentum attulerit, quo fit ut nescio am an à natura omnium parente homi num generi maius quippiã concessum fuerit hac legum inuẽtione, quæ etiam iure dijs immortalibus fuit ab antiquitate consecrata. quin quod magis mirum uideatur, Aristoteles philosopho rum facile princeps in eo libello, quẽ De mundo ad Alexandrũ Macedonũ regem scripsit, nil aliud reperit, cui similem deũ optimũ faceret, præter anti quam legem in ciuitate recte institutã: ut id propemodum tam magni philosophi sentẽtia sit, deus in hac rerum uniuersitate, quod antiqua lex in ciuili societate. Ac in libris in quibus de republica tractat, legẽ inquit esse mẽtem

sine

sine appetitu: ac si diceret mentem puram, lucidam, nullis affectuum morbis infectã. ex quibus effici illud, quod superius diximus maxime opportunum atq; optimum esse, quilibet perspiciat homo etiam tardioris ingenij, ut scilicet diuiniusquippiã homine cœtus hominũ moderet ac regat. Quòd si huic gubernationis muneri præficiatur homo, quũ rari admodum sint & prudentia & probitate prędíti, hiq; plerunque ob affectuũ animi uim cum in iudicando errent, tum maxime à recta animi sententia dimoueantur, nõ sine turbatione magna, ingẽtiq; periculo res proceſſura sit. quod etiam si fieri posset, ut hominem inueniremus, adeò sapientem atq; probum, atq; adeò propositi tenacem, ut nulla animi perturbatione ab officio reuocaretur: utiq; hac conditione minime optandus esset pro legũ principatu hominis dominatus, qui mortali fragilíq; natura prædítus, diutius eo munere fungi nequiret, quum leges æternitatem (ut ita dixerim) æquare possint. Ex his iam persuasum

esse reor, summam imperij cõmendandam esse legibus non homini: cq; paucissima uero, quando legibus comprehendi non possunt, hominis arbitrio permittenda. Verum necesse est, ut custos quispiã ac ueluti uicarius & minister legibus constituatur, qui pro legis imperio rempublicã regat: & quoniã neq; legibus comprehendi quæcunq; possunt, quæ in iudicium ueniũt, tum quæ cõsultanda sunt, arbiter sit huiusmodi omnium. Rursusq; eadem cõtro uersia redit, quæ ex legũ sanctione soluta esse alicui uideri potuisset: an scilicet unus melius, an pauci, an potius multitudo tuendis legibus, & his dijudicandis ad quę satis esse leges nõ possunt, præferenda sit. At quamuis multorum sententia regius dominatus alijs habeatur præstantior, crediderim tamen ego, tametsi unius principatus, qui uere regiam dignitatẽ ac iure merito uendicaret sibi, si res per se consideretur, optimus omnium est: nihilominus propter sæpius in deteriorẽ partem labile ingenium hominis ac uitæ bre-

breuitatem optimũ omnium ſtatum minime eſſe ſub regio principatu, ſed multitudinis gubernationem ciuili ſocietati magis conuenire: quod experientia rerum omniũ magiſtra luculenter docet. Nam nullum regium principatum apud ueteres extitiſſe unquam legimus, neq; noſtra tempeſtate conſpeximus, qui nõ breui in tyrannidem lapſus ſit. Cõtrà plurimas reſpublicas multis ſeculis perduraſſe ac pace et bello floruiſſe. At quidem multitudo omnis gubernationi per ſe inepta eſt, niſi in unũ quodam modo coaleſcat: quandoquidẽ neq; multitudo ulla eſſe queat, niſi unitate aliqua cõtineatur. Qua de re ciuilis quoq; ſocietas diſſipabit̃, quæ unitate quadam conſtat, niſi quapiam ratione multitudo unum efficiatur. Quo fit ut præclari philoſophi, qui de reipublicæ inſtitutione præclare ac curateq; ſcripſerunt, temperãdam rem publicam cenſeant ex optimatium & populari ſtatu, eo adhibito temperamento, ut incommoda utriuſq; gubernationis uitentur, cõmoda uero com-

parentur. Quo circa rempublicam Lacedæmoniorũ ſummopere laudant, in qua reges & Ephori effecerint mixtionem quandã, ut bene dignoſci nequeat, ſub quanam gubernationis ſpecie fuerit ea reſpublica collocanda. Id tamen reprehendunt, quòd duntaxat ad belli munera inſtituta fuerit, nulla interim habita ratione officiorum pacis, atq; ocij: indeq; effectum eſſe, ut q̃ primum in ocio eſſe cœperunt, reſpublica illa inſignis in deterius labi cœperit: quod etiã Romanis accidiſſe eadẽ propè cauſa cõpertum eſt, nec euenturum latuit præcipuos Romanos ſenatores, ex quibus Naſica cenſuit Carthaginem, tametſi Romani nominis ęmulam, quin potius inimicam ſempiternam, minime diruendam eſſe: ut ſemper Romanus hoſtem haberet, cũ quo agendum armis eſſet: ne inimico atq; æmulo ſublato ea reſpublica inſtituta ad bellum iuuentusq; in armis educata in ſeſe arma conuerteret. Quod Naſicæ conſilium, quãuis à ſenatu tunc repudiatum fuerit contraq; eius ſententiam

tiam decretum, rerum tamen ipsarum euentus prudentissimum fuisse ostendit. nam euersa Carthagine continuo ferè bella ciuilia exarsere, quibus tandem florētissima ac potentissima omnium quæ unquam fuerunt respublica concidit, ac demum in Barbarorum prædam cessit opulentissima, seu potius rerum domina ciuitas. Sed ut aliquādo ad institutum opus ueniamus, maiores nostri qui Venetam rempublicam instituerunt, mira quadā sapiētia atque egregia probitate præditi extitere, à quibus nihil prętermissum sit, quod facere uideri potuerit ad rectam reipublicæ institutionem. Primum namq; ad usum muneraq; uirtutis instituere omnem uitam functionemq; suorum ciuium, semperq; eis fuere potiora studia pacis quàm belli. Et in eam curam incubuere, ne qua ratione concordia ciuilis solui posset, non neglectis interea officijs bellicis, his inquam quę nostræ ciuitati maxime conuenirent. nam is est urbis situs, qui ualde idoneus sit maritimæ militię, terrestri

ſtri uero ſatis ineptus. Neq; enim huic urbi aliquo pacto accommodari queunt, aut equitum turmæ, aut peditũ acies, ut ex his quæ ſupra de urbis ſitu à nobis accurate deſcripto diximus, perſpicue conſtici poteſt. Enimuero hac in re temperiem adhibuere, eãq; mixtionem omnium ſtatuum, qui recti ſunt, ut hæc una reſpublica, & regium principatũ & optimatiũ gubernationẽ, & ciuile itẽ regimen referat: adeò ut omnium formas pari quodam libramẽto commiſcuiſſe uideantur, quod clare ex operis proceſſu liquebit. Verũ ut tandem reipublicæ Venetæ inſtitutionẽ aggrediamur, illi apud quos ſumma eſt totius ciuitatis authoritas, & ex cuius decretis ac legibus pendet tum ſenatus tum etiam omniũ magiſtratuũ authoritas, conſilium illud eſt, in quo nobiles ciues omnes conueniunt, qui annum XXV. exceſſere, aut plericq; alij qui nondum id ætatis habent quum tamen annum XX. peregerint, quod ius ſortis beneficio adipiſcuntur: de cuius rei uniuerſa ratione inferius dicemus.

Nunc

Nunc à nobis eius ratio est explicanda, probe à maioribus nostris cautum fuisse ne plebs admitteretur ad cõuentum hunc ciuiũ, in quo est summa potestas reipublicæ. Deinde non minore prudentia factam fuisse ciuiũ hanc diffinitionẽ generis nobilitate potiusquã facultatum censu, quemadmodũ fieri cõsueuerat in priscis rebusp. uti plerique ueteres philosophi præcipiunt esse faciendum. Ciuitas nanq; ciuium societas est: nec tamen omnes hi homines, quib. indiget ciuitas, aut qui intra mœnia urbis habitãt, sunt habendi pro ciuibus, neq; iure in ciuiũ numero sunt collocãdi. Opificibus enim cuilibet ciuitati est opus, necnõ mercenarijs plurimis, ac priuatis demum seruis, qui operam locãt: at nullus horum ciuis uere dici potest. nam ciuis liber est homo: hi uero omnes seruitutem seruiũt, uel priuatam, uel publicam. Mercenarij nãq; & opifices omnes ueluti serui publici haberi debent. Etenim non dissimili modo à natura constitutum fuisse animal putandum est, ac ciuitatem ab

homi

hominibus constitui oportere. In animante uero multæ sunt partes, quę animatæ non sunt, illis tamen indiget animal, ut uiuat: sic in ciuium cœtu multis hominibus est opus, qui tamẽ minime partes ciuitatis aut esse aut haberi debeant, nec in ciuiũ numero collocari. Quamobrẽ sapienter à maioribus nostris cautum est, ne uniuersus populus summã potestatem habeat in hac republica, quam longe optimam uoluerũt. Summa nãq; turbatio populares q; tumultus frequenter concitantur in illis ciuitatibus, in quibus summa rerũ est apud populum: quod etiam à quibusdam rebuspublicis obseruatũ fuisse legimus, & à nõnullis philosophis præceptũ. hoc tamen recte se posse assequi arbitrati sunt, si ius hoc administrãdæ reipublicæ difiniretur censu atq; copia rei familiaris. Verum in maximas difficultates nec mediocria incõmoda incidere. nam frequenter euenit, ut infimę plebis homines comparent sibi ingentes facultates: quippe qui plerunq; sordidis artibus ac officijs minime liberalibus

libus dant operam augendæ rei causa, neq; unquam sibi parcũt, quin potius genium fraudãt, ut opes accumulent. Cõtra ingenui ciues ac liberaliter educati pauperes fiunt, seu aduersa fortuna (ut frequẽter accidit) seu quòd liberalibus studijs addicti uniuersam hanc augendę rei familiaris operã negligũt. qua ratione fit ut sordidi homines, qui nil aliud sapiunt quàm lucrum, bonarum uero artium expertes sunt, paulatim rempublicã capessant: ingenui uero ac liberaliter educati opibus sensim deficientibus à iure ciuium decidant. Inde maximas seditiones oriri ac rem publicã turbari necessum est. Ideo maiores nostri sapientissimi homines, ne sua respublica quandoq; in has calamitates incideret, hanc definitionem publici iuris, generis nobilitate lõge melius fieri censuerunt, quàm magnitudine census: ea tamen tẽperatione, ne tãtum supremæ nobilitatis uiri hoc ius haberẽt (illud enim paucorũ potentiæ fuisset, non reipublicæ) sed etiam quicunq; alij ciues non ignobiles. Itaque

omnes

omnes qui aut genere nobiles extite-
re, aut uirtute insignes, aut de republi-
ca bene meriti, principio hoc ius ciuita
tis regẽdę adepti sunt. Quòd si post eũ
primum conuentum aliqui extiterint,
qui tum opibus, tum strennuis gestis
rempublicam auxerint, nimirum illis
omnibus ius adminiſtrandæ reipubli-
cæ cõcessum fuit, quod & temporibus
nostris uidimus. nam nonnulli etiam
aduenę, externiq; homines in hunc nu
merũ ciuiũ asciti sunt, uel ob eam cau-
sam, quòd nobilissimi, uel quòd offi-
ciosi erga rempublicã fuerint, eãq; in-
signi quopiã facinore honestarint. V-
niuersus ergo hic ciuium conuentus,
seu (ut dicitur) magnum hoc cõsilium
penes quod summũ totius reipublicæ
ius est, à quo etiam senatus magistratu
umq; omniũ autoritas, in republica ui
cem refert popularis status. Dux uero
qui præfinitum imperandi tẽpus non
habeat, sed dum uixerit, præsideat, re-
giam præ se fert potestatem, præsertim
cum regiam speciem habeat, ac grauí-
tatem dignitatemq; regis seruet. Reli-
qui

qui uero ciues regiâ ueneratione ducem prosequuntur, omniaq; decreta & leges, tum etiã publicæ literæ, sub ducis nomine prodeunt. At senatus, x uiri, seniorumq; seu præconsultorũ collegium, qui apud nos uulgo sapiẽtes solent dici, eorum, inquam, qui præconsulunt, ac de republicâ ad senatũ referũt, ostendunt quandam optimatium speciem. Quæ cũ sint præcipuę reipublicę huius partes, antequam ad inferiores magistratus deueniamus, de ijs primo sigillatim dicendũ est. Maius ergo consilium est, à quo uniuersa pendet respublica. Omnes ordinis patricij iuuenes, qui xx annũ exegere, ad magistratũ, qui uulgo Aduocatorius dicitur, accedunt: cui præcipue legũ tutela demandata est, coram quo constituti cũ patre, aut matre, si pater decesserit: aut proximiore generis cognato, si utroq; parente orbati fuerint, adhibitis duobus testibus honestis uiris probãt, se natos ex eo parente, quem patrem profitentur, non spurios, sed matrimonio, legibus, & ex matre honestâ muliere, natos

c

tos. Testes uero in hęc uerba iurant, sibi id compertum esse ex omniũ, quos nouêre, attestatiõe, atq; ex omniũ assensu. Deinde pater seu mater uel consanguineus genere proximus, si fuerit is iuuenis utroq; parẽte orbatus, iureiurando asserit adolescentem XX. annos excessisse. Quæ quum rite à scribâ magistratus illius in codicẽ fuerint relata, diem quartã mensis Decẽbris operiuntur: eadẽq; die omniũ horum adolescentũ nomina, qui nondũ sortis beneficio ius ciuis adepti sunt, & uigesimum annũ excesserunt, in urnam cõmittunt, & ad principẽ adferũtur: ibiq; corã consiliarijs constituit. Penes quã est & altera, in qua tot sunt pilulæ seu globuli, quot nomina in priori fuerint suis quæq; notata syngraphis. Pilularũ quinta pars aurea est, reliquę omnes argenteæ. Extrahit princeps ex priori urna nomẽ, mox & ex altera pilulã: quæ si aurea fuerit, iuuenis is cuius nomen exierat, cõfestim publicę potestatis ius habet, et in maius consiliũ admittit: sin argẽtea, sorte decidit, ac insequẽtis anni

ni sortem operitur, nisi eo tẽporis spacio XXV. annũ exegerit. nam quicunq; patricius ad id ætatis peruenerit, continuo ius habet ciuis, publicæq; potestatis est particeps. Hac igit̃ ratione quinta pars candidatorũ iuuenum quoquo anno recipitur ad ius suffragij ferendi cum alijs ciuibus. Quòd si accidat ut cuiuspiam patricij pater atq; auus, uel propterea quòd absentes fuerint, uel ob aliam causam nunquã hoc iure suffragij ferendi sint usi, eorumq; nomina nunquam fuerint relata in publicos codices, in quibus patriciorũ omnium nomina sunt descripta: ne qua fraus cõficí posset, néue quispiam degener furtim obrepat in hunc nobilitatis cœtum, noluerunt arbitrio tantũ Aduocatorij magistratus eam rem cõstituí ac decerní: sed lege cautum est, ut hi referentibus Aduocatoribus ad XXXX uiros agnitionem patritiã probent, atq; testibus & scripturis publicis: sicq; causâ cognitâ disceptantibus quadraginta uiris decernitur, an ad ordinem patriciũ admittendus sit. Ne au

tem quispiã impunè tentare huiusmodi iudicium audeat, itidem quicunq; referre de nobilitate sua uoluerit ad eos iudices, prius ad magistratum deferat quingentos aureos: qui in ærarium referũtur, si ille decíderit à causa. Ea fuit maiorum nostrorum diligẽtia, ne quâ labe nobilium hic cœtus inficeretur. qua de causa etiam illi ciues, qui uigesimumquintum annum excesserũt, non prius adipiscuntur ius suffragij ferendi, quàm coram Aduocatoribus cõstituti iureiurando patris seu matris aut proximioris consanguinei probauerint, se ad id ætatis aduenisse: ac duobus item testibus, se ex eo patricio genitos, quem parentem profitentur, nõ spurios nec matre pudendâ. Postquam omnis ferè ratio à nobis exposita est, qua ciuib. ad ius publicę potestatis aditus fiat, illud animaduertendum existimo, maiores nostros sensisse plurimũ ad amicitiam & unionem ciuium conciliandam & conseruandam conferre, si sæpius in unum conuenirent: quare ueteri consuetudine inoleuit mos ille,

ut octa

ut octauo ferè quolibet die, interdum etiam frequentius, cõsilium magnum cogeretur. Huius præcipuum munus est, ut omnes magistratus creet, tũ eos, qui in urbe ius dicunt, & alijs reipublicæ muneribus funguntur, Senatum quoq; & x uiros, tum etiam prætores, præfectos, quæstoresq; oppidorũ atq; urbium quæ in societatem Veneti imperij sunt ascitæ, necnon custodes arcium, classis imperatorem, legatos, item classis triremium præsides, ac demum (ut uno complectar uerbo) quoscunq; qui domi uel foris ius habeãt publicæ potestatis. Leges item omnes quæ ad constitutionem reipublicæ pertinent, huius consilij authoritate sanciuntur. quod præcipuè fieri consueuit tempore interregni, cum scilicet, mortuo duce, nondum alius ei suffectus sit, sed inferius de interregno. Nunc omnis comitiorum habendorum ratio à nobis exponetur. Circa meridiem, quibusq; ferè diebus festis cõsilium hoc agitur, sub amplo spacioso; tecto, quod liceat appellare comitiũ, in eo x sunt sedi-

lia lõgissima, utpote quæ longitudinẽ comitij pene æquent. ciues omnes ut quisq; eò loci peruenerit, sessum eunt, ut cuiq; libuerit. nulli nanque statutus est locus, præterquam quibusdam magistratibus, qui comitijs præsunt. ij uero sunt dux, consiliarij, & xxxx uirorum præsides tres, qui in clariore suggestu sedent, atq; soli ius habent referendi ad magnum consilium. Post hos in medijs ferè subsellijs, quæ paulo elatiora sunt ad parietes comitij posita, certis statutisq; sedibus, Aduocatores sedent, tresq; x uirũm præsides, ac demum q; longissime à suggestu Ducis sunt subsellia Auditorũ ueterum, ac recentiũ, de quibus omnibus magistratibus à nobis infrà dicet. cæteri uero ciues omnes (ut dicebã) promiscuè pro animi arbitrio sedẽt. statuta deinde hora fores comitij clauduntur, ferunturq; claues ad suggestum principis, & ad eius pedes locãtur. tunc scriba primus, qui honos est non patriciorum, maximæ tamen dignitatis, assurgit, atq; elatiore loco cõstitutus uoce magna pronun-

nunciat magistratus, pro quibus sunt eo die habenda comitia. pronunciatis magistratibus, cõtinuo ex eo loco confert se ad suggestũ in quo est princeps, altâq; uoce citat magistratus, præsides comitiorũ quos supra memorauimus, ut ad principẽ & cõsiliarios accedant. iussi confestim accedunt, ibiq; iureiurando interposito pollicentur operam se daturos, ut leges comitiorũ seruentur, non pronunciaturos ciuem eum, qui contra decreta aliquid egerit, sed pœnâ legibus cõstitutâ punituros. His peractis ad sua quisq; loca reuertitur, præter unum ex Aduocatoribus, ac unum ex præfectis x uirũm, qui ad extremam partẽ atrij se conferunt aduersam principis suggesto, ibiq; destinatis sedibus considunt. reliqui uero Aduocatores in dextro latere comitij, duo uero reliqui x uirũm præsides sinistro latere è regione Aduocatorum se item locant. Cõsimili ratione ueteres & recentes extremo loco comitij, quẽ dicimus lõgissime distare à suggestu principis, oppositis lateribus considunt,

dextro inquã ac siniſtro: ut huiuſmodi magiſtratuum uniuerſo ciuiũ conſilio omni ex parte oppoſiti cuſtodes eſſe uideantur, ne quis impunè quippiam agere poſsit, contra leges & comitiorum decreta. Magiſtratibus hũc in modum diſpoſitis tres urnæ iuxta principis ſuggeſtum farciũtur, in quibus cõduntur globuli aurei argenteiq; hocq; modo diſpoſitæ, ut in medio ſuggeſtu una, ex utroq; latere itidẽ una, in quarum utraq; XXX. tantum ſunt globuli aurei, innumeri uero argentei. aſt in media urna LX. tantum globuli conduntur, quorum triginta ſex aurei, argentei uero uiginti quatuor: ſuntq; aurei omnes globuli, certis literarum notis inſcripti, quas ſingulis comitijs ſorte educunt, ne qua poſſet ſubeſſe fraus. Locatis urnis tres conſiliarij iuniores cęteris è ſuis ſedibus ſurgunt, ac ad extremam partẽ ſuggeſtus iuxta tres urnas ſeſſum eũt, ea ratione ut ſinguli ſingulis conſiliarijs aſsideant. ijs ita actis & diſpoſitis ſortes ducũtur, ac is ordo ciuium, cuius ſors exierit, conſurgit ex utroq;

utroq; comitij latere. Per atrium nanq;, q̃p longum est, decẽ sunt sedilium ordines dispositi, in quibus pro cuiusq; arbitrio cõsidere ciues suprà diximus, unaq; tantũ sors duobus ordinibus inseruit, his scilicet qui ex utroque latere comitij sibi respõdent. is itaq; ordo cuius sors exierit, magna præconis uoce citat̃, & ex utroq; latere comitij, eo etiam ordine quo sorti libuerit, consurgitur: ciuesq; eo, quo sederint, ordine, ad eas se urnas conferũt, quibus iuxta suggestum principis cõstitutis consiliarij assident: ac manu impositâ quisq; globulum unũ educit: qui si argenteus sit, diuerso itinere ad sedile, unde surrexerat, reuertitur. at qui aureum eduxerit, confestim cõsiliario, qui urnæ illi præest, conspiciendum tradit: ille diligenter notã agnoscit. illa notæ inscriptio ea ratione est inuenta, ne quisquã afferre domo secum possit aureum, quem manu furtim impositum uideretur, ex urna eduxisse, sicq; per fraudẽ electior fieret. Is ergo, cui sors aurei obtigerit, continuò ad mediam urnam se cõfert,

indeq; globulum extrahit. qui si argenteus fuerit, inops uoti ad suum ordinẽ reuertit: sin uero aureus fuerit, suggestum ascendit, ac è regione principis destinato loco sessum it. secundus qui eâdem sorte usus fuerit, eodem etiam se recipit, ac item tertius: sicq; deinceps cęteri, quousq; nouem fuerint qui optimum electorum ordinem complent, ac ita eo in ordine disponuntur, ut solius ætatis ratio habeat, præterea nullius rei. Hoc loco institutum illud minimè prætereũdum est, illos qui sortis beneficio electores sunt facti, statim alta uoce à scriba pronunciari solere, adeò ut omnes audiant: neq; amplius facultatem esse cuipiam eius consanguineo, aut affini arctâ necessitudine coniuncto tentandi sortem, qua elector fieri queat: neq; etiã pluribus q̃ duobus gentilibus aditus patet ad ordines electorum. quod summa prudentia maiores nostri instituere, ut scilicet ad plures agnationes ac familias hoc munus eligẽdi perueniat, publicumq; hoc beneficium latius pateat inter ciues: satis enim

enim esse debet, si ex una familia sors duobus contingat, qua publicæ authoritatis compotes efficiantur. Sed eò reuertar, unde nostra diuertit oratio. primus hic ordo electorius eu estigio, ut cõpletus fuerit, comitio egreditur, simulq; nouẽ illi se in certũ conclaue recipiũt. Hic scriba unus à secretis reipublicæ adest: primum electoribus nunciat ea, quæ legibus præscripta sunt, & quæ in magistratibus eligendis seruari debeant, leguntq; item senatusconsulta, quibus cauetur, ne pecunia corrupti electores, seu quapiã malâ arte & fraude eligant, uel, ut rectius dixerim, nuncupẽt eos, qui cõpetitores futuri sunt, ac consilij proponendi iudicio disponuntur. Deinde nouem illi electores, prout cuiusq; ætas fuerit, seniores scilicet digniori loco ac patrio sedent. nullum nanq; aliud discrimen, præterquã ætatis, inter ciues Veneti esse uolunt, quod nullius simultatis causa fuerit: neq; à summis philosophis, Aristotele inquã in Politicis, & Zenone in Cyri Persarum regis institutione opere lon

gè

gè celeberrimo est prætermissum. Electoribus eo ordine dispositis, nouem item globuli in urnam conijciũtur, numeris quisq; notati, ab uno ad nouenarium. In pagina uero paululum longiore inscripti sunt magistratus, quorum habentẽ comitia suo ordine. Maximus natu electorum, ex urna sortem educit. numerus sorti inscriptus inspicit, ac quotus fuerit numero descriptus, pronũciandi quem uoluerit ciuem ius habet. Idem contingit secundo, idem tertio, & sic de cæteris, ut scilicet ducta sorte quisq; electorum priuati ac proprij magistratus beneficio & arbitrio sortis sit pronunciator effectus. Postmodum is, cui primi magistratus sors obtigerit, eum ciuem pronũciat quem uoluerit. Itur in suffragia à nouem electoribus. si sex suffragia uel plura tulerit electus ab eo electorum ordine, in eo magistratu renunciatur, ac eius nomen in pagina ea oblonga inscribitur, in qua magistratus omnes, quorum habentur comitia, sunt inscripti, q; si pauciora, quàm sex, suffragia tulerit, quod rarissi-

rarissimè euenit, iterũ alius ab eodem electore proponitur. Ad eãdem rationem res deinde peragitur, & sic deinceps quousq; aliquis proponatur, qui approbetur sex electorũ iudicio. Idem eligẽdi modus in secũdo, tertio, omnibusq; alijs seruatur, quoad ille electorum ordo in singulos magistratus singulos ciues elegerit. Interim uero dum hæc in conclaui aguntur, reliqui ciues ordinem sortiũ in comitio cœptũ non intermittũt, sed ad urnas se conferunt, prout cuiq; ordini sors contingit: deinde globulos educũt, donec nouem alij sortem utranq; auream ex urnâ extraxerint, & hi complent secundum electorum ordinem, qui habita (ut dictum est) ætatis ratione, & ipsi in conclaue destinatum seorsum secedunt: quo in loco adest & alius scriba à secretis, qui ratiõe in nullo dispari à priore, tum decreta ac senatusconsultum, quæ seruanda illis sunt, recitat palàm, tum suo quemq; loco collocat: paginãq; defert eisdem magistratibus, eãdemq; serie, quâ prior illa, quã in conclaui primi

mi electorũ ordinis delatam fuisse su-
prà diximus. Itidem sortes ab electori-
bus educuntur: ut quisq; suam educit,
à singulis pronunciantur ciues singuli
in magistratibus quorũ comitia fiunt,
prout cuiusq; electoris sors tulerit. ac
eodem fermè modo post hos tertij no-
uem eadem ratione tertium ordinem
complentes, in priuatum quoq; cõcla-
ue secedunt, in quo eadem adamussim
obseruantur. Sic etiam quarti nouẽ in
suum, atq; hoc pacto explent numerũ
trigintasex ciuium, totidem nanq; fue-
rant globuli aurei in urna medio sug-
gestu constituta. Quamobrem ex sexa-
ginta ciuibus, quibus ex primis urnis
sexaginta pilulæ aureæ contigere, tri-
ginta sex electores fiunt, in quatuor
classes distributi: quatuor uero & ui-
ginti, qui ex media urna globulos ar-
gẽteos eduxerũt, spe frustrati redigun
tur in ordinem. Nõ me latet, perquam
arduum esse, minuta hæc à ueterũ Ro-
manorum usũ longe remota literis il-
lustrare, sed potius inepti culpam mihi
censeo subeundam, quàm parum dili-
gentis

gentis. ideo quæcũq; etiam minutiora accuratè sanè à nobis memorabuntur, adeò ut nihil amplius etiam ab homine diligenti desiderari queat. Nunc reuertamur unde digressa est oratio. Cũ ergo in quolibet magistratu, cuius eo die habentẽ comitia, à classibus quatuor electorũ quatuor item ciues electi sunt, à singulis inquã singuli: nisi fortè contingat unum aliquẽ à duobus aut tribus ordinibus electorum renunciari, quod interdũ accidit, sed plerũq; cuiusq; magistratus quatuor fiunt cõpetitores: in nonnullis tamen paruæ dignitatis ac inferioris notæ magistratibus duo tantùm fiunt competitores: duæ nanq; priores electorũ classes ius habẽt eligendi, ac pronunciandi competitores, in illis minoribus magistratibus, cũ posteriores classes eo iure sint priuatæ. postquam magistratuum omnium competitores electi fuerint, eâ, quam supra exposuimus, ratione, confestim electores dimittuntur, neq; suffragari ea die cuipiam possunt, nec etiã comitijs interesse. ac scriba magnus

qui

qui (ut dixi) patricius honos non est, maximę æstimationis, ex suggestu magna uoce pronũciat competitores primi magistratus: ac sigillatim recitat, quis, & quo electorum ordine electus sit, necnon quo electorum authore, & in quo ordine unusquisq; competitorum electorũ fuerint. Quo mihi in loco illud nequaquam prætereundũ existimo, legibus sancitũ esse, ut elector ille, quo auctore quisq; competitorum pronunciatus ac electus sit, ueluti fideiussor eius habeatur: ut si contingat, pronunciatum ciuem, superatis competitoribus, uoti compotem magistratum eum adipisci, quẽ petebat, ac in eo magistratu pecuniæ publicę quippiam auerterit, ac damnatus fuerit peculatus, nec soluendo sit, is elector, quo autore pronunciatus est, in ærarios referatur. Competitoribus igitur elatâ uoce à magno scriba pronũciatis, primi magistratus continuò pronunciati, si adfuerint, cũ gentilibus quisq; suis ac maximè necessarijs cognatis è comitio egrediũtur, & in cõclaue destinatum se-

confe

conferunt, ibiq; operiuntur, donec illius magistratus habeant comitia. Post id item magnus scriba oēs admonet, diuinis atq; humanis legib. unūquemq; teneri, ut ei suffragetur, qui omnium optimus ac reipublicæ utilissimus fore uideatur: deinde primum competitorem nominat, à primo scilicet electorū ordine electum, pro quo in suffragia eundum sit. cōtinuo iuuenes tot exurgūt, ut unicuiq; sedilium ordini bini inseruiant. Hi urnas quasdam manibus gestant, miro artificio coagmentatas: exterior pars est uiridis, interior alba, unico fornice superius tecta: in quem cum manum iniecerīs, liceat tibi, in utrū uolueris, suffragiū dimittere: cum tamen nullus, etiam si adsit, ac diligenter inspiciat, dignoscere queat in utram urnam suffragiū siue calculum ieceris. nec fabis suffragantur, sed pilulis quibusdam linteis, ne qua ratione ex sono, quē cadentes in urnā fabæ futuræ erant, dignosci possit, in utram urnam calculus sit iactus. nam maiores nostri maxime reipublicæ interesse existimauere, si li-

bera iudicia fierent: idcircoq; ſummam operam dedere, ut ſuffragia quàm occultiſsima eſſent. Iuuenes ergo illi cum ſuis quiſq; urnis inuicem coagmentatis ad ſedile concedunt, ac cuiq; ciuium eo, quo ſederunt, ordine, urnas offerunt. quilibet uero ciuis palàm oſtenſo calculo manum in fornicem imponit, ac in utram uoluerit urnam eum dimittit: ſi ſuffragari uelit, in interiorem albam: ſi uero refragari, in exteriorem uiridem. ſimul in unoquoq; ſediliũ hac ratione eo quo diximus modo in ſuffragia itur. Quo fit ut breui admodũ temporis ſpatio ab uniuerſo conuentu ciuium ſuffragatum ſit. tunc urnæ deferuntur ad ſuggeſtum principis, ibiq; collecta ſuffragia effunduntur in duo uaſa patula, ea uidelicet quæ fuerunt in urnis albis, in uas candidũ, at quæ in uiridibus urnis collecta ſunt ſuffragia, itidem in uiride uas conijciuntur. Deinde ad conſiliarios numeranda deferuntur, inter quos medius ſedet princeps. candidi uaſis ſuffragia competitori fauentia ab eis conſiliarijs numerantur, qui

qui dextro principis latere assident. At collecta in uase uiridi, quæ scilicet refragant, ab his qui ad læuam principis sederint, recognoscuntur. scribæ publici consiliarijs adstant, statimq; scriptis mandant numerata suffragia. Interea dum primi suffragia recensentur, eâdem fermè ratione pro secundo in suffragia itur, qui à secunda electorũ classe fuerit electus. deferunt itidem suffragia ad consiliarios. numerant illi, ac numerum scribæ mandant in scriptis. sic pro tertio, ac demum pro quarto, si tot fuerint competitores, ad suffragia itur. Numeratis suffragijs, is qui plurima tulerit, dummodo dimidia excedant, pronunciatur electus à magno scriba, quũ peractis omnium magistratuum comitijs consilium dimittendum est. Sin autem eius magistratus competitorũ nullus plura suffragia quàm dimidia omnium tulerit, præteriti hi omnes habentur, differturq; electio ad altera comitia. Post primi magistratus comitia peracta pronunciant nomina electorum in secũdo; recedunt è concilio cõpetito

res cum gentilibus ac cognatis. At illi qui concluſi erant, primorum ſcilicet gentiles atq; cognati, in comitium recedunt. Eâdem ratione in nullo diſpari à priori, eodem ordine itur in ſuffragia pro ſecundi huiuſce magiſtratus competitoribus. ac item numerantur à conſiliarijs. is electus habetur qui ſuffragijs alios ſuperauit, dummodo plura dimidijs ſint. ſic pro tertio, item deinceps pro quarto, hoc demum in omnibus alijs magiſtratibus ſeruatur. Poſt completa comitia electorum nomina magnâ uoce pronunciant à ſcribâ magno, poſtea dimittitur conſilium: non tamen ultra ſolis occaſum protrahi comitia queunt. Quòd ſi ea ſolis occaſus interceperit, ſtatim renunciantur, qui ad eam horam fuerint electi: eorũ, qui reſtant, nulla ratio haberi poteſt. Itaq; beneficio, quod eis cùm ſors, tùm electorum claſſes attulerant, ſpe fruſtrati minimè frui queunt. fuitq; hoc ſummâ ratione decretum. nam facile admodũ eſſet, ſi res in noctem protraheretur, ne tam magna ciuiũ multitudo à magiſtra-

tibus

tibus, qui comitijs præfecti sunt, in officio cõtineri possit, quin tenebris fauentibus aliquid contra leges agant. iccirco maiores nostri sapientissimi uiri, qui eximiâ prudentiâ & animi solertiâ omnia prospexisse uidentur, statuêre ultra solis occasum comitia protrahi nõ posse, neq; aliquo pacto lucernã ullam in atriũ illud inferri, dum comitia habentur. Hæc est omnis comitiorũ ratio, in quâ minime est prætereundum, ita inter ciues distribui magistratus, ut tamẽ duo eiusdem gentis, aut etiam consanguinei maxime necessarij in eodẽ magistratu esse non possint. Quemadmodum neq; ijsdem comitijs duo gentiles, aut agnati maximè necessarij, sortis beneficio electores esse nequeunt, ut suprà ostendimus. quod summâ quidem ratione statutum est, ut scilicet ius publicę potestatis ad plures pertineat, nõ autem ad paucos contrahatur necessarios. nam hi potestatẽ adepti, facilè possent aliquid moliri, ac rempublicã turbare. præterea quum plurimi expertes fuerint honorum, necesse etiam est, ut

hi plurimi eam rempublicam oderint, ac rebus nouis ſtudeãt. Eam uero rempublicã diutius conſiſtere ferè impoſſibile eſt, quam multi ciuium nolunt. adde quòd proprium reipublicæ eſt, publicam poteſtatem ad plures pertinere: idq; æquiſsimum ſit, ut conſimiles inter ſe ciues, ex quibus reſpublica conſtare ſolet, non diſpares ſint in honoribus conſequendis. paucorum uero ſtatum, quem Græci ὀλιγαρχίαν dicunt, facile conſtituunt, qui ius publicũ contrahunt ad paucos neceſſarios. Quamobrem in republica Veneta ita magiſtratus inter ciues diſtribuunt, ut quoad fieri poſsit, omnes familiæ agnationesq; honorũ ſint participes: eã tamen ratione, ut non quiuis, ſed hi tantũ uiri qui & probitate & prudentia excellũt, rempublicam adminiſtrent, ac muneribus publicis fungantur. Prior illa inſtitutio populare quiddã ſapit: altera uero optimatium gubernationẽ. quare luce clarius intueri licet, omẽs rectas gubernationes ciuitatũ in hac una republica eſſe cõmiſtas. nam quamuis hoc magnum

magnum cõsilium speciem quandam referat popularis status, nihilominus in eo perspicitur cõmixtam esse rationem optimatiũ gubernationis cum popularí. nam sorte eligi magistratus popularé est, in eo etenim statu ciuitatis iustum atq; æquum æqualitate Arithmetica metiuntur: ac reputant, quum unusquisq; populi unus sit ciuis, & liber, ac paribus paria debeantur, unum quenq; ex populo pari iure ac commodo frui debere in republica, ut magistratus cõsequi possit. & quum omnes simul nequeãt imperare, sed per uices, existimant æquam hanc esse diffinitionem, inter ciues sorte fieri debere, ut hi imperent, quibus sors fauerit. Contrà in paucorum potentia, quæ aberrat à republica optimatiũ, arbitrantium æquum, cũ imparibus imparia debeantur, diuitesq; superẽt alios ciues copia rei familiaris, eis quoq; supremos honores deberí. In quã existimatione utrique longè à uera ratione recedunt, licet ueriſimili nitantur. nam quod inquiunt, paribus paria, aut imparibus

imparia deberi, recte ſtatuunt. In eo uerò, quod paritatẽ priores numero tantùm, ac poſteriores imparitatem ſolùm diuitijs metiantur, hi nimirum utrique egregiè fallunt. Etenim qui numero pares ſunt, aliquâ in parte pares ſunt, nõ omnino pares. Et qui diuitijs impares, non omnino impares cẽſendi ſunt, ſed aliquâ tantũ ratione impares. Verum cum ciuilis ſocietas ad bene uiuendũ ſit inſtituta, uirtus ſola diſcrimen hoc efficit. his ergo qui uirtute præſtant, tanquam imparibus ac potioribus ſupremi etiam honores in republica debentur: æqualibus uero uirtute ac ciuili induſtria, æquales etiã honores. hic modus, hæc norma optimatium eſt. Sicuti ergo populare eſt, uti ſorte in electoribus conſtituendis: ita eſt optimatium, ut is qui uirtute præſtare iudicio cõſilij exiſtimatus fuerit, potior habeatur, ac reliqui repulſam ferant, qui indigniores habiti ſint. Qua ex re facile
„ perſpici reor, in hac comitiorũ habendorum ratione cõmixtam eſſe cum po
„ pulari ſpecie optimatium formã: eo tamen

men temperamento, ut id quod est op- »
timatium, superet rationẽ popularem. »
nam sors in electoribus tantùm consti-
tuẽdis dominatur: cuius potestatis ne-
quam etiam homines reipublicæ absq;
detrimento cõpotes esse queunt, parq;
ius habere cum optimis ciuibus. at in
adipiscendis honoribus nil sortis est, to
tum in electione & existimatione posi-
tum est. Quo in loco non omittendum
censeo illud institutũ, in comitijs magi-
stratuum, qui exigunt uiros præcipuâ
quadam bonitate ac solertiâ præditos,
quatuor ordinibus electorum, de qui-
bus supra memini, senatum uelut quin-
tum ordinem explere. nam dum ordi-
nes illi in conclauibus ad hoc munus
destinatis eos pronunciãt, quos uolue-
rint, cõpetitores, si fiant comitia cuiuſ-
piam horum, quos dixi, magistratuũ,
cogitur senatus in minus atrium: ibiq;
unicuique senatori licet eum quem uo-
luerit in certis illis magistratibus nomi-
nare, pro quibus in suffragia itur. at is
qui plura attulerit, pronunciatur ele-
ctus senatus scrutinio, fitq; quintus cõ-

petitor. quamobrem euidentissimum est, præstantiorem esse in nostra republica legem reipublicæ optimatium, eâ quæ est popularis status. Cæterum huiuscemodi comitiorum modus ac ratio satis hactenus diligenter à nobis exposita est. Accedamus ad eam reipublicę partem, quæ ueluti in fidibus ad constituendam διαπασῶν consonantiã uox grauis acutæ proportione quâdam respondet, sic etiam specie quâdam regiâ parti populari respõdeat, ac demum in unum concentum optimæ reipublicæ iniectis mediis magistratibus coalescat.

Libri primi finis.

CASPARIS CON TARENI PATRICII VENE-ti, De magistratibus, & repub-lica Venetorum, liber secundus.

NVLLVS est, qui ignoret principē in urbe Veneta personam regis ac speciem regiæ gubernationis præ se ferre. ideo non absq; ratione postquam is à nobis conuentus ciuium est descriptus, qui populi formam habeat, & si non satis pro rei ipsius dignitate, pro tenuitate tamē nostra non indiligenter: nunc à nobis aggrediendum est, qua ratione ducti maiores optimi atq; sapiētissimi homines principem unum reipublicæ præesse uoluerunt: necnon etiam dicendum, quibus temporibus ac qualis fuerit huius principis præficiendi origo. Neminē puto latere, id quod à nobis sæpius

hoc

hoc opuſculo eſt repetendũ, ciuitatem ciuilem quandam ſocietatem eſſe, quæ per ſe ſufficiat ad bene beateq; uiuendum. Omnem uero ſocietatem unitate quadam contineri, quis ambigat? contrà autẽ diſtractione diſſolui. Quo effectum eſt, ut diſcordia ciuilique diſsidio, maximæ & opulẽtiſsimæ ciuitates brevi corruerint, funditusq; euerſæ ſint. unitas uero commode contineri non poteſt, niſi ab uno, qui multitudini ciuium ac uniuerſis magiſtratibus, quibus priuatæ quædam functiones ſint demandatæ, præſit, atq; multitudinem quodammodo diffluentem colligat, ac in unũ conciliet. quod philoſophi ſummi ac præcipui naturæ indagatores, cũ in uniuerſi conſtitutione, tum etiam in microcoſmo, id eſt animali, animaduertêre. Nam proſpexerunt in hac rerum uniuerſitate multos ac difformes, prout ſcilicet uniuſcuiuſque natura fert, motus ab uno, cœleſti inquam, contineri, ac diuturno: omnes etiam cauſas ab una prima omnium cauſa: demum in uno animali plurima ac lõge diuerſa mẽbra

bra, quorum functiones uariæ dissormesq; sint: una tamen anima & unico membro, corde scilicet, comprehendi, atq; in unitatem quandam colligi. pari propemodum ratione ni multitudo ciuium ita fuerit legibus instituta, ut unũ quempiam præsidem uelit, cui bonum commune omnium ac unionis ciuilis cõseruandæ cura præcipue incumbat, quò uniuscuiusq; ciuis tum priuati tum magistratu fungentis actiones tanquã ad ultimum finem & prẽcipuum finem referri debent: nimirum diutius nõ potest cõseruari, sed in diuersas partes distracta decidet. quod ut nullius ciuis culpa aut iniuria contingat, ex singulorum quidem sedulitate circa proprium priuatũq; munus accidere necessarium erit, quum cõmuneb onum nulli præcipue sit demandatũ. Cape rei frumentariæ præfectos, hi potissimum in hanc curam incumbent, ut eorum opera magna frumenti copia ex omnibus partibus inuehatur in urbem, sitq; tritici annona uilis. At hoc fortasse publicis uectigalib. officiet. Naualis quoque

que rei præsides, quod pulcherrimum habemus, non dissimili ratione maxime studebunt, ut quamplurimas triremes ędificent, omnibusq; bellicis & nauticis instrumētis exornēt egregie, atq; pecunias publicas undiq; coactas in eum usum expendant: ex qua forsitan sedulitate reliqui reditus publici, & reficiendis arcium & oppidorum mœnibus & custodibus regionum satis esse non poterūt. quamobrem solutis compagibus respublica distracta dilabitur, non culpa, sed studio ciuiū, dum quisq; perquam egregie munus suum obire studet. quòd si hisce incommodis effici uidetur, ut operæprecium sit boni cōmunis curam alicui præcipue demandare, cuius officium nullum priuatum sit, sed solum moderetur & dirigat cuiusq; functionem ad cōmune bonum, & ad reipublicæ unionem: pluribus æquè hoc negotium cōmitti non reor è re ciuitatis esse. Etenim id quod pariter plures curant, omnes pariter negligūt (quod inquit Aristoteles) dū nulli prę alijs fraudi dari potest, si quid per

peram

peram agatur: ut interim omittã æmulationem ac ſimultates, quæ inter pares plerunq; eſſe ſolent. ſin uero unus huic rei præficiatur, qui temporaneum hunc magiſtratũ gerat, utputa annuũ aut ſemeſtrem, non autem quoad uixerit: hic nimirum bene ſecum agi putabit, ſi tantiſper reſpublica feliciter agat, donec defunctus fuerit magiſtratu, ſecurus quid poſtmodum ſit euenturum, ac quo res caſura ſit. Quare cõtingit, ut male plerunque res cedat. Id quod certiſsimo experimento compertum eſſe poteſt, à pleriſq; rebuſpublicis ſumpto, quæ hoc gubernationis genere noſtris temporibus uſæ ſunt. Ideo à noſtra ciuitate ſapientiſsime inſtitutum fuit, ut in hac republica conſtitueretur quædam ſpecies regiæ gubernationis, adeo legibus temperata, ut quouis incõmodo ac periculo, quæ reipublicæ imminere poſſent, amotis, utilitate uero & cõmodo, quod regia gubernatio habere ſolet accito, nihil relictũ eſſe uideretur, quod ſit deſiderandum, ac ſimul rempublicam liberrimam, &

regem

regem præsidem haberemus. Vnus ergo princeps eligitur, qui etiam habeat ducis nomen, is quoad uixerit, reipublicæ præest, præcipue curam boni cõmunis habet, quo maxime ciuitates cõtineri superius à nobis efficaci ratione probatũ esse reor. Huius nulla est priuata functio, nulla etiã est in uniuersa republica, cuius expers esse debeat. hic cum unumquenq; priuatũ, tum etiam quoscunq; magistratus ita debet in officio continere, atq; ea ratione moderari, ut ueluti quadam harmonia omnia consonent cõmuni bono, atq; ad unionem ciuilem referantur: ne qua scilicet functio siue nimia sedulitate magis quàm opus sit intenta, aut negligentia remissa utilitati communi officiat. hoc igitur est principis munus, ut tanquam in quadam reipublicæ specula positus conspicetur, quid unusquisq; rerum agat, eorum præsertim qui fuerint præditi publica authoritate: ac si quem perspiciat qui officio suo desit, accersitum coram uniuerso collegio uerbis primũ castiget, ac si res ita tulerit, adhibitis

Aduo-

Aduocatoribus, seu xuirûm præfectis, mandet culpã eius dignosci, ac de consilij sentẽtia puniri. Ipse quoq; dux si uelit, cũ Aduocatoris tum præfecti xuirûm authoritate uti potest, atq; de cuiusq; crimine & de mulcta infligenda ad consilium referre. Id quòd more fieri soleat, infrà docebimus, quum de iudicijs criminum agemus. Eam enim princeps obtinet potestatem, ut in quouis ciuium collegio sese adiungere collegam magistratui præsidi, parq; cum alijs præfectis ius habeat: ut hac potissimum ratione omnibus cõsulere queat. uerũ potestas hæc adeò est legibus contracta, ut nihil solus possit, alijs magistratibus adiunctis non amplius authoritatis obtineat, quàm quiuis unus eorum, qui eo magistratu funguntur. Quin etiam magistratuũ ius adeò modicum est, ut nullus tametsi summus quidquã statuere possit, quod alicuius momenti haberi debeat, nisi de consilij sententia. sed de his suo loco luculenter dicetur. In quouis præterea consilio princeps tanquam illorum unus unius tan

tum suffragij ius habet. in magno item consilio in conuentu omnium ciuium dum comitia magistratuum fiunt, neq; gentili, neq; consanguineo competitori suffragari potest, uerũ eodem pariq; iure cum omnibus utitur. Ex his igitur puto quemcunq; facile intellecturum, Venetorũ principi omnem ademptam esse facultatem principatu abutendi, & pro tyranno se gerendi. Quæ res diuturna, quin potius uetustissima cõsuetudine, uel à primis originibus urbis ad hæc usq; tempora perducta adeò inoleuit, ac cõfirmata est, ut nihil minus urbi Venetæ timendum sit, quàm principem reipublicæ libertati ullum unq; negocium facessere posse. Verũ enimuero cum maximos labores ac ingentem sollicitudinem animi absq; mercede ulla uniuersi reiecturi essent, potestatis dispendiũ principi repensum est adhibitis honore, dignitate, ac specie regia. Nã ornatus corporis regius est, purpurea enim ueste aut aurea semper utitur. Capite gestat uelamen linteum pro regio Diademate, supra quod &

gestat

geſtat capitium purpureum limbo aureo ornatum, cuius pars quæ occiput tegit, in cornu formam aſſurgit. ſedem in ſuggeſtu habet ueluti regiam. omnes ciues cũ priuati tum magiſtratum gerentes detecto capite ac ſtantes ſedentem principem alloquuntur: honoris id hac tempeſtate præcipuũ ſignũ. Nulli princeps aſſurgit. Cunctæ epiſtolæ reipublicæ ſub nomine ipſius prodeunt obſignanturq;. Orator quiuis, prætor, præfectus, aut quilibet alius qui ad ſenatũ ſcribere uoluerit literas, ad principem deſtinat: decretorum, legum, ac ſenatuſconſultorũ promulgationes nomine principis fiunt. Nummi oẽs tam aurei quàm argentei cum nomine ac figura principis excudunt. Tandem ut paucis abſoluã, ubiq; regis ſpeciem intueri poſsis, poteſtatem uero nuſquã. ſapientiſsime & hoc quidem in republica Veneta, ut cætera omnia, conſtitutum fuiſſe, nullus ſanæ mẽtis inficiari auſit. Nam hac honoris mercede laborioſum alioquin principis munus rependere, quod ſolum uirtutis præmiũ

esse uulgus prædicat, & summi philosophi prodidere. Ex quibus Aristoteles in Ethicis inquit: Quũ hi qui recte & sancte magistratum gerant, non suæ sed aliorum utilitati consulant, nulla alia ratione æquum eis præmium tribui posse, præterquã ut honore alios antecellant. Præterea magnopere facit huiusce principis dignitas, ut quicunq; ciuis & castigationem eius maxime uereatur, & iniũcta munera maiori sedulitate perficiat. Adiuncti sunt principi sex cõsiliarij, ex senis tribubus in quas diuisa est uniuersa ciuitas, delecti ex singulis scilicet singuli. hi octimestrẽ magistratum gerunt, perpetuoq; principi assident, omnia cum principe audiũt, nullæ literæ publicæ exeũt, nisi ex sententia quatuor consiliariorũ, qui etiam nomina sua literis ascribunt: non his tamen quæ prodeunt, sed illis quas scribæ reipublicæ primum scripserunt, atque post exempla edita seruant. In qua quidẽ re illud haudquaq; est prętereundum, hasce literas, quæ non ex decreto consilij, sed iussu principis & consiliario

liariorum datę sunt ad quempiã, ut res paruí momenti & modicæ esse autoritatis. Illud nancꝫ sæpius est nobis repetendum, omne ius omnemcꝫ potestatem consiliis esse duntaxat attributam: nullum uero magistratum per se amplam potestatem obtinere. sed de consiliarijs infrà dicetur. Nunc ad principem, seu ducem malueris appellare, oratio redeat. Hac igit̃ specie regia principi adfixa, cum plerunꝫ priuatę opes satis futuræ non essent ad tuendam eam dignitatem atꝫ ad eum locum honestandum, ex publico ærario constituta sunt in singulos annos duci triamília & quingentí aureorũ nummũm. ac ne fortasse quisquam paulo auarior in rem familiarem neglecta dignitate atꝫ utilitate publica, eam pecunię summam cõuerteret, iniuncta sunt illi munera quædã, quæ suis impensis obeat, quibus & dignitatí ipsius, & reipublicæ usui cõsuleret. quę si ut pecunijs parcat, negligat, hæredibus adeò ingens pecuniæ mulcta est imposita, ut dum rei familiari augendæ princeps studeꝫ

re uoluerit, & hæredibus prodesse, magnam eius iacturam facturus sit, si ob auaritiam dignitati suæ defuerit: præterquam quod hæreditariã quandam ignominiã & dedecus posteris relicturus est. Complures stipatores alit, inermes tamen, sericis uestibus semper utitur. domum habitat aulæis mirifice instructam, supellectilis argenteæ copiã habet: cæteraq; id genus, quæ principi uiro conueniunt. Singulis annis quater prandium parat, sexaginta & amplius ciuibus, laute atq; opipare instructum. qua in re peruetustum Lacedæmoniorum morem atque Cretensium (quorũ respublicæ illustres fuere) moderatũ tamen maiores nostri in hãc nostram rempublicã transtulere. Nam cum summopere faceret ad beneuolentiam ciuiũ cõciliandam cõuentus ciuium frequens, conuiuia quædam publica impensis ærarij fieri statuerunt tum Lacedæmonij tum Cretenses, ad quæ cum ciues conuenirent, & unusquisq; facile quemcunq; dignoscere poterat, & necessitudine quadam arctiori ex con-

consuetudine illa communi inuicem uinciebantur. uerum cum omnes promiscue conuenirent, necesse erat plerunq; in conuiuijs illis tumultus & turbationes suscitari: quumq; ij quorũ ea cura erat, pro se quisq; ciues laute excipere uellet, pecuniæ publicæ magnam iacturam faciebant. Quapropter castigatione & modo adhibito uetus illud institutũ & ad Venetos deductum est, omneq; id negocium principi demandatum. Quater ergo singulis annis ciues à principe adhibentur, lautis sanè sed nõ inuidiosis epulis. nec unusquisque promiscue accedit, sed hi tantum quos princeps asciuerit, præter cõsiliarios & Aduocatores præfectos quadraginta uirûm ac xuirûm præsides, qui iure quodam eorum magistratuũ semper conuiuijs principum interfunt. cæteri ciues omnes inuitati accedũt. Hac autem ratione quatuor hæc conuiuia distributa sunt, ut seniores dignioresq; ciues inuitati, circa brumam die diuo Stephano protomartyri dicato summo mane cõueniant in ædes publicas,

habitationi principũ destinatas, ac solenni pompa domo principem deducant in ædem diui Marci: simulq; ibi sacris intersunt, quibus peractis ad ædes suas principem reducũt, ibiq; simul epulantur. Aprili etiã mense die Marci Euangelistæ, cuius numen Veneti prę cipuum habent, & quem patronum sibi asciuerũt, posteaquam eius reliquiæ ex Alexandria Aegypti ciuitate illustri Venetias delatę sunt, ciues ætate & dignitate minores inuitati à principe eodẽ more ac pompa celebratis sacris ad principis prandiũ se conferunt. Ascensionis quoq; festo, quo die nundinæ Venetijs fiunt, adhibentur à principe hi, qui uirilem ætatem attigerunt. Hi item summo mane deducũt domo ducem, simul conscendunt nauem q; ornatissime ad hos usus constructam, (quam Veneti Bucentaurum uocant) æstuariaq; egressi cum primũ liberum apertumq; mare intueri licet, antiquorum pontificũ beneficio, qui hanc rem publicam pro rebus quamplurimis fortiter & egregie contra cõmunes nomi

nis

nis Christiani hostes gestis honestare uoluerunt, princeps iacto annulo aureo in mare, inquit, totidem ferè uerbis, se in signum ueri perpetuiq; imperij eo annulo mare desponsare. his adduntur ab urbis præsule cærimoniæ quædam, quibus peractis descendunt in ædem diuo Nicolao dicatam, uetustam sanè, & quæ in littore condita est, quod mare ab æstuarijs disterminat. ibi sacra mysteria celebrantur, quibus rite peractis conscensa rursus naui Venetias reuersi principem domum reducunt, simulq; conuiuantur. Quarto epulæ pertinent ad iuuenes ciues, qui duodecimo Calendas Iulias die dicata Vito & Modesto martyribus, sollenni pompa cum principe ad eorũ templum accedunt, quod quidẽ templum ultra riuum magnum, qui urbem mediã diuidit, est situm. qui quidem riuus iungitur ponte supra triremes ædificato, pro temporis ratione, ne immenso ferè circuitu iter illud conficiendũ foret. Templum igitur inuisunt, sacris interfunt, ac demum à principe domum re-

ducto lauto sanè excipiuntur cõuiuio. Atq; conuiuio frequenter adhibentur & saltatores & mimi, nec non cantores egregij, qui conuiuas oblectant: intermiscentur interdum ludi nonnulli, qui mirifice capiant spectatores. sic igitur uetus illud institutum in Venetam rempublicam concessit, moderatum tamen. nam hac ratione cuiuscunq; ferè ordinis ciues, pares tamen cum paribus ad epulas accersuntur. sicq; cum dignitati principis, tum etiã maxime cõciliandis inuicem ciuibus egregie consultum esse uidetur. Cæterũ quoniã ciues patricij singulo quoque anno hisce epulis honestari non queunt, ne ullus præteritus uideatur, ueteri instituto ac lege cõstitutum est, ut hyeme unicuiq; ciui, qui in maiori consilio suffragandi ius habeat, à principe mittantur quinq; marinæ anates, ueluti conuiuij quædã publici portio, quod etiam ad concilíandos ciues duci nõ parum facere censeri potest. hisce impensis insumitur magna pecuniæ pars, quæ ex ærario principi quotannis numeratur. Quo fit, ut

etiam

etiam si uelit dux auarus, nequeat tamen ullis auaritiæ sordibus fœdare dignitatem atq; amplitudinẽ loci quem tenet. Hoc loco quoniã ferè omnis potestas atq; authoritas principis est à nobis explicata, referre operæpreciũ est, quo initio quibusue temporibus ducis huiusce creandi Venetijs consilium initum fuerit: ac demum, quænam sit ratio comitiorum in duce eligẽdo. A prima statim urbis origine cũ quicq; nobilissimi Venetæ prouinciæ ciues Aquileia, Altino, Cõcordia, Opitergio, Patauio ac pleriscq; alijs ciuitatib. amplissimis atq; opulẽtissimis Hunnorũ impetu euersis, qui rege Attila duce maximã Italiæ cladẽ attulere, in ea æstuaria maris Adriatici cõuenissent, in quibus postea Veneta urbs cõdita est, ac in uicinioribus locis patriæ, quã liquerant, unusquisq; sedes suas posuissent, ædificata fuere circiter duo & uiginti oppida, partim in littore eo quod interiora æstuaria claudit, partim in tumulis quibusdam, qui ex æstuarijs eminebant. ac primis initijs cũ ea oppida neq; per se sa-

se satis munita essent, neq; nauigiorũ copia alicui oppido tanta suppeteret, ut piratis ac prædonibus pro se quisq; obsistere posset, optimum fore censuere, si de omnibus in communi consulerent, cum omnium eadem etiam fortuna esset: ac communi consilio prospicerent, cum annonæ, tritici, uini, frugũq; omnium, quæ uictui necessariæ sunt, tum maxime propriorum larium securitati: ne quam iniuriã seu detrimentũ acciperent à piratis, quibus oppidis nondum satis munitis expositi erant. Quamobrem cum prius unumquodq; oppidum præfectum ac præsidem sibi ex suis ciuibus delegisset, quẽ tribunũ uocabant, cõstitutũ est inter omnes, ut certis diebus tribuni hi cõuenirent, ac de re cõmuni decernerent. Paulo post experientia compertum est, cum nulli ex alijs præcipue cura hæc incumberet, ac propterea multa incõmoda paterentur, cõmodissimã & utilissimam rem omnibus fore, si uni cuipiam præ cæteris communis boni procuratio demandaretur, quem omnes alij uti prin-

cipem

cipem agnoscerent. Itaq; decretum est omniũ oppidorũ consensu, ut dux seu princeps unus eligeretur: huic principio cõstituta est sedes in oppido Heraclea nũcupato. situm id erat in intimis æstuarijs, in insula quadam iuxta Plauis fluminis ostium, quę nostris temporibus alluuione fluuij continenti coniũcta est. Postmodum uero cum locus is non satis idoneus uideretur: nã cum in recessu eo esset, sępenumero priusq; mali fama eò peruenisset, piratæ iam intra æstuaria penetrarant, ac uel imprudentes oppidanos oppressērāt, uel nauigia diripuerant: idcirco statuerũt satius fore, principem relicta Heraclea Melamocum concedere, oppidum in medio littore situm, ex quo dux facile præsentire poterat, si quid insidiarum à piratis strueretur, ac paruo negocio adesse ubicunq; opus fuisset. Demum quo tempore Pipinus cladem & seruitutem elementis illis Venetæ urbis minaretur, omnesq; Riuoaltũ, ex quibuscunq; oppidis concessissent, principis etiã sedes eò loci translata est: quo cunctis

ctis oppidanis conuenientibus in eam amplitudinem quam cernimus Venetiæ excreuere. sic igitur perpetuo quodam tenore à primis statim urbis originibus unus princeps reipublicæ Venetæ præfuit. primi illi aliquàm maioris authoritatis fuere, postea uero usu docente paulatim institutis ac legibus potestas principis ad hanc quam cernimus temperationē deducta fuit. Ratio uero eligēdi ducis, qui priori uita functo successurus sit, primum quidem simplex fuit. nam cū maiores nostri singulari quadam bonitate prædíti fuerint, atq; ab ambitione penitus alieni, unusquisq; pro se eam solicitudinem recusabat. quapropter acclamatione populi, is qui omnium optimus ac prudētissimus haberetur, princeps renunciabatur. Post prima ea tempora aucta ciuitate & populo ampliore effecto, inutile fore reipublicę uisum est, si temeritati atq; aurę populari res tam magna cōmissa esset. decretū itaq; est, ut eligerentur XI uiri omnium probatissimi, qui creandi ducis potestatem habe

haberent. demum quum aliquantum simul cum imperio etiam ambitio excreuisset, instituta sunt singularia quædam comitia, ac perplexa quædam ducis eligendi ratio inuenta. hanc nos ne quid incœpto operi desit, paucis exponemus. Defuncto principe ac iustis actis pie honorificeq́, consiliarij qui in terregni illius tempore se in sedes publicas habitationi principis destinatas continuo post principis obitum receperunt, magnum consilium uocant. in eo primo post interitum ducis conuentu ea ratione comitiorum quam suprà narrauimus, quinq́ ciues creãtur, qui defuncti principis res gestas diligenter scrutari debeant, ac de consilij sententia, si quid ab eo contra leges ac decreta sit factũ, rescindant. si à quopiam etiam munus acceperit, ac statutæ pepercerit impensæ, ea hisce referentibus irrogatur hæredibus à consilio mulcta quã leges iusserint. Pecuniaria ea est, eaq́ summa æris de hæreditate principis publicatur, atq́ in ærariũ refertur. Eisdem comitijs eliguntur quinque alij

ciues

ciues, qui eodem momento quo renunciati sunt, recipiunt se in conclaue comitio adiunctum: neq; inde discedunt antequam inter eos re consultata, quid ipsis potestati principis immutandum, tollendum, aut addẽdum uideatur. Re inter eos discussa iterum cogitur consilium, quo coacto egrediũtur illi è conclaui (nam prius non licet) ac suam quisq; sententiam ad cõsilium refert de principis iure: ac uniuersis ciuibus disceptantibus suffragijs decernitur, id quod maxime reipublicæ usui fore uisum fuerit. Id decretũ inter leges, quas principes seruare debeant, statim constituta principis potestate reponitur. Postridie initur perplexa illa comitiorum ratio, quibus princeps creari solet. conueniunt itaq; ciues omnes, qui XXX. annos excesserint. nam iuniores eaq; ætate minores ueteri reipublicæ instituto ad ea comitia non admittuntur. numerantur deinde uniuersi ciues, ac totidem globuli in urnam conijciũtur, quot ciues fuerint. ex his trigin ta sunt aurei, cæteri omnes argentei. ea

urna

urna ſtatuitur ante ſuggeſtum comitij ubi conſiliarij reſident. aſtat urnæ puerulus educendis ſortibus: ſubſellia ciui um uocantur. ad eam urnam accedunt omnes, eo quo ſederunt ordine. nullus autem, quod tamen in alijs comitijs fieri conſueuit, in urnam manum impo nit, ſed puer qui aſtat pro ſingulo quoque globulum unum educit. Ii quibus argenteus obtigerit, ſtatim egrediuntur comitium. at is cui ſors fauerit, educto aureo globulo, à ſcriba alta uoce pronunciatur. Continuo ille in certum conclaue ſecedit: eius uero gentiles & conſanguinei omnes arcta neceſsitudine coniuncti ex ſuo quiſq; loco aſſurgit: conſidentq; in partem atrij uniuerſi, numerantur ibidem, ac totidem globuli argentei ex urna extrahuntur: exceduntq; hi ex comitio, hoc pacto triginta, quibus ſortis beneficio aureus globulus obtigerit, deliguntur ex uniuerſo ciuium cœtu. quo peracto conſilium dimittitur. Poſtquam omnes diſceſſere, triginta illi è conclaui egrediuntur, ac coram conſiliarijs denuo ſor

tem subeunt, ac ex triginta ijsce nouem quibus sors fauerit electores fiunt, cæteriscꝫ dimissis in conclaue secedunt, huic muneri destinatum: ibicꝫ soli concluduntur nullo prorsus, nec ministro admisso: nulli copia fit eos alloquendi, neqꝫ inde discedere possunt, priusquã XXXX. uiros elegerint: nullusqꝫ referri potest ab eis electus, nisi sex suffragia tulerit. quo fit, ut quatuor refragantibus nullus electus pronũciari queat. quum primum quadraginta hosce uiros elegerint, per internuncium custodem ac ianitorem publicum certiores consiliarios faciunt, se munus suum obijsse. eueſtigio consiliarij nisi hora diei fuerit ualde intempestiua, consiliũ magnum uocant. Postquam ciues omnes in curiam cõuenere, profertur syngrapha ex conclaui, in qua nomina descripta sunt ciuium electorũ. Ac scriba primus ascenso suggestu magna uoce pronunciat XXXX designatos ciues. horum quisqꝫ si interfuerit, cum primum audierit se pronunciari, à loco ubi consederat surgit, & ad suggestum cõsiliariorum

riorum consídit, indeq; in cõclaue destinatum. sin autem eorum quispiã absens fuerit, confestim à consiliario uno ac item ab uno XXXX uirũm præfecto uel per totam urbem conquiritur. Inuentus ab ijsdẽ magistratibus primũ in comitium, ac deinde in conclaue ad collegas deducitur, nulla interius præstita facultate aliquem cõueniendi aut alloquendi, ne ulla ambitioni occasio, aut aditus in his comitijs concedatur, quæ sanctissima omnium maiores nostri esse uoluerũt. hac ratione XXXX ciues designati improuisi conueniunt, cum primumq; id faciunt, euestigio dimittitur consiliũ. tunc quadraginta hi egrediuntur conclaue, ac in atriũ comitij amplissimum consiliarios adeunt: ibiq; eodem sortiũ modo quem suprà retulimus, XII ex ipsis decernũtur, uiginti & octo qui supersunt ex quadraginta uiris repudiatis. hi XII. uiginti quinq; uiros eligunt, quorũ quisq; ne cesse ut octo suffragia ferat, paucioribus namque nullus eligi potest. re expedita consiliarios per internuncium

admonent. hi si tempestiua hora fuerit, consilium cogũt, modoq; in nullo à superiori dispari uiginti quinq; illi impro uisi coguntur. ac dimisso consilio eodem genere sortis nouem eligunt̃, sexdecim reliqui discedunt. nouem hi quadraginta quinq; creant, sex item suffragijs, qui pari pacto coacto cõsilio à scriba pronunciantur, & in conclaue coguntur. ij sortis eiusdem beneficio rediguntur ad undecim, qui eligunt quadraginta unũ uiros ex primarijs senatoribus. qui continuo quum pronunciati fuerint, secedunt in atrium destinatum: hiq; ducis deligendi facultatem obtinent. non tamen duos eiusdem familiæ aut arcta necessitudine coniunctos in hanc electorũ classem admitti leges sinũt, qui mos perpetuus est apud Venetos in omnibus magistratib. Tam perplexam & multiplicem eorũ comitiorum rationẽ maiores nostri sapientissimi atq; optimi homines esse uoluerunt, ne ciuium multitudo omnino expers esset potestatis ducis creãdi. Nam primi ordinis electores sorte fiunt, quę omni-

omnibus ciuibus par est: post eum ordinem miscuere sorti electionem, ita tamen ut electio sortem antecelleret. nulli namq; fauere sors potest, nisi iudicio prioris ordinis fuerit comprobatus. at in postremo ordine nihil sortis esse sciuerunt: non enim putauere omnes qui principem electuri essent, sortium temeritati esse cõmittendos. ideoq; neq; multitudo omnino expers est huiusce autoritatis, neq; etiam omnino ius hoc tributum est multitudini imperitæ, apud quã plerunq; inanis quædam aura plus potest, quam optimorum ac sapientissimorum iudiciũ. Præterea cum nulli certi sint principis electores, sed res omnis ex eorum sententia pendeat, qui sortis beneficio usi sint, nullus ambitioni est locus. nam fieri facile potest ut hi nullum ius sint habituri, quos tu egregie ambieris. Nunc ad rem redeo. Peracta tandem ratione comitiorum, quum iam creati fuerint quadraginta unus uiri principis electores, statim omnes nullo interea ciuium salutato, nedum compellato, conueniunt

in eam curiam, in qua cogi senatus solet. ibi primũ omnium sancte ac pie diuina mysteria celebrant, uniuersiq; tactis altaribus iureiurando Deo Opt. ac reipublicæ pollicentur, eum sese ducem electuros, quem sanctitate, in patriam charitate, solertia, ac prudentia alijs præstantiorem esse duxerint. amotis deinde sacerdotibus soli in curia cõcluduntur, neq; famulo, neq; quopiam alio ministro accito. tunc tres, qui cæteros ætate anteceſſerint, ueluti præfecti residẽt ad paratã mensam quandam ad hoc munus: super qua urna quædã est constituta, ac unusquisq; elector notat in syngrapha nomen eius quem ducem pronunciat, ac notatam syngraphã in urnam iacit. iniectis omnium syngraphis una educitur, quæ sorte in manũ uenerat extrahentis. lecta à præfectis syngrapha, is cuius nomen exierit, si præsens fuerit, ut pleruncq; contingit, continuo egreditur curiam. tunc si quis eorum existimauerit eum ciuem minus idoneum, qui tam magnam dignitatem sustineat, aut ob quampiam

aliam

aliam causam, nõ fore è republica eum ducem esse, consurgit: ac primo modeste præfatus ingenue profert, quid de eo ciue sentiat, & quãobrem putet nõ esse in rem patriæ, eum ducẽ fieri. cum finem is fecerit, præfecti nuncupatum adhibent: ac statim à seniore ei omnia repetuntur, quæ ei obiecta fuerint, auctore tamen suppresso. nam sacramento antea omnes perpetuo se obstrinxere silẽtio, refellit ille obiecta ut libuerit. Deinde iterum recedit è curia. quòd si prior aut alius quispiam nouis rationibus adhuc arguere & accusare hominem uelit, potestatem habet. nouis criminationibus rursus accersitus ille respondet, sicq; uicissim res tractatur, donec accusatoribus nihil amplius relictum sit. tum demum in suffragia itur. ante hæc tẽpora, si is uigintiquinq; suffragia tulisset, nulla amplius aliorũ ratio habebaꝰ, sed statim ille dux renunciabaꝰ. nostra tempestate in comitijs, quibus Andreas Grittus amplissimus senator creatus est dux, hæc ratio immutata est. nã licet nullus electus prin-

ceps habeatur, nisi suffragia uiginti-quinq; tulerit, nihilominus non sistunt in eo qui primus eum numerum suffragiorum explicauerit, ut antea fieri solebat: sed progreditur ad alios, ut si quispiam eum numerum suffragiorum excesserit, non prior, sed hic dux renuncietur. Postquam itum est in suffragia pro primo cuius nomen exierat, alia item syngrapha ex urna educitur, ac omnia pari procedũt passu, quo in priori seruata sunt. sic in tertio, quarto, ac omnibus deinceps. quòd si nullus ad eã summam suffragiorum peruenerit, nisi hora diei fuerit intempestiua, iterũ eadem ratione comitia repetuntur. ac ut paucis res omnis expediatur, electoribus inde haudquaquã exire licet, neq; etiam ullam copiam habent cõuenien di, aut alloquendi extraneũ, donec uigintiquinq; eorum in principe eligendo conuenerint. quo renunciato confestim consiliarij in curiam uocantur: hi omnium primi nouum ducem salutant, ac uenerantẽ. Post id fama per urbem uagatur, ubiq; discurritur, ciues gau-

gaudentes cõſpicias: omnes ſupplices à Deo Optimo Maximo petunt, ut rei publicæ felix fauſtumq; id ſit. familiares ac conſanguinei ducis in curiã properant, nouo duci gratulantur. eodem temporis ueſtigio nummi cuduntur, cum facie ac nomine principis: parantur omnia quibus ad pompã opus eſt. interea dux electoresq; omnes ibidem operiuntur, inſtructis omnibus deſcendunt è curia, ædemque diui Marci ei loco propinquam adeunt, auguſtum templum, magnisq; opibus ornatum: Deum Optimum Maximum primo uenerantur, & ſuggeſtum ex porphyritide lapide confectum omnes aſcendunt. Electorũ ſenior uerba ad populum facit, denunciat creationem noui ducis, eumq; modeſte laudat. Poſt illum item dux orationẽ habet, ac pauca de ſe pudẽter præfatus, ſeruaturũ ſe pollicetur omnia quæ bonũ principem deceant, bonoq; reipublicę, nullius priuati commodi habita ratione conſultu rum: ac imprimis iuſtitiam curaturum, daturumq; operam, ut æquum ius om-

nibus sit. non rei familiari, non labori ulli, non denicq; uitæ parciturum, si reipublicæ usui suis incõmodis prospici possit. demum Deum Optimum Maximum, diuum Marcum (sub cuius numine ciuitas Veneta est) atque diuos omnes precatur, ut sibi faueant aspirentcq; læti, in tam magni muneris functione. Verba ducis uniuersus populus magno plausu excipit. Postcq; dux perorauit, descendũt omnes ex eo suggestu, ducemcq; ad aram maximã templi statuunt: ibicq; tactis euangelijs iure iurando dijs immortalibus ac reipublicæ fidem suam astringit, se nil eorum omissurum, quæ legibus dux Venetus præstare teneatur. His actis electores, qui eatenus cũ duce perstiterunt, discedunt omnes: at ipse ligneum pulpitum conscendit, adscito consanguineo quopiam imprimis charo. Nautæ qui in precio habentur, pulpitum humeris attollunt, magnoq; plausu insidentẽ ducem per totum forum diui Marci deferunt. Dux uero ex pulpito pecuniã suo nomine excusam iacit: sũma nulla statu

ta est

ta est, sed pensatur rei familiaris copia, angustiáue, ac noui ducis liberalitate. iactã plebs studiose colligit. tandem circumacto foro cũ ad scalas ędium publicarum principis uentum est, pulpitum sistunt, è quo descendit princeps. mos inualuit, ut uestes quibus dux est indutus, uascę argenteũ, in quo populo effundenda pecunia cõgesta fuerat, nautis qui pulpitum humeris sublatum gestauerunt, concedantur. Dux scalis ascensis excipitur à cõsiliarijs, qui ibidẽ operiebantur, & capitio, quod principis insigne suprà esse diximus, coronatur. hæc series est totius pompæ. Postridie senatu in curiam coacto dux orationem habet, deo ac patribus gratias agit, quòd ad id munus euectus fuerit, simulcę operam suam pollicetur nullo reipublicę commodo defuturam. eiusmodi ferè orationẽ habet corã uniuersis ciuibus, primis statim comitijs, quæ post se creatum ducem fiũt. Hactenus de principe seu duce reipublicæ nostræ dictum sit. Illud proximum est, ut de consiliarijs pauca perstringamus, quæ tamen

tamen satis exploratam faciēt omnem illius magistratus autoritatem. assidēt principi cōsiliarij sex, quod suprà quoque diximus, singuli inquam ex unaquaq; urbis regione. in sex etenim regiones siue tribus diuisa est uniuersa ciuitas. harum tres sunt citra magnum riuum, qui mediam urbem diuidit, tres uero aliæ ultra. ex unaquaq; urbis regione consiliarius unus eligitur. Ea comitiorum ratione qua omnes magistratus creari suprà abunde satis explicuimus. magistratus iste octimestris: simulq; cum principe omnium quæ ad rempublicam rerum spectant curā habet. uerum ueteri admodum instituto uniuersa comitiorum ratio consiliarijs potissimum incumbit. si qua etiam de re ad magnum consilium referendum sit, eiusq; autoritate sanciēdum sit, res tota consiliarijs referentibus decernitur, utpote qui soli id iuris obtineant. his tamen interdum adiunguntur quadraginta uirūm præfecti, quibus tamē solis referendi ius nō esset. nulli præterea magistratui, dempto duce quē sem

per

per excipio, conceſſa eſt ea poteſtas, poſſunt etiam ſi eis libeat de re omni & ad ſenatum & ad decemuiros referre. Cæterum præconſultoribus ea præcipuè cura demandata eſt, ut & ſenatū cogant & ad ſenatum referant: quemadmodum & xuirûm præfectorū officium eſt & xuiros cogendi & ad eos referēdi: de quibus à nobis infrà tractabitur. At conſiliarij ampliore autoritate ſunt prediti, utpote qui in ſenatu pariis habeant cum præconſultoribus, & in collegio xuirûm cum illius collegij præfectis. Octo mēſibus duci aſſident eoq; munere funguntur quod iam explicui. Quatuor uero mēſes interſunt, quin potius præfecti ſunt quadraginta uiris quib. capitis grauiores cauſę ſunt demandatæ, eisq; decernentibus iudicantur, de quibus ſuo quoq; loco dicetur. Nunc poſtquam de magno conſilio quod popularem ſtatum in hac republica refert, & de principe qui regiā perſonam gerit, ſi non eleganter ſatis, tamen diligenter tractatum eſt: inſtitutum opus poſcere uidet ut de reliquis

parti-

partibus huiusce gubernationis referamus, quæ optimatium regimen repræsentant. huiusmodi nanq; gubernatio in Veneta ciuitate cæteris facile præstat, quam sequenti uolumine deo annuente integre explicabimus.

Libri secundi finis.

CASPARIS CONTARENI PATRICII VENETI, De magistratibus, & republica Venetorum, liber tertius.

OMNIS hominum institutio, ni præposterа futura sit, naturam optimam rerum omnium parentem imitari debet: quæ cum ita totius mundi ordinẽ dispoſuerit, ut res sensus intellectusq; expertes, ab his quæ mente præditæ sunt, gubernẽtur, ac in

ac in hominum hoc cœtu, quem ciuitatem appellamus, seniores iunioribus prudentia antecellant, utpote qui neq; perturbationibus animi ita obnoxij sunt ut iuuenes, rerumq; plurimarum quas in longiori uita experti sunt peritiores existant: ideo, quod Aristoteles in Politicis ait, in unaquaq; republica quæ naturæ solertiam & sapientiã æmulari uoluerit, senes præficiẽdi sunt summæ rerum: iuuenum uero officium esse debet, ea facere quæcunq; iusserint senes. neq;, quando hoc institutum maxime secundum naturam est, seniorum imperium iuniores detractare possunt, aut ob hanc rem seditionem ullam concitare, quoniã in discrimine hoc quod ætas facit, nullus inuidiæ locus est nullaq; querela esse potest, quãdoquidem iuniores certò sperẽt sibi à minoribus uicem repensum iri. Quamobrem in rebuspublicis omnibus quæcunq; alicuius nominis unquam fuerunt, gubernationi ciuitatis, rerumq; omnium publicarum seniorum consilium præfectum est, quem senatum etiam à senio-

ribus

ribus nominarũt. hac in parte adducerem Romanorũ, Athenienſium ac rei publicæ Carthaginenſium & Lacedęmoniorũ necnon plurimarũ ciuitatum leges, ni res notior eſſet, q̃ ut ullius teſtimonio cõprobari egeat. Pari igit̃ ratione in noſtra rep. inſtitutus fuit ſenatus ac decẽuiri: qui in Veneta ciuitate, cuius rẽpub. mixtã eſſe dixi ex regio, populari & optimatiũ ſtatu, referũt optimatium ſtatum: ac media quędã ſunt, quibus extremæ partes, ſtatus ſcilicet popularis, magnum conſilium, ac princeps qui regis perſonam gerit, inuicem uinciuntur. Sic inquit Plato in Timæo extrema elementa, terram ac ignẽ mediis elementis uinciri: ſic in diapaſon cõſonantia extremæ uoces mediis diateſſaron ac diapente uocibus inuicem nectuntur. Vt ergo cœptum iter peragamus, ſenatus Venetus centum & uiginti legitimos ſenatores habet, multi tamen præterea magiſtratus obtinent ius ſenatoriũ, adeò ut noſtra tẽpeſtate ducẽti & uiginti & amplius ius habeãt ferẽdi ſuffragium in ſenatu. Senatores legiti-

legitimi singulis annis ab uniuerso ciuium cœtu (quē magnū consiliū nominari sæpius est repetitū) creantur. Nec tamē hic honos uacationē ullā habet, quemadmodū omnes alij magistratus. sed ijdē si ita sors tulerit, & magno cōsilio libuerit, quod plerūq; fit, singulis quibusque annis in eo munere uersari queunt. Modus & ratio electionis supra à nobis exposita est, cum formam omnē comitiorū explicaremus. Eo igitur pacto augusto ac septembri singulis comitijs sex senatores eliguntur, quæ decies repetita summam sexaginta electorū explent. sexaginta reliqui adiuncti, seu adscripti sunt prioribus, omnesq; hi simul propriis quibusdam comitijs eliguntur. Nam ad tertium Calendas Octobris cogitur senatus. Vnusquisq; senatorū & quiuis alius, cui suffragij ius est, in senatu unum ciuem nuncupat. Postridie uero illius diei mane ad horam diei tertiam conueniunt uniuersi ciues comitijs: prælectisq; à scriba magno omnium ciuium nominibus, quos pridie senatores nomina-

uerint, coniecta in urnam omnium nomina sorte educuntur. At in suffragia pro unoquoq; itur ex omnibus his sexaginta: qui plura suffragia tulerunt quàm cæteri, dummodo etiã dimidia excesserint, eo anno adscripti senatui sunt, ea tamen lege, ne plures q̃ duo gentiles in eorũ numero sint: sicq; tres tantum eiusdem gentis in numero legitimorum senatorũ esse queunt, præterea nullus. qua lege optime consultum fuisse reip. existimari debet. nam nulla pernicioſior pestis in rempublicam obrepserit, q̃ si quæpiã eius pars cæteris prævaluerit. sic namq;, quoniã æquum ius non seruatur, impossibile est societatem inter ciues consistere: quod usu euenire solet ubicunq; plura in unũ conueniunt. sic soluitur mixtũ, si quodpiã elementorũ, ex quibus corpus constat, alia superauerit: sic omnis cõsonantia dissonans fit, si fidẽ unam seu uocẽ plus intenderis quàm par sit. Non impari ratione, si ciuitatem aut rempublicam cõstare uolueris, necesse est id imprimis seruari, ne qua pars

alijs

alijs efficiatur potentior, sed omnes quoad fieri posit, publicæ potestatis participes sint. Quocirca perquam egregie maiores nostri sancitum esse uoluere perpetuum hocius in republica nostra, non tantum in senatu, sed neq; in alijs magistratibus pluribus gentilibus locum esse, quâm ad seruandam æqualitatẽ opus esse uideatur. Nec minus prudens institutio eligẽdi senatus habẽda est, ut scilicet sexaginta senatores more comitiorũ solito, sorte inquã electioni ac iudicio admixta eligerentur: sexaginta uero adiuncti ratione diuersa, in qua scilicet nil esset sortis. Etenim si in omnibus par sorti locus esset, facile accidere posset, ut aliquãdo præcipuorum ciuium ratio nõ haberetur, atq; in eligendo senatu præterirentur non sine reipublicæ detrimento. Idcirco sexaginta patres ascriptos nulla sorte singulis tamẽ annis eligi placuit. Senatus igitur primum ex ijsce centũ ac uiginti constat, quorũ sexaginta proprio uocabulo senatores appellantur, at reliqui adiuncti, quorũ comitijs in-

tegra dies consumitur. præter hos centum & uiginti legitimos senatores pari iure in senatu cum senatoribus uiuunt (ut ducem & consiliarios præteream) decemuiri, quadraginta uiri iudices capitalium causarũ & criminum grauiorum, salis & annonæ frumentariæ præfecti, diui Marci procuratores, multíq; præterea magistratus, adeò ut nostris temporibus summa omniũ ducentos ac uiginti excedat. hi iure senatorum funguntur, uniuersa gubernandæ reipublicæ ratio ad senatum pertinet. quicquid senatus autoritate decretum fuerit, id sanctum & ratum habetur. eo disceptante & decernente et paces fiunt & bella suscipiuntur. pecunia etiam omnis reipublicæ eius iussu exigitur, & impẽditur, si res postulat, noua etiam tributa & decimæ, tamen ex decreto senatus, tũ imponuntur ciuibus, tum etiam exiguntur: siquando etiam contingat è repub. esse ut nouus quispiam magistratus pro tempore instituatur, is à senatu eligitur. Præterea senatus quibuscunq; temporibus perpetuum

petuum ius obtinuit eligẽdi oratores, qui ad principes exteros à republica destinãtur, necnon etiam creandi collegiũ eorum, qui ius habent & cogendi senatum & ad ipsum referendi. hos Aristoteles præconsultores nominat, nostrates uero Sapientes uocant, arrogantiore uocabulo usi: quo interdum nobis quoq; utẽdum esse duximus, ne à cõmuni loquendi usu penitus abhorrere uideamur. Comitia tamen hæc senatus, quibus & oratores & præcõsultores eliguntur, minus habent sortis, quàm ea quę supra descripsi, magni sci licet consilij uniuersiq; ciuium cœtus. unusquisq; enim senatorum nominat quem uoluerit, deinde pro singulis in suffragia itur: isq; cui plura cõtigerint quàm reliquis, dummodo dimidium totius summa excedãt, electus renunciatur. Quòd si quandoq; necessitas & usus reipublicę poposcerit ut inuito cuipiam munus aliquod publicum iniungatur, unusquisq; senatorum clàm in syngrapha eius nomen notat, quem maxime idoneũ duxerit: deinde in ur-

nam ad id paratam schedulam eam iacit. inde à scriba extrahuntur, palamq; leguntur omnes, ac demum pro quolibet itur in suffragia: iscq; pronũciatur electus cui plures suffragati fuerint, dummodo etiam sint plures dimidijs. Hic schedularũ modus inuẽtus est, ne quispiam ueritus inimicitias siue alterius ciuis odium comparare, qui maxime ei muneri fungendo aptus sit, nolit tamẽ, abstineat ab eo nominãdo: sicq; priuati cõmodi gratia respublica detrimendo afficiatur. Nũc is est à nobis recensendus modus quo senatus consulatur, eaq; decernat & sanciat quę facienda sunt: aut quonam modo senatusconsulta fieri consueuerint. Non latuit maiores nostros, si unusquisq; senator promiscue tum referre ad senatum tum sententiam dicere posset, atq; hoc officiũ propriũ nullius esset, magnam semper in senatu turbationẽm fore. Prẽterea ita usu compertum esse, ut id quod omnes pariter curant, omnes etiam pariter negligant. Ideo legibus nostris statutũ est, ut à senatu sedecim

ciues

ciues eligantur, quos uulgus propterea q̄ maxime omniū ſapere uideant, Sapientes appellat. nos Ariſtotelē imitati, eo quòd præcōſultant illa de quibus conſulendus eſt ſenatus, præconſultores merito appellare poſſumus. huius habent & cogendi ſenatum, & ad ſenatum referendi. magiſtratus hic ſemeſtris eſt. Cæterū hi Sapiētes in tres ordines ſunt diſtributi, qui longiſsimo interuallo inter ſe differunt. In primo enim ordine ſex ſunt ſenatores primarij ciues, qui cum rerum experientia tum dignitate atq̄ æſtimatione alios facile antecellunt. his præcipue id muneris incumbit, ut de adminiſtranda republica, de bello, de pace, atq̄ alijs maioribus, pręconſultent atq̄ ſenatū conſulant. In ſecundo autē ordine quinq̄ ſunt ciues, qui tametſi parē autoritatē referēdi ad ſenatū habeāt de omnibus cū illis qui ſunt primi ordinis, nihilominus ſunt dignitate atq̄ æſtimatione ſuperioribus longe inferiores. Officium horum præcipuum eſt, cura militū qui reipublicæ ſtipendio aluntur & merēt

ſub Veneto imperatore. Tertij quoq; ordinis quinq; ſunt quibus demanda-ta eſt rei maritimæ cura, neq; præterea de quacunq; re ius habent ad ſenatum referendi. hic ordo apud maiores no-ſtros in precio habebatur, quo tempo-re apud Venetos res maritimæ flore-bant. Verũ re maritima diminuta, no-ſtrorumq; ſtudijs ad continentis impe-rium conuerſis, cœpit hic quoq; magi-ſtratus in paruo precio haberi: adeò ut ætate noſtra adoleſcentes ac primę la-nuginis homines ad eum ordinem eli-gantur. hi ergo ciues ſedecim quorum conuentus apud Venetos proprio uo-cabulo collegium appellari conſueuit, ſummo mane conueniunt cum prin-cipe ac conſiliarijs: primumq; ad ter-tiam uſq; diei horã priuatos homines audiũt, quibus aliquid rei eſt, aut cum republica aut cum quopiam magiſtra-tu: easq; cauſas decernunt omnes ſi-mul, uel ſi ita res poſcere uideatur, ad ſenatum de illis referunt. ſub tertiam diei horã omnes priuati è curia dimit-tuntur, confeſtimq; ab aliquo ſcriba-

rum

rum qui à secretis reipublicæ sit, legun
tur omnes epistolæ ad senatum missæ.
postmodum, nisi ab oratore alicuius
principis, qui ad ducem & collegium
admitti uelit, aut à quopiam maioris
momenti negocio, quàm ut ad aliud
tẽpus differri possit, interpelletur, fece
dunt hi Sapientes, siue præcõsultores s
in certũ conclaue cõsultaturi de publi-
cis negocijs. Postquam cõuentum est,
& cõsederunt omnes, is qui præfectus
est (nam per uices eorum quilibet sep
tenis præ cæteris agendorũ curam ha-
bet) rem proponit, de qua sit cõsilium
ineundũ. Deinde singulos sententiam
rogat, eo seruato ordine, ut primę class-
sis consultores primarij ciues, primi e-
tiam sententiam rogentur: dicantq; post eos, quinque illi quos in secundo ordine constituimus. Postremi, si res proposita maritima sit, sententiam di-
cunt tertiæ classis præcõsultores, qui-
bus earum rerum cura demandata est.
Quòd si res proposita ad maritimum
negocium non spectet, hi postremi si-
lent. in unaquaque uero classe primus

sententiã dicit, qui septẽ proximis die-
bus prẽfuit. Deinde maxime senex, de
inceps alij prout ætate prẽstiterint. Po
stremus omniũ, qui alios rogat, remq́
deliberãdam proposuit, quiq́ per eos
septem dies præfectus fuerit, sententiã
suam adfert. Re tandẽ inter ipsos pro-
pè discussa ac deliberata, siue omnes
in eandem sententiã conuenerint, siue
in duas aut tres, prout diuersa sunt ho-
minum ingenia, diuisi fuerint, princi-
pem & consiliarios cõueniunt, priusq
quam senatum cogant. Ibiq́ omnium
sentẽtiæ recitantur, quibus si princeps
aut consiliarius quispiam adhẽrere uo
luerint, suaq́ autoritate fauere, aut ali-
am nouã inuenerint, re iterũ inter eos
tractata, tandem omniũ sententiæ scri
ptis mandantur. Id muneris est scriba-
rum, qui sunt à secretis senatus. sic ne-
gocijs, quæ senatus autoritate decer-
nenda sunt, consultatis, senatum co-
gunt, coram quo primũ recitantur om
nes literæ, quæ alicuius sint momenti,
quæ ue post dimissum proximũ sena-
tum principi & prẽconsultoribus red-

ditæ

ditæ fuerint. postea in his rebus, quæ à collegio pręconsultorũ deliberatę fuerint, primũ sentẽtiæ leguntur, siue illæ concordes sint, siue inter se diuersæ, eodem ferè pacto quo Plato innuit apud Atheniẽses rogationes populi fieri solitas fuisse. Nullus uero pręter eos quos à Venetis Sapiẽtes uocari admonui, referendi ad senatum ius habet, suãq; sententiã illius ordinis autoritate cõfirmãdi & sanciẽdi: semper ducẽ, cõsiliarios & quadraginta uirũm præfectos, de quibus infra dicemus, excipio. Lectis in senatu omniũ sententijs, præfectus collegij (si uoluerit) surgit. sin minus, maxime senex, aut is cui dicere uolenti, alij cõcesserint. elatiorẽq; suggestũ ad id factum cõscendens uerba ad senatũ facit: rationes omnes quibus sententiã suam adstruat, dissidentesq; refellat, in medium affert: modeste tamen & grauiter, ut senatorij ordinis uirum decet. qui postquam perorauerit, surgit præconsultor alius, qui à priori dissentiat, suamq; ipse sententiam confirmat, priorem uero confutat,

aliasq;

aliasq́, si quæ sunt præter priorẽ, quæ à sua discrepant. surgit deinde tertius, si tot sentẽtiæ fuerint, eaq́ in medium adducit, quæ secum facere uidentur: sicq́ deinceps res inter eos discutitur, quoad nullus eorum sit, qui uerba facere uelit: nulli namq́ senatori locus dicendi datur, quousq́ præconsultores omnes qui id muneris subire uoluerint, dicendi finem fecerint. sed postq́ ultro citroq́ quantum libuerit, & orationibus & argumentis hi contenderint, aliis quoq́ senatoribus dicendi facultas datur. quòd si senatorũ aliquis cuipiam ex dictis sententijs contradicere, aut earum quampiam astruere siue etiam nouam adferre uelit, dicendi copiam habet. nullus tamen senatorũ de noua sententia, quam ipse inuenerit, & ad senatũ proposuerit, ius ad senatũ referendi habet: sed plerũq́ contingit, si consilium eius senatoris è republica esse uideatur, ut aliquis ex collegio siue consiliarius siue quadraginta uirũm præfectus de ea sententia ad senatum referat. Hoc ergo pacto re bene di-

ne discussa & deliberata, suffragijs uniuersis senatus decernit, quam nam sententiam potissimũ probet. non tamen pedibus in sententiam eunt, aut recedunt, quem morem Romanos seruasse memoriæ proditum est, neq; palàm sententiam dicunt: sed urnis ac suffragijs rem decernunt, non dissimili ratione ab ea quam in comitijs seruari suprà docuimus. Scribæ qui sunt à secretis senatus, ferunt totidem urnas quot fuerint sententiæ, de quibus cõsulitur senatus: unamq; uiridem quæ eorum suffragia excipiat, qui sentẽtias eas omnes repudiãt. Præterea unã rubei coloris, in quam iaciunt suffragia senatores, quibus nondũ liqueat. unusquisq; autem senatorum suffragiũ in eius urnam demittit cuius sententiam præalijs probauerit: si uero omnes reijciat, in uiridem urnam. quòd si nondum liqueat, ac dubitet, urna rubea præsto est. Cõsiliarij suffragia numerãt. Id uero pro decreto habet, cui plures q̃ dimidij senatores fuerint suffragati. q̃ si nullius sententia dimidium summæ

excesse

exceſſerit, primum ea reiicitur, cui pau
ciſsimi fuerint aſſenſi, repetũturq; ſuf
fragia pro cæteris ſententijs, eodemq;
modo poſtrema ſemper reiecta, con
trouerſia ad duas deducitur, quarum
altera neceſſe eſt ut plura dimidijs ſuf
fragia ferat, in quam ſenatuſcõſultum
factũ fuiſſe pronunciatur. Re una ex
pedita de alijs refertur, niſi hora diei
intempeſtiua fuerit: idemq; modus in
alijs ſeruatur. Si uero cuiuſpiam prin
cipis orator ad rempublicã Venetam
acceſſerit, à principe, conſiliarijs, uni
uerſo collegio excipitur, auditurq; ab
eis. deinde conſultandi tẽpus petunt.
quo dimiſſo, req; à præconſultoribus
eo quem ſuprà diximus modo delibe
rata, ſenatus conſulitur. princeps pri
mum ſenatui narrat, quæ petierit ora
tor. deinde omnium qui ius referendi
ad ſenatum habent ſententiæ legũtur.
eadem ratione fit ſenatuſcõſultũ, quo
petitioni oratoris reſpondeẽ. quo acci
to legitur ei ſenatus decretum, ſicq; di
mittitur. Hæc ferè ſumma eorum quæ
tum ad ſenatuſconſulta tum ad uniuer

ſam

ſam rationem atq; ordinem conſulendi ſenatum pertinere uideantur. Nunc & temporis & loci uidetur eſſe, ea de X uiris paucis recenſere, quę facere ad inſtitutum opus uideri poſſunt. X uirũm hoc collegiũ apud Venetos ſummæ eſt autoritatis, & à quo non immerito quis aſſerat reipublicæ incolumitatem præſtari: cuius origo, ut eius magiſtratus ratio omnis facilius intelligi poſsit, longius à nobis eſt repetenda. Diuina quadam animi prudẽtia maiores noſtri perſpexere, quemadmodũ in corpore humano putreſcẽte humore quopiam innumeri ac periculoſiſsimi plerunq; morbi accidunt, qui ſæpe etiam interitum adferunt: ita etiam in rebuſpublicis inſurgere interdum improbos ciues, qui negocium reipublicæ faceſſant, dum potius praue imperare uolunt, quàm legibus parere, ſiue adducti ambitione ac regnãdi cupiditate, ſiue ære alieno grauati, ſeu etiam ſcelerum conſcĩj, ac metuentes ne pœnas daturi ſint: quales Romæ legimus fuiſſe, Catilinã, Syllam, Mariũ, ac demum

mum Iulium Cæsarem, qui tyrannide potitus rempublicã penitus euertit. In Græcorũ etiã rebusp̃ublicis alioqui illustribus nõnullis eiusmodi ciues præditos extitisse memoriæ proditum est. Nostris uero temporibus compertum est omnibus, omnes ferè ciuitates Italiæ quæ populari statu aut etiam optimatium utebantur, tandem in cuiuspiam suorum ciuium tyrannidem deuenisse. Quamobrẽ omnibus uiribus maiores nostri nitendum statuêre, ne pulcherrime instituta respubl. optimisq; legibus confirmata, à quopiam huiusmodi monstro uexaretur. Nihil enim magis sibi metuendum esse duxerunt, quàm intestinũ hostem & ciuiũ inter se simultatem. Cæterum cum animaduertissent in republica Lacedæmoniorũ Ephoros summæ autoritatis fuisse Romæq; X uiros, qui etiam leges condiderunt, operepræciũ se quoq; facturos crediderũt si horum exemplũ imitati, in dispari tamen causa magistratũ summæ potestatis in hac nostra ciuitate instituerent, cui prouidendi præci-

pue

pue cura esset ne qua inter ciues discor
dia, quæ seditionem faciat, oriatur: ne
qua factio, aut ne quis perniciosus ci-
uis reipublicæ insidias moliatur. quòd
si quispiã huiusmodi morbus malo fa-
to in ciuitatem obreperet furtim, sum-
mam haberet authoritatem in eos ani
maduertẽdi, ac procurandi ne respub-
lica quippiam detrimẽti patiatur. tam
magna uero potestas, neq; paucissimis
cõmitti poterat sine periculo: neq; for-
midabilis si multis cõmitteretur, futu-
ra erat. quocirca ut ab utroq; incõmo-
do cauerent, instituerũt hoc decemui-
rale collegium. annuum hi gerunt ma-
gistratum, eamq; uacationem habent,
ut is qui uel per diem in eo magistratu
fuerit, non tantum eo anno sed futuro
etiam eius muneris uacationem habe-
at, neq; fas sit de eo in comitijs decẽui-
ralibus mentionem haberi. quibus de-
cemuiris principẽ quoq; & cõsiliarios
adiunxere, ut uniuersum collegiũ sum
mam decem & septem ciuium explere-
t, quibus hæc summa potestas tribu-
ta sit, ex decẽuiris, singulis mensibus

tres dicuntur ab illis quibus sors obtigerit, qui principes collegij sunt, quicq; materna lingua capita Xuirûm appellari consueuerunt: & hi ius cogendi Xuirale collegium habent, referendicq; ad illud. priuatum conclaue habent, in quod quotidie conueniunt: priuatos etiam ministros habent, ianitores, apparitores ac stipatores, adeò ut nullius magistratus subsellia cũ maiori obseruantia adeas. adeunt uero omnes illi quibus cum decemuiris negociũ est. literas quoq; ad collegium scriptas legunt, & de illis ad idem referunt. ne tamen temere senatus ille consulatur, unus tantũ ex his principibus referendi ius nequaquam habet, sed duo sint opus est, qui referre de eadẽ re uelint, seu quatuor consiliarij. ob eam etiam causam ne quid temere à paucissimis ciuibus immutari possit, illud institutum est, ne si quippiam quod iam sancitũ sit abrogare uoluerint, decretum id haberetur, nisi duæ collegij partes suffragatæ essent. Hunc quoq; morem obseruant, ne reum cũ de eo iudicium

laturi

latúri sint, in iudicium admittant, neq; cognatum aut oratorem quempiam, qui eius causam agat: quod tamen iuris reis cõcessum est, cũ apud quemcunq; alium magistratũ causam dixerint. Verum huiusmodi institutum in iudicijs seruant. à principibus collegij reus auditur, eiusq; dicta omnia scriptis mandant. Cũ aũt causa ad collegiũ defertur, ipsi collegij principes alijq; iudices qui interfunt, & accusatoris & rei uicẽ agũt: tresq; maxima semper adhibita iudicij ratione decernit. Initio Xuiri huic tantum rei operã impendebant, ne scilicet reipublicæ ciuili concordiæ quicquam officeret. Postea uero grauissima quædam crimina & enormia facinora huiusce iudicij seueritati ac censuræ cõmissa fuere, ut hi qui rei facti essent, quòd numos adulterinos cudissent, uel quòd uenere mascula usi essent. sed nostris temporibus Xuirûm autoritas lõgius serpsit. nam iam nonnulla maxime arcana, quæ ad reipublicæ gubernationẽ attinent, ad Xuiros deferuntur: licet nihil maioris sit momenti

mẽti, niſi è ſententia totius ſenatus decernant. ſed & iam pleræq; pecuniarię res ab ipſis adminiſtrantur. Quocirca ne in tot tamq; arduis negocijs paucißimis ius eſſet ciuibus, accerſiti ſunt in hoc collegiũ Sapientes primi ac ſecundi ordinis, Aduocatores quoq; & Procuratores ſancti Marci, qui magiſtratus ſummæ eſt ueneratiõis: ſuntq; præter hos huic collegio quindecim ſenatores, quos adiunctos uocant, aſcripti. uniuerſi tamen hi ius ſuffragij non habent, ſed tantummodo decem & ſeptem priores, & quindecim his adiuncti, adeò ut omnes ſummam expleant XXXII ſuffragantium. Cęteri hoc iure etſi omnibus negocijs interſint, priuati ſunt. adiuncti quindecim neq; à ſenatu neq; comitijs magni conſilij eligi ſolebant: ſed X uiri quos uoluiſſent ſenatores, quindecim collegas ſibi adiũgere cõſueuerant, qui tamẽ neq; gentiles eorum, neq; arcta neceſsitudine coniuncti fuiſſent. Nunc uero hi comitijs magni cõſilij eliguntur. Maximam ex X uirali collegio reipublicæ Venetæ utilita

utilitatem extitisse, ipsa experiẽtia expertum est. nam anno ab hinc decimo supra ducẽtesimum, Martinus Phaletrus dux, qui tyrannidem moliebatur magnamq; reipublicæ turbationẽ allaturus fuerat, continuo Ⅹuirûm autoritate ac prudentia oppressus, temeritatis simul & sceleris pœnas dedit: disceptanteq; hoc collegio capite truncatus est, unà cum plerisq; nobilissimis ciuibus, qui cum eo in pernicie libertatis conspirauerant, perpetuaq; ignominię nota fuit affectus. Eo enim in loco in quo imagines omnium principum depictæ sunt, cum elogijs rerum quas optime pro republica gesserint, Martini Phaletri sedes imagine uacua, uersiculis quibusdã inscripta est, quibus legentibus significatur eum ducem pro criminibus (ut nihil immutem) securi percussum fuisse. Pernicios issima certe, & quæ facile perniciem & exitum reipublicę allatura fuerat conspiratio, ni decemuiralis collegij autoritate oppressa fuisset. Nõnulli quoq; ciues, qui ambitione ducti periculosas quasdam

leges promulgauerãt, ut auram popularem aucuparentur, cõtinuo Xuirum authoritate compresi reipublicæ pœnas temeritatis ac immodicæ ambitionis dederũt. Qua ratione effectum est deo Optimo fauente, ut nullus huiusmodi morbus in hac ciuitate nostra hoc pacto collegij huius autoritate cõfirmata inualescere possit. Iam præcipuæ reipub. Venetæ partes, quibus uniuersa ferè gubernatio continetur, à nobis expositæ sunt. Verũ ut omni ex parte institutũ à nobis opus perfectũ sit, de reliquis quoq; magistratibus docebimus, à quibus tum iura dicuntur, tum pecuniæ publicę administrantur: necnõ de gubernatoribus ciuitatum, quę sub Veneta ditione sunt, deq; classium, exercituumq; præfectis. Postremo nonnulla instituta exponã quibus optime meo quidem iudicio cautũ est, ne populus & plebs minutior ægre ferat nullam sibi in hac republica gubernationis partẽ esse. Docebimus item haudquaquã omissam fuisse, ut plerique existimant, publicam ad remp. iuuentutis

tutis institutionem. Verum anteqũ ad hanc rerum institutionẽ explicandam ueniam, nõ abre esse existimo, si lectorem admonuero, in ea ratione, qua supra dixi senatum consuli solere, necnon & xuirũm collegiũ, apparere perspicue mixtionem quandam legũ popularis status, & reipublicę optimatiũ. Nam quòd nihil possit senatus decernere nisi prius de eo ad ipsum senatum à præconsultoribus relatum sit, status optimatium est. Quòd uero præconsultores nullam habeãt potestatẽ, nisi consulant senatum, eorumq; sententia illius autoritate cõfirmata sit, est utiq; popularis gubernationis institutum. Itaq; non tantũ in uniuersa hac nostra republica, uerumetiam in quacunq; eius parte, qui recte perpẽdet, inueniet hanc quam dixi, mixtionem & temperiem, cum qua rectæ illæ gubernandi rationes, in unam formam atq; speciem reipublicæ nostrę coaluerint. sed nostra unde egressa est reuertatur oratio. Omniũ ergo prima nobis ea pars sit exponenda, quæ ad ius pertinet.

Vniuersum igit ius, quod à magistratibus reddi solet, bifariam diuisum est. Nã aut in supplicijs, quæ sumẽda sunt de hominibus facinorosis, qui patriã aut ciuem aliquẽ insigni iniuria affecerint, uel in deos immortales impij exti terint, cõstitutum est. Aut positum est in causis forensibus iudicandis. Idcirco etiã Venetijs duo genera iudicum sunt, horum alterum causis forẽsibus, alterum uero iudicijs rerũ capitalium præficitur. Primum itaq; de criminosorum hominũ iudicibus, mox de forensibus dicemus. Delictorũ quædam minutiora, uel suapte natura uel peccantium hominum conditione habentur. Nõnulla grauiora & maioris momenti, aut genere ipso peccati, aut peccantiũ nobilitate, qua de re duplices quoque sunt capitalium rerũ magistratus instituti, ad horũ alteros grauiores causæ & insigniora facinora deferuntur, ad alteros uero leuiora. Hac ergo ratione iudicia uniuersa in repub. Veneta perquam egregie diuisa atq; constituta uideri possunt: nos de insigniori-

bus

bus primo, subinde de alijs dicemus. Præter delicta quæ xuirûm censuræ commissa esse supra diximus, grauiora omnia crimina Aduocatoribus referentibus collegioq; quadragintauirali disceptante discerni solēt: pœnaq; constitui his qui in eis deprehensi fuerint pro criminis qualitate. quadraginta hi uiri, qui criminum causis præfecti sunt, criminales uulgo appellari cōsue uerunt. Aduocatorius magistratus prisc̄is temporibus magnæ fuit autoritatis incredibilisq; existimationis: cuius præcipuum munus est, legū custodia, ne aliqua scilicet in parte legibus officiatur. Quamobrem quilibet eorum, qui in eo sunt magistratu, eam propè intercedendi potestatem habet, quam apud Romanos tribuni plebis obtinebant: sed illi ut tuerentur libertatē plebis Romanæ, nostri uero ut uim legū tueantur: quare non immerito tribuni legū uocari possent. Nos uero ne perspicuitati, cui præcipue operā damus, ulla in parte officiamus, à communi usitatoq; uocabulo non recedemus. Illi

ad populum seu plebem referebãt, nostri uero Aduocatores ad quadraginta uiros de leuioribus causis referunt. De maioribus aũt ad senatũ, & de maximis interdũ, si ita eis uisum fuerit, ad maius consiliũ referunt. Quamobrem antiquitus magna erat huius magistratus autoritas. Nunc uero quoniã xuirûm autoritas latius euagata est, ideo Aduocatorum existimatio obscurata est, eorũ autoritate imminuta. Cæterũ quũ is magistratus tam amplam obtineat intercedendi potestatẽ, in omnibus, legũq; custodia ad eum potissimũ pertineat: atq; hi qui facinus aliquod perpetrarint, maxime contra leges fecisse uideantẽ, præcipue illustres ciues, quorum interest præter alios reipublicæ cõseruandæ operã dare: idcirco peculiari quodam modo huiusmodi delicta censura Aduocatorũ uisa sunt esse corrigenda, licet ipsi nullã habeant potestatem quippiam cõtra reos statuendi, præterquam in paruis quibusdam causis. cætera omnia de consilij sententia statuuntur. Hoc in loco non ab re

futu-

futurum duco si omnem iudiciorũ capitalium rationẽ explicuero, quæ Aduocatoribus referentibus fiunt: quandoquidem nullibi quod sciam modus hic seruari soleat: simulq; (ut arbitror) satis perspicuum faciemus, quam nam autoritatem habeat hic Aduocatorius magistratus. Quum crimẽ aliquod ad Aduocatores delatum fuerit, si res digna censeatur eorum censura, cõfestim uel ab omnibus uel etiam ab uno tantum, nam tres ei muneri præfecti sunt, interdicitur, & reus efficitur ille, cuius nomen delatum sit. Deinde ab intercessore refertur de eo crimine ad consilium illud quod maluerit Aduocator qui interceſſerit, quamuis plerunq; cõsulatur XLuirale collegium, quod iudicijs capitalium criminũ præfectum est. Ibiq; causa recitata, de cõsilij sententia decernitur, an reus sit in carcerem conijciendus, & quæstioni adhibendus, an potius solutus causam dicere debeat. Post id iuxta decretum consilij accersitur reus, uel clàm capitur ab apparitoribus Aduocatorũ magistratus

gistratus: ibiq; siue solutus siue in uinculis coactus de eo crimine rogat, respondet, testes utrinq; citantur, omnia scriptis mandant, siue pro reo siue contra reum faciunt. Hac ratione tota causa in codicem publicum relata, omnium quæ scriptis mandata sunt reo fit copia: cõstituiturq; tempus, quo docere causam possit aduocatos atq; oratores, quos sibi adhibuerit, illiq; possint omnia diligenter perspicere, quæ reo patrocinentur, necnon etiam cogitare quo pacto obiectum crimen testimoniaq; reo aduersantia diluere possint. tandem causa incipit agitari. Hac in parte non est reticendus mos maiorũ ad nostra usq; tempora perductus. si enim fortè quispiam reus factus tam tenui re familiari fuerit, ut sumptum facere nequeat in conducendis aduocatis, qui partes suas tueantur, orator, qui conductus reipub. stipendio est, id munus habet, suscipit inopis illius rei partes tuẽdas. sic enim lege cautũ est, ne ullus indicta causa puniatur. Postquam uero satisfactum fuisse reo uide

tur

tur, neq; ad sui defensionē quippiā amplius desiderandum fuerit, Aduocatores consiliū indicunt, diemq; reo cōstituūt, quo causam dicturus sit. Cōsilio coacto magistratus hic Aduocatorius accusatoris uice fungitur: eosq; qui in eo sunt magistratū maxime decet, ut accusatores acerrimos agāt, qualis (dū modo id assequi possint) fuit Cicero in Verrem, in M. Antonium, dum tamē illi maledicere parcant, neq; extra causam maledicēdo uagentur. Nam is qui maledictis indulget, potius inimici & praui hominis officiū facere, quàm rei publicæ causam agere uidetur. Hac enim parte apud Venetos longe secus res se habet, quàm apud Romanos. Olim Romę quiuis ciuis alteri diē dicere poterat, eūq; quàm acerrime accusabat apud iudices. Venetijs uero nemo priuatus hoc munus obire potest, sed ex reipublicæ lege officium illud est Aduocatorij magistratus. Qua in re magis naturam rerum imitati, sapientiusq; concordiæ ciuium consuluisse maiores nostri uideri solent & Romani

mani. Nam quoniam qui facinus aliquod perpetrauit, maxime leges & rẽpublicam læsit, ideoq; precipuè reipublicæ pœnas dare debet, iure magistratus is qui tuendis legibus præest, à facinoroso homine pœnas poscere, atq; ad id omni studio eniti debet. Contrà priuati officiũ est illatas sibi iniurias obliuiscí, facileq; reo concedere. Præterea nullus priuatus ciuis potest accusatoris personã sibi sumere absq; maxima inuidia & incredibili odio eius, cui diem dixerit: ex qua re facile seditiones oriuntur inter ciues: atq; id incõmodũ à nostris perquàm egregie uitatũ est, uniuerso hoc accusandi munere magistratui demandato, qui non priuata simultate ductus, sed ex legis instituto id agat. quo effectum est, ut nunquã ferè auditum sit Aduocatorum cuipiam uicio datum fuisse, quòd uehementius in reum sit inuectus, aut nimis acrem accusatorem se gesserit. imò qui acriter in hoc officio uersatur, magnam sibi laudem cõparat apud uniuersos ciues. Sed ad incœptam iudiciorũ ratio-

nem

nem redeamus. Agit ergo coacto consilio Aduocator partes accusatoris, orationemq; in reum habet acerrimam, crimina & facinora obijcit primũ, deinde testibus obiecta confirmat ac uerisimilibus cõiecturis astruit. Postquã dicendi finem fecerit, agitur causa rei ab eo patrono, quem sibi asciuerit. deinde si Aduocatorum quispiam antequam iudices sententias rogentur, dicere uoluerit, locum dicendi habet: similiter aduocati rei respondendi & obiecta crimina diluendi facultatem habent: eaq; ratione causa utrinq; agitatur, donec alter eorũ, siue reus siue Aduocator, cui dicendi locus, succumbẽs se amplius dicere nolle pronũciauerit. Perorata causa reus eiusq; patroni discedunt è curia iudicũ, cum iudicibus clauduntur in conclaui Aduocatores eorumq; scribæ, præterea nullus. Aduocatores primũ de puniendo reo ad iudices referunt, sententiasq; rogant, an puniendus uideatur, nulla tamẽ adhuc cõstituta certa pœna, quẽ morem Athenienses ferè seruabant. Athenis

namq;

namq; iudices sententias duplices ferē bant, primas an reum absoluerent aut condemnarent. secunda deinde, si prio re condemnaretur, pœna constitueba tur, ut ex Apologia Socratis apud Pla tonem perspicue intueri licet. Cōsimi-li iudiciorū ordine & propè pari mos utitur ratione. Refertur igitur primū ab Aduocatoribus, de condemnando reo iudices in suffragia eunt. omnia namq; consilia apud Venetos res om-nes suffragijs decernunt. tres urnę de-feruntur, quarū una reus condemnat̄, altera absoluit̄ penitus absq; mulcta, tertia colliguntur suffragia eorum qui bus nondum liquet utrum sit statuen-dum. Prima urna qua cōdemnat̄ reus albi coloris est, secunda qua absolui-tur uiridis, tertia rubei. unusquisq; iudi cum, siue causa disceptantibus XL ui-ris (ut plerunq;) agatur: siue senatus consulatur, quod raro accidit, in grau-ioribusq; causis tantum fieri solet: si-ue ad magnum consilium ab Aduoca toribus relatum sit, quod rarissime ac-cidit, grauissimisq; in causis fieri cōsue

uit

uit, clàm, ne quis uideatur, suffragium suum dimittit, seu pilulam linteam in eam urnam, quam maluerit. Postea à præfectis consilij suffragia numerantur. Quòd si plures dimidijs reum absoluerint, confestim pronunciatur absolutus: estq; Aduocatorum rogatio repudiata. sin uero plures dimidijs damnauerint, ilico pronunciant damnatũ. At si neutri dimidium excedant, puta quòd multi sint iudicum quibus nondum liqueat, pronunciant reum comperendinatum fuisse, iudicesq; causam amplius discuti uelle. si absoluitur, nihil amplius negocij habet, sed euestigio liber dimittitur. si comperendinatur, iudicibus & reo dies statuitur, qua denuo causa Aduocatoribus accusantibus patronisq; obiecta crimina diluentibus agatur. Post dictam & peroratam causam iudicum suffragia repetuntur. Quòd si ex numero suffragiorum, qui in neutram uenerant partem dimidiũ summæ non excedant, nihilq; decretum sit, iterum pronunciãt reum comperendinatũ, & tertio consilium

dicitur. Cõstituta die, qua tertio quoq; causa eodem modo repetatur, demum in suffragia itur, nec tamen amplius ratio ulla eorũ habetur, quibus nondum liqueat. Idcirco nisi paria fuerint suffragia, necesse est reum uel damnari uel absolui. si absoluatur, iam dici nihil amplius ei negocij esse. sin uero pronunciatur damnatus, decernit quanã pœna in eum sit animaduertendum. de genere pœnæ referũt, tum Aduocatores, tum præfecti collegio iudicum. mos tamen est, ut Aduocatores eam pœnam proponant, quæ pro genere criminis uideatur acerbissima. etenim huius magistratus officium est, ut ad seueritatem inclinet. Alij leuiores pœnas proponere consueuerunt, nisi crimen fuerit adeò atrox ut clemẽtiæ nullus sit locus, seu Aduocatores lenius egerint quàm eum magistratum deceat. propositis omnium sententijs eodem fermè modo decernitur pœna qua reus ille sit afficiendus, quo suprà diximus senatusconsultũ fieri solere ubi præconsultorum sententiæ uariant, quam rationẽ si hoc

in lo-

in loco repere uellem, importuneq; tedio afficere lectorem, merito ineptus haberi possem. hoc tamen dixisse satis est, eam sententiam iudicum pronunciari, quæ reiectis alijs plura dimidijs suffragia tulerit. Hoc in loco mihi uide or non ab re facturus, si bina instituta annotauero prudentissime à maioríb. nobis tradita. Primum est quòd nullius rei seu iudicij quempiam magistratum ne dum ciuem sine prouocatione arbitrum esse uoluerunt, sed omni in re summum ius atq; arbitrium esse consilijs seu collegijs tributum. Alterũ uero non minus utile superiori, quòd uoluere iudices non ore sententias dicere aut palàm statuere quidnã sentiant, sed clàm suffragijs discernere quod maluerint. utrumq; sanè meo iudicio prudentissime institutũ. nam quod summa authoritas nulli magistratui concessa sit, recte se habet. etenim tũ periculosum est paucis ciuibus summam cuiusq; rei concedi & committi: tum illud cauẽ, ne si fortè res deliberata male cesserit, ciuitas de paucis ciuibus queri posset.

Quòd uero clàm decreta iudiciaq; fiãt non minore prudentia sancitũ est. nam & iudices liberius iudicant. quòd si palàm sententiam dicerent, interdum uel ambitione abducerentur ab æquitate iudicij, uel amici ac bene meriti de se cuius offensionem uererentur, & quandoq; potentioris indignationem extimescerent. Illud quoq; prouisum est ut quisq; iudicum iudicio suo nitatur, nec ab alterius iudicis authoritate pendeat: quod facile accidere posset si ille qui prior dixisset sententiam prudentissimus ac scientissimus haberet. quo circa nec etiam ab excellentissimis philosophis genus hoc iudiciorum omissum est. sed ad rem redeo. Postquam omnis iudiciorũ ratio à nobis exposita est, ad xxxx. capitalium causarum iudices de quibus dicendum instituerã reuertar. Horum collegium à ciuitate nostra creatum est, ad quod Aduocatores de causis capitalibus referant: eoq; deliberante sontes puniuntur. Ideoq; non nisi causis grauissimis, ubi etiam reipublicæ interest in utram partem iudicium

cesserit

ceſſerit, Aduocatores ſenatum conſulunt. Verum omnes capitales cauſæ ad hoc quadragintauirale collegium deferuntur: cuius ſententia rata eſt nullusq; ab ea amplius eſt prouocationi locus. gerunt hi magiſtratum octimeſtrem, poſtquã ſedecim menſes expleuerint in forenſibus cauſis iudicandis. Tria nanq; collegia in republica Veneta ſunt, quodlibet ex XXXX iudicibus conſtat. duo forenſibus cauſis iudicandis præfecta ſunt, tertiũ de quo agitur capitalibus. hac tamen diſtributa ratione ſunt, ut quamprimum magiſtratu functi ſunt capitales hi iudices ipſi in ordinem redigantur, aliiſq; XL uiri magnis cõſilij comitijs ſufficiuntur. Non tamen hi ſuffecti confeſtim ad iudicandas capitales cauſas accedũt, ſed collegium illud XXXX uirale quod urbanis cauſis decernendis octimeſtri eo temporis ſpatio præfectum fuit, ſubit in locum capitalium qui iam defuncti ſunt magiſtratu. his uero forẽſibus atque urbanis iudicibus tertij XXXX uiri, qui item eo octimeſtri interuallo

externorum cauſas iudicarunt, in eorumq; locum illi nuper ſuffecti ſubeũt. ſicq; per uices ijdẽ iudices & de forenſibus cauſis tum urbanis tũ exteris & de capitalibus decernunt, ac totũ biennium in iudicijs ijs uerſantẽ. Tria hæc collegia iudicum proprias habent appellationes. Primum, ad quod exteræ cauſæ deferuntẽ, nouum nominatẽ. Secundũ, quod urbanis præficitur, uetus dicitur. Tertiũ, quod de capite fontium iudicat, criminale à criminibus dicitur. hi quadraginta uiri criminales nuncupati præterquam quòd in cauſis criminalibus ſiue capitalibus ſummã iudicio rum habent, admittuntur etiam in ſenatum & ius ſuffragij in eo ordine con tinent. Habẽt præterea triumuiros ex ſuo ordine, qui ſinguli quibuſq; binis menſibus ſorte educuntẽ, ac per uices ſemper aſſident duci & conſiliarijs, paremq; illis autoritatem ad ſenatum referendi de quacumq; re uoluerint habent, necnon ad magnum conſilium, eo tamen modo quo ſuprà tetigi. nec abſq; ratione XXXX hi iuniores uiri ſe-

ri senatoribus, qui plerunq; senes esse solent admixti sunt, ut scilicet naturalis senum frigiditas iuuenũ calore temperetur. Non tamen iuniores hi senib. numero pares sunt, sed longe pauciores, tot tamen ut aliquod caloris uestigium in senatusconsultis apparere atq; inesse queat: quod quandoq; in rebus agendis perquam necessariũ est. necnon etiã senatoria autoritate XXXX his uiris cõcessa reipublicæ administratio aliqua in parte inferioris notæ ciuibus communicata uideri potest, quales plerunq; hi sunt qui quadragintauiratum gerunt, in quo ordine populari quadam lege maiores nostri usi sunt. Nam tribus his XXXX uirûm collegijs singulis quibusque diebus quibus conueniunt certum ex ærario stipendium constitutum est. Ideoq; raro admodum diuites ciues hunc magistratum petunt, facileq; si petierint repulsam ferunt. uerum egenis ciuibus, probis tamen hominibus, facilis est ad hunc honorem accessus. Qua ratione tum inopiæ proborum ciuium aliqua in parte

consulitur: tum etiam reipublicæ administratio non tantum diuitibus & insignioribus ciuibus, quod optimatiū est status & paucorum potentiæ, cōmissa est: uerum etiā aliqua in parte mediocri tamen, ciues inferioris ordinis ad rempublicā accessum habent: qui mos pertinet ad popularem statum. Ex his compertum cuilibet esse potest, in omni parte reipublicæ Venetæ temperationem illam apparere, quam in exordio opusculi huius iampridē diximus: maiores nostros plurimum studuisse, ut scilicet popularis status ratio optimatiū gubernationi permixta esset: eo tamen temperamento adhibito, ut plures optimatium partes essent. satis itaq; iam à nobis cum de Aduocatoribus tum de xxxx uiris dictum arbitror qui criminales iudices dicuntur: & qui instituti sunt ut in crimina seu genere peccati seu peccantiū insigniora animaduerterent. Nunc tempus postulat ut de nonnullis inferioribus magistratibus qui ulciscendis delictis & maleficijs præsunt, minutioribus & genere ipso

ipso peccati & personæ fortuna, pauca quædam perstringamus. Hi quoq; duplices sunt. nam quidam ius capitis habent. unus uero omnium minimus de capite iudicium ferre non potest: sed in uilissimos homines atq; meretrices animaduertit, atq; id genus hominum uel uirgis cædi iubet uel in carcerem conjici, prout quemque peccasse constiterit. Prior uero magistratus qui capitis iudiciũ ferre potest, bipartitus est. Nam non ijdem iudices quærunt de crimine & quæstioni reum adhibent ac sententiam ferunt, sed priores noctis præfecti totam prius causam reorum agitant ac scriptis mandant quæ testes dixerint quæq; uel sponte uel coacti tormentis rei confessi fuerint. Demum omnem causam ad iudices proprietatũ deferunt. Diuersus à priori hic est magistratus, hicq; sententiam ferũt, ubi de causa capitis agitur. quòd si leuius fuerit delictum ut tantum uirgis cædendus aut carcere aliquot mẽses coercendus reus esse uideatur, noctis præfecti totã causam expediunt, neq; collegium

quadragintauirale cõsulũt, siue cõiicere quempiã in carcerem uoluerint, siue quæstioni adhibere: ꝙ tamen Aduocatorius magistratus ius minime habet, uerũ opus est ut prius collegium consulat, auctoritateꝙ illius decreti collegij nitatur. neꝙ sine magna ratiõe hoc ita institutũ fuisse uidetur. Nã si pro quolibet crimine etiã reis hominibus qui nihili sunt cõsilium cõsulendum esset, incredibile negotium reipublicæ administrationi facesserent: sontibus etiam uiris maior peccandi licentia tributa esset, maiori impunitatis spe proposita. Vt ergo iudicia huiusmodi expeditiora essent, Præfecti noctis etiam autoritatem qua Aduocatores priuati sunt obtinent. Prefecti noctis sex sunt: sex item in minimo eo magistratu cui in infimos tantum homines leuibusꝙ criminibus ius est. Capita tribuum ciuitatis appellãtur, hi qui eum magistratũ gerunt: quoniã ex unaquaꝙ tribu, in sex enim tribus tota ciuitas diuisa est, tum eos præfectos noctis, tũ caput tribus eligũt: quo more etiã in cõsiliarijs

eligen

eligendis uti ſolemus, quod ſuperius à nobis minime omiſſum fuit. Vtriuſq; pręterea magiſtratus officium eſt, ut uiciſſim modo præfectus noctis, modo caput tribus, ſuam tribum circũeant ad gallicinium uſq;, cum publicis ſtipatoribus & apparitoribus armatis, prouideãtq; ne per nocturnas tenebras quæ maiorem licentiam præſtare hominibus ſceleſtis ſolent, cuipiam fiat iniuria: néue fur clàm domum quampiam fodiat, aut ne latro ullas per uias graſſetur in quenquam. In primis Venetæ urbis originib. uterq; hic magiſtratus magnæ æſtimatiõis erat. Poſtmodũ ad iunctis nouis reipublicę magiſtratibus prout ratio temporũ & cõmoditas exigebat, horũ dignitas & autoritas eſt obſcurata: ſummaq; poteſtate ad nouos magiſtratus trãslata parua quædam & uiliora negotia ueluti feces in eorũ ſubſellijs reſidere. Hactenus de magiſtratibus qui capitales cauſas decernunt dixiſſe ſufficiat. De forenſibus in ſequenti uolumine dicetur.

Libri tertij finis.

CASPARIS CONTARENI PATRICII VENETI, De magistratibus & republica Venetorum, liber quartus.

MOS ille in republica Veneta perpetuus semper fuit ne quisquam magistratus in maioribus causis summam autoritatem haberet: sed summum illud ius collegiorũ & consiliorũ ut usitatius loquar esse uoluerunt. Ideo in forensib. quoq; causis, quæ summam quinquagintaquinq; nummorũ aureorũ excesserint, nullus magistratus est à quo non sit prouocatio ad auditores urbanarum causarũ, qui lingua ũernacula ueteres appellantur, & ad collegia quadragintauirũ de quibus suprà meminimus. At ut perspicue tota hæc iudiciorũ forensium ratio intelligaẽ, ab auditoribus, qui quidem

dem duplices sunt, ordiemur. noui etenim siue recentes atque ueteres sunt. Veteres à uetustate nomẽ sortiti, quòd hic magistratus apud Venetos multo uetustior sit quàm alter, qui non prius in hanc rempublicã inductus est quàm continentis imperium habuerit, multis seculis post urbem conditam. Veteres hi auditores eandem ferè autoritatem obtinent in iudicijs causarum forensium quæ urbanis iudicibus disceptantibus dijudicantur, quam Aduocatores in plerisq; omnibus rebus, si qua in parte uiderentur officere legibus, intercedendi inquam. cum ergo à iudicibus urbanis contra aliquem sententia lata fuerit, licet illi ab eorum iudicio ad auditores prouocare. Causa ad eorũ subsellia deducta, & ultro citroq; agitata ab his inter quos controuersia fuerit, nisi summam excedat quinquaginta aureorum numûm, omnesq; iudices in eandem sententiam conuenerint, possunt ipsi absque quadragintauirum collegio rem decernere. quòd si inter se dissenserint, uel eorum unus autoritatem

tatē habet intercedendi: cauſaq; illa apud minimū quoddam collegiun agitatur, in quo uterq; auditorum magiſtratus tresq; alij iudices conueniunt: ibiq; minores hæ cauſæ dijudicantur. Quòd ſi uniuerſa cauſa eam ſummam excedebat, ante noſtram ætatem non poterat ad Quadraginta uirûm collegium res deduci, niſi aliquis auditorum latæ ſententiæ à iudicibus interceſsiſſet, de eáque ad quadragintauiros retuliſſet. Noſtra uero tempeſtate lata lex eſt, qua conceditur illi contra quem priores iudices ſententiam pronunciauerint, ut poſt tres exactos menſes quamuis nullus auditorū interceſſerit, poſsit diem aduerſario dicere, & ad collegium prouocare. qua lege auditorum authoritas ualde eſt imminuta, quamuis eius magiſtratus cum intercedunt nonnihil ad cauſam obtinendam ualeat. Nam neq; tres menſes operiri oportet, eorumq; interceſsio uelut prærogatiua iudici uideaſ eſſe. Si auditor interceſſerit, prioribus iudicibus diem dicit, collegiū quadraginta uirûm adi-

tur.

tur. Ante nostram ætatem utercꝫ magi
stratus orabat coram collegio, sententiamcꝫ utercꝫ suam tuebatur. sensim ue
ro per segnitiem iudicum in desuetudinem abijt, ut priores iudices quorum
sententiæ intercessum sit intersint quũ
apud quadraginta uiros causa agitaẽ,
ne dum orent: sed de eis per tabellionem dicto respondent ius fieri debere.
Mos uero ille ut auditores primum referrent ad collegium de causa cui inter
cessissent, orationemcꝫ haberẽt, ad nostra uscꝫ tẽpora deductus est. Nũc uero
penitus intercidit, sed patroni tantum
eorum inter quos controuersia fuerit,
hoc munus defunguntur, tuẽturcꝫ suo
rum clientum causas: quibus rebus ef
fectum est, ut dignitas auditorij magistratus, quę diu illustris erat, nostris tẽporibus obscura admodum & imminuta sit. Quadraginta hi urbanarũ cau
sarum iudices eundem ferè morem ser
uãt in iudicando, quẽ à iudicibus quadraginta capitalium causarum seruari solere diximus. hoc tantum discrimen est, quod in causis in quibus de ca
pite

pite agitur & fortunis reorũ, nullũ certum orandi tempus ſtatutum eſt. In his uero urbanis litibus præſcriptum eſt temporis interuallũ ultra quod orationem protendere non poſſunt: id eſt hora cum dimidia tantũ cuilibet oranti cõceſſa eſt. neq; in forenſibus íjs cauſis iudicandis uariæ referuntur ſententiæ ut eam collegium eligat quam maluerit, quemadmodũ in ſumendis pœnis à ne quam hominibus fieri ſolere ſuperius dictum eſt: ſed tantũ refertur an lata prius à iudicibus ſententia cõfirmanda ſit uel potius abroganda. de abrogatione refertur, ſi auditor quis interceſſerit. q; ſi non fuerit interceſſum, ſed ſine interceſſore cauſa ad collegium fuerit deducta, præfecti collegíj perorata utrinq; cauſa non de abroganda ſed de confirmanda ſententia lata referunt. Iurati iudices omnes in ſuffragia eunt. Tres itẽ urnæ deferuntur. uiridi abrogatur id de quo relatum fuerit, candida approbatur, rubea uero eis deſtinata eſt quibus nõdum líqueat, ſed uelint cauſam ampliari. nihilq; decretum habetur niſi

plures

plures quàm dimidij abrogauerint aut approbauerint, quòd si tot iudicibus nondũ liqueat, ut in neutram partem iudicium factũ sit, causa ampliata pronunciatur ad alterã diem, qua eadem fere repetunt. quòd si etiam eadem die iudicium pendeat, tertio cogitur collegium, causa repetitur. qua perorata utrinq; itur in suffragia, neq; amplius ulla eorum iudicum quibus nondum liqueat habet ratio. quare nisi paria fuerint suffragia, in alteram partem fit decretum, siue de abroganda siue de confirmanda sententia lata. Abrogata sententia nequaq; adimitur potestas actori, quin de eadem re iudicium repetere possit. Nihil enim abrogatione statuitur, sed tantum lata sententia antiquatur. Confirmatione uero & approbatione rata fit sententia quam priores iudices pronunciauerunt, neq; amplius prouocationi est locus, neq; iudicium repeti potest super eadem re, nisi causæ quippiã noui accedat. Atq; satis hactenus de auditoribus ueteribus dictum sit: nunc pauca de recentioribus per-

stringamus. Hic magistratus in nostra repub. non fuit prius institutus, quàm in cõtinente æstuarijs ijsce finitima Venetum imperium extendi cœpit. Ad hos â prætorũ iudicijs prouocatio est, aliorum'ue magistratuum qui extra urbem populis qui in nostram uenerunt societatem ius dicũt. Veteres enim auditores utrisq; urbanis scilicet & exteris, causis haudquaquã satisfacere poterant. Quamobrẽ eam appellationẽ etiam sortitus est, ut nouorum siue recentium diceretur. Nam post constitutam rempublicam imperiũ Venetum extendi incepit in Venetiã oram, quæ ad ueteres dominos ueluti quodam postliminio uolens ac libens rediit. Etenim ut in exordio operis ostendimus, nobilissimi quiq; prouinciæ Venetæ barbarorum impetum Italiæq; totius deuastationem fugiẽtes se in nostra æstuaria receperunt, urbemq; hanc opulentissimam condidere. Cui etiam nomen Venetiæ indiderunt multitudinis numero: ut significatum posteris esset eò omnium ciuitatum Venetiæ regionis

nis nobilitatis florem conueniſſe. Igitur cum breui imperium Venetum creuiſſet in immenſum, unus haudquaquam magiſtratus urbanis & exteris cauſis ſatis eſſe poterat. Iccirco nouus hic inſtitutus eſt, nouumq; quadragintauirale collegium. Prouocatio quoq;, quæ ab alijs qui extra ius dicunt fit, ad horum ſubſellia defertur. atq; hoc demum collegio diſceptante omnes eiuſmodi cauſæ diſcernuntur. eadem in omnibus ratio eſt, parq; modus huius magiſtratus & collegij, quem modo ab auditoribus ueteribus & collegio quadragintauirali urbanarum cauſarum iudice ſeruari ſolere docuimus. illud tantum ius auditoribus recentibus additum eſt, quòd in cauſis quæ ſummam quadraginta nummorum aureorum non exceſſerint latam ſententiam, à qua ad eos ſit prouocatum, moderari queunt, eiusq; partem ſi ita ipſis uideatur, abrogare, partem uero comprobare, dum modo omnes in eandem ſententiam conueniant. quod ea de cauſa inſtitutum, ne exteris homi-

nibus & aduenis, quorum præcipue ratione haberi debere summi philosophi tradidere, maius negocium fieret, sed sine magno rei familiaris dispendio litium exitum inuenirent. Hoc iure ueteres priuati sunt. necesse enim illis est ut aut totam sententiam approbēt, uel totam rescindant, atq; irritam faciant. Sic noui hi in intercedendo reliquis omissis parti intercedere possunt: at ueteres contrà. aut enim toti intercedunt, aut uniuersam integrā dimittūt. Hocq; pacto exterorum lites breuiori spacio dirimūtur, quàm causæ urbanę: quamuis patronorū & iurisconsultorum uersutia, quæ nihil etiam contra fas intactum relinquit, in immensum quæ uis lites protrahūtur. quod ubiq; gentium fieri solet, ubi nō temere sed statuto ordine iudicia fiunt. Explicata ferè à nobis est iudiciorū ratio, superest ut paucis perstringamus eos magistratus qui primi in causis urbanis ius dicūt, à quibus ad ueteres auditores prouocationes fiunt & ad collegium quadraginta uirorum: quorū iudicum sex sunt subsellia

sellia pro qualitate causarum & personarum distributa. nam aut lites sunt de mercatura rebusq; ad negociatores spectantibus, uel de ædibus & fundis quæ intra æstuaria fuerint: aut de possessionibus & agris quæ in terra continenti sunt, aut de quibusuis alijs cõtractib. stipulationibusq;: personæq; quę lites inter se conferũt, aut sunt ciues, aut exteri, seu ciues cũ exteris: uel demũ cũ pupillis res habeẽ, aut agunt uiduæ fœminæ post obitũ mariti de dotibus recuperandis. ne ergo inter tot diuersorum generum iudicia turbatio esset, neue aliud alij impedimentum afferret, plura instituta fuere iudicum subsellia: ita ut quantum fieri posset unusquisq; pro ratione negocij & litis suos iudices cognosceret. quæ enim lites ad ædes siue fundos intra fines Venetiarũ positos, id est in æstuarijs existẽtes pertinẽt, hæ omnes à iudicibus qui proprietatum nominantur dijudicantur: quos etiam adeunt uiduæ dotes ab hæredibus maritorum defunctorum repetere uolentes. Hancq; appellationem habuerunt

quòd maiores nostri ea tantum ciuium suorum propria existimarunt, quæ in æstuarijs essent posita, utpote quæ ad alienos dominos non facile transferri possent. Cætera uero in continenti existentia, siue agri siue domus fuissent, utpote quę facile inuito à dominis possent auferri, iniuriæq; magis expositæ essent, mobilia dici uoluerunt. quòd si de fundis continentis oræ controuersia fuerit, iudices procuratorum sunt adeũdi. ijsdem iudicibus cum pupillis qui adhuc tutores habeant, contendas oportet. qua de re ij iudices id quoque nomen obtinuerunt. nam apud Venetos curatores & tutores, & procuratores apellari consueuerũt. Si item lis de mercimonijs intercideri & ad mercaturam spectet, subsellia iudicũ adeuntur qui ex ea re iudices seu cõsules mercatorum nominantur. hi maiori quodam compendio iudicant quàm alij forenses magistratus: quod ea ratione institutum est, ne longioribus litibus impedimentum moráue fieret negocijs mercatorum, quæ assiduam quandam

operam

operam exigũt. At si inter exteros homines lis fuerit, uel quispiam ciuiũ hospiti diem dixerit, opus est accedat iudices qui ab aduenis nomen habent. Cæteræ uero omnes causæ contractus ac stipulati, ex quibus quispiam ab alieno sibi aliquid deberi contendat, idq; iudicio petat, iudicibus ueniũt qui petitionum nuncupantur: hiq; prætoris urbani uicem gerunt. Sunt præterea minimæ quædam, quibus dijudicandis præfecti sunt iudices mobiliũ dicti. Est & præter hos magistratus alius, qui si quid inuentum fuerit aut olim reconditum aut nuper amissum, an ad ærariũ aut ad priuatum quempiã, an uero ad eum qui reperit, res ea pertineat decernit, omnesq; huiusmodi controuersias dijudicat. Expedita uniuersa iudiciorũ ratione ad eos magistratus accedamus qui ærarij curam habent, quibus ue pecuniæ publicæ administratio cõmissa est. Hi fortasse alicui plures esse uidebuntur quàm par sit, paucioribusq; uniuersæ rei pecuniariæ satisfieri posse. Verum hac in parte id est animaduerten-

dum patres nostros summam diligentiam adhibuisse ne in administrandis pecunijs publicis aliqua fraus fieret. arbitrati enim sunt ex ærario ueluti alimentum uniuersis reipublicę partibus suppeditari, quo deficiente seu imminuto deficere quoq; rempublicam aut minui opus esse. Quocirca legẽ etiam fecerunt, qua sancitum est, ut si quis ciuis peculatus damnatus fuerit, perpetua ignominiæ nota singulo quoq; anno repetita inureretẽ. Maiori enim consilio coacto in concione ciuium omnium statuta die ab Aduocatore omnes illo crimine damnati pronunciantur: ut qui tantum scelus ausi sunt, perpetuæ ignominiæ pœnas luãt. Sed ne ab instituto longius digrediamur, magistratus qui ærarij curam habent, duorum ueluti generum sunt. Qua ratione publicæ quoq; pecuniæ diuisæ sunt. nã uel ex publicis uel ex uectigalibus in ærarium conferuntẽ: uel interdum cum reditus reipublicæ impensis minime satisfacere posse uideatur, à ciuibus pro cuiusq; censu soluitur. sæpe etenim id

necessum

neceſſum mari aut terra ingruentibus bellis, quibus ciuitas noſtra frequenter uexari ſolet: ſiue Turcis in noſtram ditionem irruentibus, quorũ impetum non ſine maximo detrimento complures annos ſuſtinuimus, acerbiſsimũq; hoſtẽ in uniuerſam rempublicam Chriſtianã ſequentẽ continuimus. Aut Chriſtianis principibus quibus imperij Veneti amplitudo quandoq; officit, in perniciem noſtrã conſpirantibus: ut anno ab hinc XV. cum omnes ferè Chriſtiani principes inito inter ſe fœdere in exitium imperij noſtri conſpiraſſent. ſed diſs bene iuuantibus impetus omnium ſunt repreſsi, resq; pene collapſa in integrum reſtituta eſt. Duplex ergo cum ſit publicæ pecuniæ genus, duplices quoque magiſtratus ei rei ſunt præfecti. Quidam enim pecuniæ ex cenſu ciuium collatæ præficiuntur: alij uero reditibus & uectigalibus reipublicæ. Vectigalia quidem exiguntur ab his quæ exportãtur ex urbe, aut in urbẽ importantur. Quædã uero ex ciuitatib. quæ in ſocietatem imperij Veneti ſunt ad-

scitę. Vrbana uectigalia cũ propter maximam mercium copiam mercatorũq; conuentum, tum ob ingentem hominum multitudinem qui hãc ciuitatem incolunt, maiora sunt quàm quæ sibi quis persuaserit. mercium rerũq; urbanarum uaria sunt genera: ideo diuersi quoq; magistratus sunt instituti, prout scilicet commodum uisum fuit his qui locandis exigendis hisce uectigalibus præsunt: quos si singulatim enumerarẽ fastidio potius afficerẽ quàm quòd ex ea narratione aliquid uoluptatis essem allaturus. Illos etiã magistratus qui tẽporarij sunt, quòd interdum tẽporum ratio ita poscere uideatur, prætermittẽ dos esse duco. In summa, horum omnium magistratuũ officium illud est, ut caueant ne per dolum aliquid pecunię publicæ auertatur, aut per inertiam pereat. Ipsi quoq; omnes controuersias quæ ad id genus pecuniæ pertinẽt dijudicant. Omnis uero ea pecunia quę ab ijsce magistratibus exigitur, continuo ad gubernatores redituũ publicorum defertur. Eam namq; appellationem is

magistra

magistratus obtinuit qui huic summæ præfectus est. Sed quoniam ea cura magni est momenti, nõ nisi insignioribus ciuibus deferri solet. qui ut libẽtius hoc munus sibi peterent, aut ne demandatum reiícerent, magnũ emolumentum oneri alioquin graui adiunctum est, authoritas quoq; non contemnenda. hi etenim apparitores, uiatores, lictores, omneq; id genus ministrorum reipublicæ creant, quibus omnibus ex ære publico stipendium persoluitur. id uero quod reliquum fuerit, ad quæstores urbanos defertur. ad quem magistratum omnis tandẽ summa æris publici, à quibuscunq; quæstoribus extiterit siue magistratibus allata, qui seu extra urbem seu in urbe pecuniæ publicæ exigendæ curam habent, peruenit. at urbani hi quæstores eam pecuniã ex senatus decreto in usus publicos impendunt, in codicibúsue suis & acceptum referunt & expensum ferunt. quod munus quũ operosum laboris nõ exigui sit, ideo ciuibus iunioribus committi consueuit: qui tamẽ tũ nobilitate generis, tum in

nocen

nocentia uitæ clari sunt, ne scilicet æs publicum quapiam ratione in rem priuatam auertatur. Quocirca urbanis quæstoribus ius senatoriũ datum, propemodum idem quod legitimi senatores habent. pecunia uero quæ in republicæ angustijs ex censu à ciuibus confertur, quanuis tandem ad quæstores urbanos omnis confluat, proprios tamen quosdam magistratus habet. Interdum enim de conferenda ex censu pecunia ea ratione fit senatusconsultum, ut nulla mentio habeat̃ neq; de restituendo eo ære, nec de aliquo emolumento ciuibus erogando, qui ex sua re priuata eam pecuniã cõtulerint. Quod tamen raro admodũ fieri consueuit: nam plerunq;, imò potius semper nisi res cõtrarium postulet, senatus reipublicę ita consultũ esse uult, ut priuatorũ res non negligantur. Promulgato igitur senatusconsulto de pecunia ex censu conferẽda facto, temporeq; quod commodum fuerit uisum cõstituto, unusquisque ciuium infra id tempus eam summam persoluit, quã ex censu debet. exi

gunt

gunt autem gubernatores redituũ deferũtq; ad quæstores urbanos. sępenumero tamen ea ratione fit senatusconsultum de pecunia ex censu conferenda, ut post certum temporis spatium ciuibus qui eam persoluerint restitui incipiat aliquo etiam emolumẽto adiuncto: certaq; in eam rem delegantur uectigalia. Interdum uero senatusconsultum de collatitia ex censu pecunia ante nostram tẽpestatem fieri solebat, ut de reddenda nulla fieret mentio, neq; ullũ certum tempus constitueretur nisi id commodum reipublicę fuisset. sed magistratus qui præfectus mutuis diceba tur, quod nomen adhuc quoq; retinet, acceptam ab uno quoq; ciuiũ eam uim pecuniæ in codices referebat: interimq; donec restitueretur singulo quoq; anno quinque nummi aurei pro centum collatis, ueluti in uicem reditus priuatis ciuibus creditorib. numerabantur: in quem usum multa uectigalia erant quoq; designata. Qua ratione priscis bellis facilis erat pecuniæ exactio, quæ ex censu soluebatur. neq; iniquum existimari

ſtimari debet, ciuibus qui rem familia-
rem in temporibus reipublicæ neceſſa
riis cõſumpſerant, aut magna ex parte
imminuerant, uiciſsim aliquid impen-
di ex reditibus publicis. Nam quemad
modũ partes totius incolumitati con-
ſulere debent, ita natura comparatum
eſt ut totum curã habeat ne partes ma-
gnum incommodum patiãtur, ſed pro
uiribus prouideat ut incolumes perdu
rent, alimentaq; impartiantur quibus
reficiantur & cõſeruentur. Verum no-
ſtra ætate hoc æs alienum reipublicæ
adeò ingẽs erat, ut in eo emolumento
quod diximus ciuibus erogari, trecen-
ta ferè nummorum aureorum milia
ſingulis quibuſq; annis expenderen-
tur. Quorum ſolutio proximis annis
propter anguſtiſsima reipublicæ tem-
pora quum intermiſſa fuiſſet, tandem
quarto ab hinc anno, referentibus Do
minico Triuiſano ſenatore ampliſſimo
atq; Andrea Gritto, cuius ducis auſpi-
ciis nunc reſpublica Veneta regitur, ſa
pientiſsimo atq; integerrimo ſenatore,
factũ eſt ſenatuſcõſultum ut nulla am-

plius

plius emolumenti erogandi mentio fie ret, neq; in codicibus publicis post id tempus id æris acceptum à ciuibus referretur. uerum ne omnino à republica fraudati esse uiderentur capitis restitutione, necnõ etiã emolumenti quod ad eam diem eis debebatur, cum multa uectigalia designata sunt, tum reipublicæ possessiones omnes in agro Rodigiẽsi positæ sunt distributæ. Cuius muneris maxima parte nos functi sumus, qui illo tempore magistratum gerebamus, qui ante nostra tẽpora institutus præcipue fuerat ad huiusmodi æs alienum reipulicæ minuendum, aut si fieri posset extinguendum: de quo pauca infrà dicemus. sicq; magna pars ingentis ac incredibilis fere publici æris alieni imminuta fuit, necnõ priuatorum ciuium facultatibus satis commode consultum: ita tamẽ ut prior ac potior semper fuerit reipub. ratio, q̃ priuati commodi. quod institutum à maioribus nostris ad hæc usq; tẽpora per manus deductum est. Vt ergo redeamus unde diuertit oratio, Præfecti mutuis eã pecuniam

niam exigunt, quæ à priuatis ex censu in reipublicæ usus necessarios confertur: acceptãq; in suos codices referunt, ac demum urbanis quæstoribus numerant. Idemq; præfecti curã habent exigẽdi à quæstoribus urbanis eam summam pecuniæ, quæ quotannis erogari solebat, in uicem reditus ciuibus priuatis: eamq; & acceptam & expensam in suos codices referebant. Pecunia uero quæ ea lege ex senatusconsulto erogatur à priuatis ut certo tempore restitui debeat, à proprio quodam magistratu & exigi & restitui solebat. nũc uniuersum hoc munus gubernatoribus reditus demãdatũ est. Alius etiã præter hos est, pecuniarius magistratus minime prętereundus, qui in eam curã incũbit, ut ciues ærarios factos, eosq; qui constitutã nõ persoluerunt pecuniã quam ex censu debent, inuestiget: eorũq; bona publicet, & tandem sub hasta uendat. Nonnulli sunt præterea magistratus pecuniarij, à quib. ærarij ciues inuestigantur: rationesq; in publicis codicibus priuatorum ac reipublicæ diligenter

genter inſpiciuntur, ne qua fraus publicis reditibus atq; ærario fieri poſsit: quos conſulto prætereundos exiſtimo ne tædio lectorem afficiam. neq; enim momenti quippiã habẽt ad eam quam potiſsimum hoc opere mihi exponendam reipublicæ gubernationem inſtituí. Præter hos magiſtratus nonnulli etiam ſunt qui multum faciunt ad ciuitatis cõmodum, & ad bene beateq; uiuendũ, ideoq; à nobis minime ſunt omittendi. Primi nobis ſe offerunt monetæ aureæ argenteæq; præſides, qua maxime ciuium commercia continentur cum externis hominibus, & ſecum uiciſsim. Dein annonæ triticeæ præfecti, itemq; ſalubritati Venetæ ciuitatis præfecti, ſine quibus uita cõſtare non poteſt. Necnon etiã præſides ampliſsimi naualis. Aediles quoq; qui uiarum pontium & huiuſmodi rerũ reſarciendarum curam habent perquam neceſſarij ſunt. Ac demum ampliſsimus magiſtratus, quem procuratorum Veneti appellant, maxime eſt ciuitati noſtræ oportunus. De præfectis monetę nihil

est quod amplius dicamus, nisi quòd eius magistratus interest prouidere, ne argentum aut aurum imperfectius aut impurius quàm id quod lex statuit cudi debere, aliquo pacto cudatur: néue excusi nũmi pondere sint minores quàm lex iubeat. quod sanctissime apud nos obseruatum fuit. quamobrem maximo in precio apud omnes nationes barbaras, nedum apud Christianos, Veneti nummi semper fuerunt, hodieq; sunt. Cæteri nanq; principes plerique omnes impurius aliquanto argentum & aurum cuderũt, ut facilius impensis satisfacere possent. At nostri constantissime semper hac in parte dignitatem à maioribus acceptam retinuere. Magistratus uero, qui annonæ triticeæ præfectus est, ciuitati Venetæ perquam necessarius est. etenim cum nulla propè frumenti uis ex agro Veneto colligat, quod omni ex parte urbs æstuarijs amplissimis ambiatur, ciuitasq; populosissima existat, opus est rei frumẽtariæ magnam haberi curam: ne quando populus, cuius commodo maiores nostri

maxi-

maxime consultum esse uoluerunt, rei frumentariæ inopia laboret, nimiáque annonę charitate prematur. Idcirco rei frumentariæ tres sunt præfecti, q̃ XVI mensibus magistratum gerunt. horum est officium prouidere ne ciuitas unq̃ frumẽti inopia laboret. quæ si quando timeatur, Principem Sapientumq̃ collegium adeunt, recq̃ inter eos discussa decernunt quæ ad frumenti copiã comparandã præcipua esse uideant. Quandoq̃ etiam solet certa merces ex ærario his constitui, qui ex longinquioribus prouincijs frumentum Venetias aduexerint. Interdum ære publico triticum mercãtur à negociatoribus, qui polliceantur certam uim frumenti statuto tempore ex destinatis etiam prouincijs se Venetias delaturos: quod nisi præstent, pecuniaria mulcta taxantur. Emitq̃ respub. magno precio, & uili uendit, ut commodo populi ac inopiæ consulatur: qua in re magnã interdum iacturam ærarium facit. De re frumentaria præterea plurimæ sunt leges pulcherrimaq̃ institutæ: quæ si in præ-

sentia recensserem, longius quàm par sit ab instituto digrederer. sequit magistratus is, cui urbis salubritas est curæ. huius præcipuum munus est, prouidere ne aliquo pacto ex cõtagione tabes serpat in ciuitatem. quod si clàm quandoq; obrepserit, ut nonnunq; solet accidere, sedulo operam dat, ne longius uagetur. Qua de re ædes publicæ amplissimæ sunt ædificatæ in æstuarijs, interuallo triũ milium passuũ ab urbe: quibus finitimi sunt horti pulchre constituti: in quas si quis ex plebe eo morbo ægrotare cœperit, confestim cum tota familia defertur. hi uero qui cum ægro tante consuetudinem aliquam habuerant, opus est ne alios inficiant, ut proprios lares deserant, cõcedantq; ad alias ædes publicas, itidem extra urbem in eum usum conditas, regione à prioribus longe diuersa. ibiq; XXXX dies detinentur, in quibus si sani perstiterint, ciuitati ac domesticis laribus restituuntur. supellectilis quoq; magna cura habetur, ne eius contagione quispiã inficiatur. hic quoq; magistratus proui

det

det ne quid putridum aut quod incolu
mitati ciuitatis officere possit uendat, demum id sedulo curat ut quàm saluberrime Venetijs agat. Nam non multo ante nostrã tempestatem hoc præfectorum genus institutum fuit: & cum sæpius antea ciuitas pestilentia laborasset, adeò ut plericq; omnes quandoq; proprios deseruissent lares ob ingruentem uim tabis, & in continentem proximam secessissent: nunc̃q; tamen postquam hæc cura nouo huic magistratui demandata est diuino munere fauente ciuitas hæc huiusmodi hoc morbo uexata est grauius: licet interdum quod in magna hominum undiq; cõuenientium frequentia euitari nõ potuit, nonnullæ domus fuerint infectę: cura uero huius magistratus atq; ope à deo præstita malum latius uagari non potuit. Nunc de amplissimi nauales præfectis dicendum est: quod certè non solũ Venetæ urbi magno est ornamento, sed etiã uniuersæ Italiæ, reipublicæ nostrę non mediocrem dignitatem affert. immensum nãq; opus est & admiratione

dignissimum. Nam in ea urbis regione quæ præ alijs mari uicina est, & præterea maxime commoda, nauale ædificatum est, ac in tres sinus, seu si malueris recessus excauatũ: intra quos mare recipitur unico tantum ostio tam lato ut etiam satis sit ad maximas triremes capiundas. Munitũ est ostiũ duabus turribus ex utraq; parte, suntq; hæ ponte sublicio iunctæ portisq; cãcellatis, quę nunquam reserantur nisi quum opus sit triremes educere, seu in nauale inducere. nullibi etiã aditus ad interiora nauales patet, præterquam hoc uno ostio ingredientibus. Primus sinus occurrit omnium minimus, amplus tamen. hic undiq; circum tecta habet in fornicis modum ædificata cõtignationibus ac tegulis tecta. sub hæc triremes è mari subducuntur, ibiq; ab omni uentorum ac pluuiarum iniuria tutæ perdurant, quoad illis uti libeat. ea ratione multos annos incolumes & illæsę permanent. Nouas item sub eisdẽ tectis ædificant, atq; ueteres subducunt & resarciunt: magnum sanè opus, quod & maximo

orna-

ornamento sit, & ad nauium fabricam utilissimũ. Post hunc sinũ alius est interior amplissimus, circũ omni ex parte eiusmodi tectis ut dixi instructus: nec ullum ex eis inspicias triremibus uacuum, sed binis si tecta fuerint latiora, aut singulis si angustiora. Tertius uero nõ minor secundo, paulo ante nostram ætatem superioribus additus fuit, circũseptusq; mœnibus pulcherrimis. in eo autẽ plura sunt tecta ædificata, quamuis non sint omni adhuc ex parte perfecta: uerum summa cum diligentia opera datur ut ei fabricæ extrema impo natur manus. Tres hi recessus inuicem sunt peruij, ac unico muro ambiuntur nonnullis turribus distincto, in quibus uigiles noctu excubias agunt, ne quid detrimẽti tam insigne opus ui ignis iniecti, seu dolo facinorosi cuiuspiã, seu casu quopiã, ut interdũ euenire solet, accipiat. Intraq; mœnia tabernæ sunt armamentorũ amplissimæ, uniuersæq; nauticæ supellectilis: ac fabri cuiuscunque generis quod ad rem naualẽ pertineat, suas officinas ibidem habent. Ibi

etiam æs funditur ad tormenta conficienda: magna quoq; ibidem fit tormentarij puluerís copia, adeò ut nihil quidem quod ad rem nauticã faciat, in eo nauali desiderari queat. ibidem uidere licet ingentẽ fabrorũ multitudinem, quorũ quisq; suo munere fungit. Sunt præterea nõnulla atria bene ampla in quibus ingens armorum uis, tormẽtorum scilicet ac telorum ad usus bellicos seruatur: nec non magna uelorum copia, remorum, armamentorumq; omnium, in suis quæq; cellis condita: ut cũ senatus armandam classem decreuerit, omnia in promptu sint, quæ ad eã rem requiruntur. His rebus officijsq; omnibus, de quo dicere instituera m, præfectus est: omniaq; prouidet curatq; quæ in usum naualis fuerint. hic seligit fabros cum lignarios tum etiam ærarios cæterosq; opifices qui ad opus faciundum admitti debeant: diligentẽ quoq; impendit operam ne quispiam officio suo desit. Huic magistratui numeratur pecunia ex ærario in usus naualis, non prius tamen quàm collegiũ consulat, ac ra-

ac rationes à patribus illis uideantur. Apud maiores nostros, penes quos res maritimæ magno in precio erant, hic honos magnus habebatur: tẽporibus tamen nostris magistratus huius digni tas est imminuta, ac penè intercidit. quo fit ut si quando opus fuerit in ea re opera diligentiori, alios senatores primæ existimationis ciues nauali se natus præficiat, qui ius in priores habeant, eisq; ueluti ministris utãtur. Postremo loco sunt à nobis recensendi di ui Marci procuratores, amplissimus omnium prẽter ducẽ magistratus: quippe qui præfinitum tempus nõ habeat, sed cum uita perduret. Huic honori cõ iuncta est perpetua senatorij ordinis dignitas, ac ius suffragij ferendi æquum cum legitimis senatoribus. illud etiam præ alijs omnibus magistratibus obtinuerunt. nam cum cæteris nõ cedatur â senioribus ciuibus certisq; locis certisq; subsellijs, procuratoribus ubique idem honor præstatur. quocunq; enim loco sedeatur, illis semper ceditur, dignioriq; sede semper honestantur: non

secus ac si quouis in loco magistratus eorum munere fungerentur. horũ officium est tutelam pupillorũ habere, quibus minori ætate existẽtibus nullus defuncto parente ex testamento tutor est institutus. ueluti ergo publici quidam tutores à republica sunt instituti. hi diui Marci procuratores dicuntur, quod munus cum egregiã fidem ac sanctitatem uitæ præcipuã exigat, hi ciues huic officio delegantur qui iam publicis ferè omnibus muneribus defuncti sint, spectatæq; sunt probitatis: in quo uersantes tanquam milites emeriti perpetuam obtinent reipublicæ administrationẽ. Priscis temporibus tam magna fuit nõ tantum Venetijs, uerum etiam apud exteras nationes, huius magistratus existimatio, ut plericq; exteri homines, nedũ indigenæ, testamẽto suo hosce procuratores hæredum suorum tutores ac totius rei domesticæ curatores instituerint: quorum fidei magna pecuniæ uis pauperibus eroganda cõmissa fuerit. adeo ut nostris quoq; temporibus ingentes opes ab hoc magistratu

admi-

administrentur, ac pro eorum arbitrio in usum pauperum distribuantur. hic magistratus initio institutus fuit, ne hæreditates ciuium qui pro tuenda seu etiam pro amplificanda republica apud exteras nationes excederent, aut studio rei familiaris negocijs ac mercimonijs occupati peregre morerentur, nullóue condito testamento, per fraudem quampiam ab hæredibus pupillis auerterentur. Qua de causa effectum est, ut ciuibus illis publice ea cura demandata sit, de quorum probitate omnibus cõpertum sit. Principio tres fuere, deinde aucta ciuitate tres alij additi, hac tamen ratiõe distributi, ut ueteres pupillorum, qui citra riuũ magnũ qui urbem mediam interfluit habitant, curam habeant: tres item curent eos qui ultra riuum magnũ propríos habent lares: ut dimidiam urbem alteri, item dimidiam posteriores curent. Tres uero præter hos patroni sunt amplissimi atq; augustissimi templi, quod diuo Marco Euãgelistæ dicatum est, sub cuius numine Veneta respublica bonis legib. aucta est, di-

est, ditionēq; imperij creuit. ab his postremis tanquam à nobilioribus nomē in omnes deductum est, ut diui Marci procuratores appellētur. De structura huius templi impræsentiarū nihil dicere cōstituí, deq; marmorū copia, columnarū frequētia, ex porphyritide ac prasio lapide opere tessellato atq; aurato, quo tamen laquearia fornicesq; omnes tēpli cōfecti sunt, tum demū pauimentum uniuersum stratū: cum multi mortalium fereq; omnes fama perceperint. Tēpli huius instaurationi si qua in parte labascit, necnon sacerdotibus ipsius, hi tres procuratores præsunt, ac prouident ut pro ciuitatis dignitate & illustrissimi patroni nostri Marci Euāgelistæ Deus Optimus in eo templo pie colatur. hi sunt qui præter cæteros magistratus meo iudicio per quā necessarij uideri debēt ad bene beateq; uiuendū. Nam & monetæ cudendæ cura nequaquam negligenda est, qua omniū commercia ciuiū contineant, annonæq; triticeæ copia sedulo procuranda est: nec minor bonæ ualetudinis ciuium cura haben

habenda est: minimeq; prætereũda fuit uiarum ac pontiũ idq; genus ædificiorum instauratio. hæc cõmunia cuiq; ciuitati. ista uero ad Venetias magis attinent, rei scilicet maritimæ procuratio ac pupillorum tutela, cum multi ciuiũ cum propter publica negocia, tum propter mercaturæ industriã peregre profecti diem obeant. idcirco magistratus, qui his muneribus incumbant, publicè instituti sunt, ut nulla in parte maiores nostri cõmuni bono defuisse uideãtur, si quis diligẽter omnem huius reipublicæ institutionem animaduertat.

Libri quarti finis.

CASPARIS CONTARENI PATRICII VENETI, De magistratibus, & republica Venetorum, liber quintus.

POSTQVAM omnis ferè ratio gubernatiõis rei publicæ à nobis posita est, omnesq; reliqui magistratus urbani, non importunam alienámue ab opere rem facturus uidebor, si de magistratibus exteris uerba fecero: his scilicet quibus ciuitates, quæ in nostram uenerunt societatem, regi soleãt: necnon de militaribus imperijs, ac demum de muneribus aliorum ciuiũ, qui patricij non sunt ordinis. His etenim expositis extrema manus commode operi instituto imposita uideri poterit. Insigniori-bus ciuitatibus quæ sub ditione nostra sunt, quatuor magistratus præficiũtur.

prætor

prætor unus omnibus ius dicit; & forenses lites dijudicat, atq; in fontes animaduertit. habet is prætor in iudicijs proferendis assessores homines iurisperitos, quorũ cõsilio utitur. & licet apud prætorem sit omnis autoritas, præter hunc est præfectus, qui militibus præest, qui urbem uel agros urbis coluerint. in hos nullum est ius prætoris, sed præfectus tantum ius in eos habet. Arcis præterea, mœnium portarumq; cura præfecto est demandata, necnon uectigalium, ac redituum omniũ, tum urbis, tum agri totius. præter hos quæstor unus, aut duo. hic magistratus pecuniam publicam administrat, impendit & exigit, habetq; codices rationum publicarum. nihil tamen ferè agit nisi ex mandato præfecti. ac interdum utriusq;, scilicet prætoris & præfecti. Ea enim ratio administrãdæ utilior uisa est, quàm si penes eundem esset & authoritas & administratio ærarij. facilius namq; liceret per fraudem ærarium peculari. id uero pecuniæ quod reliquũ fuerit ab impensis, Venetias ad quæsto

res

res urbanos defertur, ad quos ut suprà diximus undiq; pecuniæ publicæ conferuntur. Quartus qui in unaquaq; urbium magistratũ obtineat, est custos arciũ. alibi unus, alibi plures sunt: hiq; militibus præsidẽt qui arcẽ tuẽtur, curãq; habent armorũ, cõmeatus, & tormentorum quæ ad munitionẽ cõtra hostes in arce posita sunt. Neq; tamen custos ita præest arci, quin præfecti imperio subiectus sit: cui quidem omne ius omnisq; potestas in huius generis rebus curandis tributũ est. In minoribus uero ciuitatibus seu urbibus nullus est prefectus, sed prætor utriusque partes agit. in oppidis quoq; quæ in agris maiorũ urbium frequẽtia sunt, solus prætor est qui ius oppidanis dicat, nullus præterea magistratus. nam quæstores ac prefecti principum urbium in uniuerso quoque agro ius obtinent. A prætoribus omnibus ad auditores nouos prouocatio est. Aduocatores etiam quandoq; sententijs capitalibus prætorũ intercedere solebant: sed quoniã usu plerũq; euenire solitũ erat ut iudicia ptra-

heren

herentur, neq; fontes criminũ ac scelerum pœnas darẽt: lata fuit lex à decemuirũm collegio, minime id iuris Aduocatoribus amplius in sentẽtijs esse, quę à prætoribus assidentibus iurisperitis quos secum comites ducunt, ut suprà dixi, pronunciatæ essent. Et hactenus quidem satis de magistratibus quibus respublica tum domi tum foris administratur. Verum quoniam non tantum pacis, sed etiam belli gerendi ratio habenda est, quam uniuersam qui neglexere, ut inquit Plato in Politico, nequaquã libertatem diutius tueri queunt: ideo qui recte reip. institutionẽ posteris tradiderũt, illud imprimis admonitos esse uoluerũt, ut ciues instituant ad utrunq; munus, ut scilicet bello gerendo idonei sint, & in pace domi subiecti legibus institutis q; patrijs in præclara aliqua functione uiuãt: ita tamen uirtutes artesq; bellicæ referant ad studia pacis, tanq; ad potiora. unaquæq; etenim res eam habet à natura insitam uim, ut primũ bonũ sibi quisq; cõueniens appetat: deinde ut contrario obsi

ſtat, nitaturq; quantum poſsit à ſe iniuriã propulſare: quæ res in animante natura omnium perfectiſsima, dilucidius dignoſcuntur. Nam unicuiq; animali tributa eſt uis appetendi, qua proſequatur id quod naturæ ſuæ conſentaneum fuerit. præter hanc unicuiq; adiecta fuit uis iraſcendi, quã Plato in corde atq; in præcordijs collocauit, ut ſcilicet animal quodcunq;, eius uirtutis ſtimulis actum, cõtrarium naturæq; repugnãs repelleret. Vtriuſq; igitur partis uirtutes, quarũ ſemina in animis hominum natura indidit, ciuilem uirum fouere oportet, & ad frugem perducere, ſic ue & belli & pacis gerendæ rationem habere. Quę ratio à maioribus noſtris nõ fuit neglecta, ut quibuſdã uideri ſolet: ſed quoniã initio in mari ædificata ciuitas, quæ multis annis imperiũ contempſit continentis, terreſtris belli ſtudijs detineri nõ potuit, uniuerſam ſe ad maritimum bellum conuertit: in quo egregiam operam nauauit, & pro tuenda libertate & in hoſtibus ulciſcendis: multaq; præclara Venetorum geſta priſcis

monu

monumentis memoriæ ꝓdita sunt, plurimiq; triumphi ex deuictis hostibus et eorum classibus superatis reportati: ex quibus facile quiuis intellexerit Venetos in re maritima longe alijs præstitisse. Victa tandem post longum tempus pertinacia precibus finitimorũ populorum, quorũ quisq; sui reguli tyrannidẽ, quam diutius passus fuit, amplius tolerare nõ poterat, adhibuit animũ senatus ad cõtinentis imperiũ: uniuersamq; Venetiæ regionẽ pulsis tyrãnis, ac passim ciuibus deditionem facientibus ueluti postliminio recuperauit: quæ libenti animo redibat ad ueteres incolas, eiectis & tyrannis exteris, qui ex reliquijs barbarorum in tota regione consederant, durissimaq; seruitute uictos eos populos premebant. Prolato igitur imperio in continentem terrã præterquam quod bonis legibus, & pacis studijs ij populi erant recreandi, qui nuper uenerant in nostram societatem, danda etiam opera fuit ut tueri libertatem possent in quam se asseruerãt. Cæterum Venetæ urbis situs utpote quæ

condita est in medijs æstuarijs, minime patiebatur nostros ciues impensius operã dare bello terrestri, illiusue studio diutius detineri, sine magno periculo seditionis ciuilis. nam ciues illos qui terrestris belli studijs addicti fuissent, maiorem anni partem agere in continenti, ibiq; & equos alere, & terrestribus certaminibus se exercere: quin ut peritiores rei militaris fierent, opus fuerat ut si quando domi ociũ ab armis fuisset externa bella adirent, in hisq; animum pariter & corpora durarẽt, ut in ea functione cum laude uersari possent & patriæ prodesse: secus autem si fuissent, propemodum non tantum imperatores, uerum etiam milites futuri fuerant. Hæc uero frequens consuetudo continẽtis urbanæq; intermissio factionem quandam ciuium facile paritura fuerat ab alijs ciuibus disiunctam. quapropter proculdubio res Veneta breui ad factiones ac bella ciuilia deducta fuisset. Omitto interim quàm magnos spiritus animi ciuium cõcepissent, cum plurimũ armis potuissent, habuissentq;

frequen

frequentes adsectatores: ut hominum natura semper ad malitiã pronior est. quæ res, ut ex priscorum monumentis facile intelligi potest, semper Romanã rempublicã uexauit, contumacesq; nõ paucos Romanos ciues reipublicæ legibus & senatus decretis reddidit, ac demum Iulium Cæsarem tyrannũ Romani imperij fecit. Ne ergo huiusmodi quispiam morbus in Venetam ciuitatem obreperet, satius maiores nostri esse statuerunt, ut continentis imperiũ externo potius ac conducto milite q; Veneto defenderetur. stipendium uero illis statuit ex uectigalibus totius prouinciæ. æquum enim erat eius regionis impensis militem uiuere, qui ad eam tuendam accersitus fuerat. in quã militiam plurimi ciues ditionis nostræ societ adscripti sunt: quorũ nonnulli ad summã imperij in nostro exercitu deuenere, atq; ob res egregie gestas Veneta ciuitate patricioque iure donati sunt. Viget adhuc nostra ætate nomen Bartholomæi Coionei Bergomensis uiri illustrissimi & summi imperatoris,

qui multa præclara bella cõfecit, ac Venetam ditionem auxit: quapropter erecta illi equestri statua in celebri urbis loco à republica honestatus fuit. Ciues igitur Veneti ea de causa, quam retuli, terrestris militiæ honoribus priuati sunt, omnesq; ad exteros delati, cum lege cautum erat, nullum patriciũ Venetum pluribus quàm XXV militibus præesse posse. hæc tamẽ lex nostra tempestate ob bella frequentia quibus uexati fuimus, in desuetudinem abijt. Cũ tamen terrestre bellum ingruit, nõnulli patricij ordinis ciues in exercitũ mittuntur, qui dum bellum urget temporarium magistratum gerũt. quæstores ij sunt, item legati, qui imperatori exercitus externo homini semper adstent: neq; ei quicquam aut facere aut decernere licet, nisi ex legatorum consilio. Bello finito utriq; magistratus domum reuertuntur ac in ordinem redigũtur, nec quicq; amplius iuris habent. hæcq; est belli terrestris ue militiæ ratio apud Venetos. Bello uero maritimo ac nauali ciuitas nostra magis idonea est natura

ra, cuius ſtudijs ſemper Veneti ſtudue re. nam in mari urbs condita parum timere poterat terreſtres copias, quæ ei negocium faceſſerent: ac non tantum iniquũ, ſed etiam ualde incommodum erat, comparare exercitum ex ciuibus, quem in continentem traijcerent, ac finitimos populos bello laceſſerent. At à mari timeri iniuria poterat, tum etiam facile erat illatam ab exteris uindicare: quamobrem uniuerſa ciuitas ad ſtudia rei maritimæ conuerſa eſt, atq; iuuentutem legibus inſtituit, ac totius uitæ conſuetudine firmauit. hic enim mos inſtituendi patricios homines ſemper fuit, ut à teneris annis uſq; ad pubertatem ſub pædagogi diſciplina degerẽt, ac latinis literis imbuerent pro cuiuſq; captu: ab ea ætate, præter paucos quoſdã qui literarũ ſtudijs ſe mancipabant genio naturaq; ducti, omnes ferè rei maritimæ ac familiari operam darent. ac alij quidem nauigabant ad longinquas oras, ubi mercaturæ induſtria rem domeſticam augebant, ſimulq; efficiebantur periti morum ac conſuetudinis le-

gumq; multorum hominũ. plurimi con
scendebant triremes armatas atq; à te-
neris annis & corpus laboribus firma-
bant, & animum excolebant rei mariti
mæ disciplina, necnon naualis belli pe
ritia: quibus artibus semper Veneti ex-
celluere. Quin lege cautũ fuit, quæ ad
usq; nostra tempora peruenit, ut in u-
naquaq; triremi armata stipendiũ ex
ære publico non exiguũ daret duobus
adolescentibus patricij ordinis: quo-
rum officium nullum aliud esset, præ-
terquã imbui disciplina rei maritimæ:
ac ut id facilius assequerentur, exigua
quædã munera eis incumbunt, in quo-
rum functione exercitantur ac profici
unt, sicq; idonei fiunt ad maiora capes-
senda. In grauibus uero triremibus seu
ad classem & rem bellicam instructæ
fuerint, siue priuatim ciuibus locatę ad
mercaturã, octo iuuenes patricij quan
doq; destinati sunt: nec mediocre eis sti
pendiũ constitutũ, uel ex pecunia pu-
blica, uel ex ære priuato. tũc ad merca-
tiones locantur, qui nauticis ac bellicis
studijs in eis assuescant. Quin etiã pri-
uato

uatorum nauibus hoc onus legibus im
positum est ad publicam utilitatem, ut
ex ære domini priuati hominis uni seu
duob. si nauis maior fuerit, patricijs a-
dulescentibus stipendiũ soluatur, quo-
rum aliud nullum officium sit præter-
quã exerceri munijs nauticis. Cõcessa
quoq; his adolescentibus facultas est,
ut in triremibus onerarijs ac in naui-
bus priuatorum quibus adscripti sunt,
ferre queant certam merciũ summam
nullo naulo soluto: quam si non habe-
ant, ius hoc suum alijs concedunt ac lo
cant. Qua lege consultum fuit non so-
lum exercitationi iuuentutis, uerume-
tiam utilitati tenuiorũ ciuium, qui an-
gustia rei familiaris premerẽtur. Qua
de re facile intelligi potest à quocunq;,
curam instituendæ iuuentutis minime
à maioribus nostris præteritam fuisse,
ut nõnullis uidetur: imò in ea nauium
triremium copia ducẽti & amplius no
biles adolescẽtes legis istius beneficio
alienis impensis ad rem nauticã instru
ebantur: præterquam quod ciuili con-
suetudine ac more patrio quilibet pa-

tricius iuuenis aut literis aut studijs rei maritimæ operam dabat: in qua exercitatione tum sibi plurimum, tum rei domesticæ nonnihil consulebat ac proderat. Hæ priscæ leges & huiusmodi instituta etiam nostra tempestate perdurãt, licet plericq; adolescẽtes ambitione aut luxu post ampliatum imperium corrupti patrias institutiões neglexerint: ac ciuium copia adeo creuit ut nostra ætate ingruentibus bellis ac rerum domesticarum stipendijs longe plures effecti sint pauperes, quàm quod satis consuli illis queat istius legis beneficio. Ita namq; natura comparatum est, ut nihil inter homines perpetuũ esse possit: uerum cuncta quãuis initio perfecte constituta esse uideantur, post aliquot annos natura in deterius labente instauratione indigent: adeò ut quemadmodum corpus prandio saturatum diutius incolumitatem seruare non potest nisi post aliquot horas cœna successerit: sic in unaquaq; re opitulari oporteat naturæ ad interitum labenti, atq; instaurationẽ adhibere. Huiusmodi ra-

tionem

tionē nos quoq; deo bene iuuante imi tabimur, ac aliquod remedium excogi tabimus. quo fit ut hac etiā in parte ni hil sit in nostra republica desiderandū. sed de his hactenus. Nunc à nobis re censendi sunt magistratus qui præfici untur rei maritimę. Vnaquęq; triremis ad bellum instructa præfectum habet uirum patritium, qui in ea triremi om niū potestatē obtinet præter quàm ulti mi supplicij inferendi. ac ueluti in ter restri militia Centurio ceu aciei præfe ctus eorum curam habent qui fuerint in sua acie. Hic triremis præfectus nau tas cunctaq; quæ in sua triremi sunt, & quę ad eius apparatum faciunt dilige ter curat. Quotānis quamuis nulla ne cessitas sit, Veneti aliquot triremes ar mant, quæ reddant mare tutum naui gantibus, securamq; nauigationē com pressis piratis præstent uiris bonis qui res suas agunt sine alicuius iniuria. Prę ter triremium præsides est totius clas sis legatus, qui imperium habet in uni uersam classem, ac in cunctos triremiū præfectos, hic ueluti legatus exercitus,

nisi

nisi adsit imperator, ius habet & capite mulctandi quos uelit & dirigendi classem quò maluerit. hic quoq; magistratus semper ferè etiam pacis tẽpore creatur, præficiturq; his triremibus, quæ armatæ sunt. Quòd si tẽpora reipublicæ ita postulent ut magna classis paranda sit, tunc uniuersæ classi præficiunt imperatorẽ, qui tum in classe tum in cunctis prouincijs maritimis amplissimam potestatem habet, ac eam propè quam olim in Romana repub. Dictator retinebat, nisi quod omnibus in rebus paret authoritati senatus & reipublicę decretis. summum tamen illi ius tributum est, cum in classem, præfectos, legatósue classis, tum in prætores ac magistratus omnes qui cum imperio sunt in locis insulisq; maritimis, ac munus publicum exercẽt: adeò ut cum classis imperator ad aliquam ciuitatem accesserit, cõtinuò ei sacerdotum clerus obuiam prodeat, claues portarum & arcium ei dentur, iura prętorum sileant, ab omnibus magistratib. ad imperatorem liceat prouocare. Quin si ita ei libuerit,

potest

potest solus ius dicere, solus administra re pecuniam publicam, ac denique solus omnium potestatem habet. Nullus est apud Venetos magistratus maioris au toritatis, idcirco raro admodum classi imperator præficitur. Non enim teme re nisi rerum necessitas ita exigat, alicui conceditur tam magna potestas ut omnia unius ciuis arbitrio pendeant. Hoc in loco ea lex non est à nobis præ termittenda, imperatorem, legatum, præfectumue classis ullum non posse cum triremibus armatis ingredi Vene tam urbem, neque etiam tunc cum in patriam redit: sed cum primum Istriam peruenerit, quæ prouincia cētum ferè milibus passuum ad urbe distat, stipendium nautis ex legis decretis solui debet, ibique omnes dimitti: deinde triremes à paucis Venetias deduci solebāt, ac in nauale subuehi sub tecta in eum usum ædificata, ubi tutæ seruātur à uentorum & pluuiarū iniuria: nūc lex hæc non ita omni ex parte seruatur, quēadmodum patrum nostrorum temporibus seruabatur. Recensiti à nobis sunt

omnes

omnes ferè magistratus, quibus ueluti coronam & apicem maiores nostri imposuere eos, quos uernacula lingua à Græca appellatione educta, syndicos dicere consueuimus. nos eos appellamus recognitores, nouo fortasse uocabulo, sed satis idoneo ad idem munus explicandũ. Hi post quatuor quinq; que annos creari solent, ac mitti tum in cõtinentis oram nostræ ditionis, tum in regiões maritimas ac insulas: recognoscuntq; gesta omnium prętorum atq; aliorum qui foris publicã potestatem habuerint. In quos animaduertunt ea propemodum authoritate quæ Aduocatoribus tributa est. Nam ut sapienter Aristoteles inquit, hi qui in potestate sunt, nisi ex alijs pendeant, ægrè in officio persistunt propter ingenitam cuiq; malitiam. Peregimus iam omnes patritiorum hominũ magistratus, quibus respub. Veneta domi foriscq; administratur: reliquum est, ut ea ratio à nobis referatur, qua prudentissimi homines maiores nostri semper in officio plebem ac uniuersum populum continue

runt

runt, rem certè ſuprà omniũ fidem, tot annos populum gubernationis publicę expertem nunquam patritiorum imperium detrectaſſe aut ægrè tuliſſe, nec quippiam unquam molitum eſſe ut mutata reipublicæ forma ipſe quoq; ad ius publicum admitteretur, imò ſemper amantiſsimum atq; obſequentiſsimum nobilitatis ſe præſtitiſſe. Verum ſi quis præter ſitus opportunitatem ualde cõmodi ad rempublicam tuendam, moderationem noſtram in regendo animi aduerterit, comperiet populum non omnino repudiatũ fuiſſe; ſed ad ea munera fuiſſe admiſſum, quæ ei committi poterant abſq; rei communis detrimento. Ideoq; facile perſpicere poterit id in hac republica temperamentum extitiſſe, quod cęteris hominibus tũ priſcis tum iunioribus ſemper defuit. Quamobrem eueniſſe etiam comperiet, ut in cunctis alijs tumultus populares frequenter fuerint excitati, qui tandem omnes reſpublicas euerterint. ecõtra in noſtra ciuitate ob eam cauſam nullum unquam tumultum popularem aut ſeditionem

ditionem extitisse. necessarium nanq; fuerat, ut in exordio operis dixi, si recte respub. instituenda erat, populum à gubernatione reip. excludi. qua in parte maiores nostri non tantũ autoritatẽ summorũ philosophorũ ac rationẽ secuti sunt, uerũetiam imitati sunt Sesostrim antiquissimum Aegyptiorũ legis latorem. qui ut in Politicis Aristoteles perhibet, genere distinctos uoluit eos qui armis regionẽ tuerentur, quiue de bono publico consultarent ac iudicia exercerent, ab agricolis mechanicasq; artes exercẽtibus, ac mercenariam operam locãtibus. Verum institutum hoc facile euertere rempublicã poterat, nisi temperatio ea adhibita fuisset, quam maiores nostri sapientissimi homines adhibuere. Primum ergo apud Venetos cõstantissime hoc obseruatum fuit, ut omnibus æquum ius esset, neq; ulli impune liceret uel hominẽ ex infima plebe iniuria afficere, patriciũ uero hominem contumeliã facere plebeio pro sacrilegio ac scelere maximo semper habitum fuit. Quòd si quis temerarius huius-

huiusmodi quippiam perpetrare ausus unquam fuit, nullus quoq; ei fuit impunitatis locus: sed tanto graviores pœnas dedit, quanto maioris existimationis dignitatisue extitit. Præterea diligenter à senatu consulitur tum annonę triticeæ, tum omnium rerũ copiæ, quæ faciunt ad victum ciuium & ad incolumitatem totius populi: adeò ut magna interdum dispendia faciat publicũ ærarium, ne ciuitas penuria laboret. quod exploratum cuilibet esse potest ex his quæ suprà à nobis dicta sunt, cum de præfectis annonæ triticeæ ac de curatoribus publicę salubritatis ageremus. Ac populi quidem hæc duo potissimũ requirunt à rectoribus ciuitatũ, ut scilicet cõmode viuant in rerũ copia, neq; obnoxij sint iniuriæ potentissimorum ciuiũ: quæ cũ assecuti fuerint, res suas agunt cęterorũ securi. Nihil uero à maioribus nostris omissum fuit, qđ ad ea duo pertineret. quin potius multa præterea addita sunt, quibus mirifice cõsulitur populi cõmodo, atq; eorum hominum inopiæ qui in studijs honestis rei-

publicæ utilibus uersanť, aut olim uersati sunt, nec amplius per ætatem aut imbecillitatem ualetudinis id muneris obire queunt. Nam Venetijs innumeræ domus ædificatæ sunt satis idoneæ aptæq; rei domesticæ, quæ hominibus ijsce gratis cõceduntur, in quibus cum familia degant quoad uixerint sine rei familiaris dispendio. His adde quòd in nauali amplissimo, quod uicem oppidi obtinet, constitutũ stipendium est non mediocri hominum multitudini: qui tamen nil agunt seu propter senium seu ob incommodum acceptum, cum tamen tunc cum in florenti ætate essent suum munus in ædificãdis triremibus aut in huiusmodi quopiam munere rei publicæ utili obierint. Præterea ueteri instituto in contractibus emptionis uenditionisq; mercium precioſarum alteruter, emptor scilicet aut uenditor, certum quippiam soluunt pro summa mercium: quod pauperibus nautis impartitur, qui amplius ei officio satisfacere minime possint propter ætatem, quam tamen in ea functione consumpserint

serint. Cæterum hæc optima institutâ ad continendam plebem in officio reipublicæ nõnullas ꝙ alias leges recensebimus, quæ sapientissime mihi à maioribus nostris inuentæ uideri solent, ut pro eorum hominum conditione satisfactum pulcherrime sit ambitioni & honoris cupiditati, quæ in cunctorum animis natura insita est, nec tamẽ propterea gubernatio nobilitatis ulla in parte perturbetur. Vniuersus populus in duo genera est distributus. nam quidam honestioris sunt generis, alij uero ex infima plebe, ut artifices, & id genus hominum, quod ab Aristotele in Politicis seruorum publicorũ esse perhibetur. utrisq; meo iudicio cõsultũ est nec incommode nec inique. Nam plebeis hominibus qui suapte natura parum honori studẽt, sed potius rei familiaris studio inseruiunt, modica etiam iura concessa sunt, suiq; honores. in tot enim classes distributi sunt, quot sunt artificia in quibus degunt, ac unicuiq; classi propriẽ quædam datę sunt leges, sub quibus sua quisq; exercet officia.

His præficiunt totius classis suffragijs ex eorũ numero nonnulli, qui non incommode artificij illius præfecti appellari possunt. horũ iussu multa præscribuntur, nonnullæq; leuiores lites horũ arbitrio dirimuntur. Quo fit ut plerique omnes artifices cum eius honoris compotes fuerint facti, in eo munere sibi placeant, putentq; se non parum dignitatis esse assequutos, cum eò peruenerint, ut à sui ordinis hominibus ea præfectura digni habiti fuerint. Sunt præterea in unaquaq; classe inferiores quidam præfectorum, qui tamen nonnullius existimationis sunt. hoc igitur modo magna in parte satis fit honoris cupiditati, quæ indita esse uidetur animis etiam plebeiorum hominum ac infimæ plebis. Alterum populi genus honestius in Veneta ciuitate honoratiorem quoq; locum habet, cui priuata quædam ac propria munera sunt constituta decora atq; honesta, quibus patritij ordinis uiri priuati sunt, nec ad ea ulla ratione accessum habent. quorum multa sunt, ut nec patriciũ hominem tum

propter

propter emolumentū tum honoris titulum eorū pœnitere posſit. Scribarū ordo honeſtiſsimus eſt, qui magiſtratibus quibuſq; aſsident. id munus plebis tantum hominibus datur, patricio nulli: quod quamuis illuſtre non ſit, eſt tamen honeſtum. eorū nanq; fidei & ſolertiæ codices ſcriptaq; publica quibus res omnis priuata & publica continetur, cōmiſſa ſunt. cui prouinciæ qui dignus habeatur, is iure optimo & probi uiri & induſtriȝ nomen habet, ac exiſtimationem ſibi uendicauerit. atq; id pleriſq; omnibus ſtipendium conſtitutum eſt, ut rei domeſticæ non tantum tuendæ ſed etiam amplificandæ ſatis ſit. Ad hoc hi omnes, qui ſunt à ſecretis ſenatus, ex populo ſunt, patricius nullus. Hic ordo ſuperiore honeſtior eſt, idcirco illi ex populo qui nobiliori genere orti ſunt, eo munere fungi ſolent. reditus habent ex ære publico non mediocres, neq; ullum ſenatuſconſultū hos latet. ſemper nanq; interſunt & collegiȝ ac ſenatus conſultationibus, ex qua re in magno precio ab omnibus habentᵉ.

Ex his nonnulli seliguntur qui X uiris ministrant, eorumq; acta in codices referunt, ac conscij omnium sunt quæ ab collegio aguntur. quo in honore perdurant quoad uixerint, non per uices quemadmodum patricij uiri in suis magistratibus, quorum nullus præter procuratorium perpetuus est. Horũ qui à secretis senatus sunt, unus primas partes tenet, ac Cancellarius Venetiarum nominatur, qui in maximo est honore. Nam à quouis patricio ei loco ceditur præterquam à procuratoribus. nullum is reipublicæ ignorat arcanum: magni quoq; sunt ei reditus ex ære reipublicæ constituti: ac cum diem obierit, funebri oratione honestatur: quæ dignitas nulli in Veneta ciuitate deferri consueuit, præter quam duci, aut cuipiam ciui qui sit extra aleã, ut dici solet, præterea memini, quasi Cancellarius ducem ex populo referat. hic unus creat comitijs magni consilij. Cæteri omnes qui à secretis sunt X uiris eliguntur, atque subduntur eorũ censuræ, si quid in functione publica quam habent deliquerint

querint. Omnes etiã populares cœtus, ut artificum classes & cuiusq; artificij præfecti, nõnulliq; alij de quibus infrà dicemus, ex arbitrio x uirũm pendent ac eorum ditioni subiecti sunt: illiusq; collegij authoritate & initio constituti fuere & nunc cõtinentur. Sapiens certè institutum, ut is magistratus prouideat, ne huiusmodi cœtus qui ad bonum publicum sunt instituti, quãdoq; simulatione officij aliquid in rempublicam molirentur: qui ad eius morbi cautionem initio creatus fuit, ne qua scilicet malorũ ciuiũ cõspiratio faceſſeret negociũ reipublicæ. Sunt præterea Venetijs quinq; societates initæ sub diuorum quorundam nomine & religione, innumeri homines sunt & plebei & patricij ordinis. Harũ suas quæq; uestes habet suaq; insignia, quibus tamen nõ semper ac passim utantur, sed cum simul coacti prodeunt, aut ad honestandum cuiuspiã funus, aut ad sacrũ quod piã munus. Festis diebus statutis cuncti ferè in suam societatem coguntur. ibi sacris primũ interſunt. deinde inuisunt

templa deorum immortalium, deumq; optimũ supplicationibus pompaq; solenni uenerantur. harum quæq; societatum propriã ædem habent, in qua amplum atrium ædificatum est, quò statutis diebus cõueniunt, ut exhibeãt officium religioni quod debẽt. Etenim celebrãt quãdoq; sacra mysteria, interdũ simul coacti templum cuiuspiã diui inuisunt, sæpius exequias ac funus fratris exornãt, cum eorũ quispiam diem extremum clauserit: cuius etiã delicta expiant sacrificio ac precibus identidẽ repetitis. Præter amplissima illa atria singulæ destinatũ conclaue habent, in quod coguntur societatũ præfecti, qui magistratus est annuus, atq; inter plebeios nõ mediocris dignitatis. hi simul cõgregati de agendis cõsultant, dantq; operam ne qua in parte desint bono societatis, eorũ quoq; fidei magna uis pecuniæ pauperibus erogandæ cõmissa est. nam priscis temporibus tam ingentis fuerũt existimationis hæ societates, ut plurimi qui rem suam testamento legauerant in usum pauperũ distribuendam

dam, hos potissimum tutores fecerint, quorũ arbritrio ea pecunia erogaretur. quo effectum est ut harum societatum aliquæ copia facultatum quę in hos usus erogãdæ sunt, quotannis procuratoribus diui Marci concedant: qui magistratus patricius amplissimus est. Ad hunc honorẽ, præfecturã scilicet istam societatum, patricijs uiris nullus est accessus, quãuis sint è numero fratrum: sed plebei tantum homines illius dignitatis compotes esse queunt, ut hac etiã in parte populus nobilitatem æmulare tur. hi nanq; societatum præfecti quodammodo in populo referunt procuratoriam dignitatẽ. Verum ne qua ratione huiusmodi societates atq; hi præfecti reipublicæ officerẽt, omnes sub potestate xuirũm continentur, ut ne quid immutare queant, aut in unũ cogi præter tempora statuta, nisi ex eorum arbitrio ac potestate à decẽuiris impetrata. Huiusmodi honores in nostra repub. uiris plebeis utriusq; ordinis constituti sunt, ut omnino expertes non essent iuris publici ac ciuilium munerum, sed

cupiditati honoris ambitionisue hac ratione satis facerent, nõ sollicitato per turbatione statu nobilium. Quo gubernationis temperamento id est respublica nostra consequuta, quod priscarum nulla alioquin illustriũ. nam à primis initijs usq; ad hęc tempora mille ac ducentis annis tuta perseuerauit, non tantum ab exterorũ hominum dominatu, uerumetiã à ciuili seditione quæ fuerit alicuius momenti. quod adepta est non ui ulla aut armatis satellitibus seu munita arce, sed æqua ac temperata ratione regendi: adeò ut populus libenti animo pareat nobilitati: neq; ullam mutationem rerum optet, quin potius egregie sit affectus nobilibus. Quæ res nostra tempestate potuit esse cõpertissima. Nam cum omnes Christiani principes cõspirassent in perniciem atq; exitium nominis Veneti, fususq; noster exercitus fuisset à Ludouico Gallorũ rege iuxtà Cassanũ oppidũ agri Cremonensis ingenti clade accepta, imminerentq; inde Germani, hinc Iulius Romanus pontifex, ac uniuersa penè con

tinentis

tinentis ora ab imperio Veneto desci-
uisset: ea rerũ angustia perturbatus Ve
netus populus, adeò nihil in nobilita-
tem est molitus, ut lachrymãtes omnes
se suaq; obtulerint ad reipublicæ defen
sionem, req; ipsa præstiterint. Nam Pa
tauio urbe propter incolarũ animum
erga nos egregie propensum nullo ne-
gocio recuperata, cum Maximilianus
Imperator undiq; cõtractis auxilijs in-
genti exercitu eam urbem obsedisset,
quàm plurimi non tantum patricij ue-
rumetiam plebei ordinis sponte cum
militibus stipendio eorum priuato con
ducti ad tuendam illam ciuitatẽ profe
cti sunt, egregiamq; in ea expeditione
operam nauarunt: adeò ut imperator
coactus fuerit reducere exercitum ex-
pugnatione urbis non tentata. nec mi-
nori negocio aliæ quoq; ciuitates recu
peratæ sunt, maximo populorum om-
nium fauore ex alieno imperio ad Ve-
netum ueluti ad portum tutissimũ con
fugientium. Euidens certè argumentũ
iustæ dominationis cũ uolentibus im-
peratur. quod non absq; ratione conti-

gisse

gisse, si quis bene attẽderit facile comperiet. Cuicꝫ etiam ciuitati quę in societatem Veneti imperij uenit, municipales leges relictæ sunt, multisꝫ honoribus ciues in sua quaꝫ ciuitate potiuntur. nonnulla oppida in agris urbium sita eorum ratione gubernantur. His adde quòd prætoribus ciuitatum qui illustres sunt, assident cum ius populo dicant homines iurisperiti: quibuscum consultant antequam quippiam decernant. qui honos est nõ exiguus, nec modicum inde emolumentũ ad eos uenit. huius generis magistratibus fungi patricij Veneti nõ possunt, sed uel ex Veneto populo, uel, ut plerunꝫ, ex socijs ciuitatibus deliguntur. Ex quibus facile quiuis intelliget, eam adhibitã fuisse in hac republica moderationẽ, quæ maxime uideatur rerum naturam imitari. Nam in animantis corpore uidendi officium respiciendiꝫ munus solis oculis est attributum. reliqua uero munera ignobiliora cæteris membris relicta sunt, quæ usu uidendi careãt, sed pareant, nec aliquo pacto obaudiãt his quę

ab ocu-

ab oculis ita esse nunciata fuerint, neue aliò ferantur quàm quò oculi ea direxerint: sicq; optime uniuersum corpus cõsistit & conseruatur. Non dissimili ratione in republica Veneta summa rerum gubernatio patritio ordini est demandata, ueluti quibusdam oculis ciuitatis, ignobiliora officia cæteris ex populo: sicq; tanquam bene compactum corpus Veneti felicissime uiuũt, cum oculi reipublicę non sibi tantum sed uniuersis membris prospiciunt: cæteræ uero ciuitatis partes, nõ tantum sui habeãt rationem, uerum etiam hisce oculis ueluti potioribus membris reipubli cæ libentissime obtemperent. Quòd si in quapiam republica eò insaniæ uenerint ciues, quod in plerisq; cõtingit, ut populus uidendi munere fungi uelit ac oculorum officium usurpet, continuo uniuersam rempublicam necesse est euerti. Quòd si etiam patricij ciues sibi tantum prospexerint, alia uero ciuitatis membra contempserint, irritato populo ad perniciem nobilitatis proculdubio reipublicæ male successerit. Nostri

stri maiores naturam imitati utriq; incõmodo prouidêre, illamq; præstitere moderationẽ, ut nullus nisi inuidus locum habeat obtrectandi tam legitimæ quàm optimæ institutiõi. Quam deum optimum precamur diu seruet incolumem. si enim quippiam boni à deo immortali hominibus prouenire est credibile, hoc præcipue diuinitus Venetę urbi obtigisse per suasissimũ esse debet.

CASPARIS CONTARENI DE republica & magistratibus Venetorum libri ultimi finis.

BASILEAE APVD FROBENIum & Episcopium Anno M D XLVII.

FRO
BEN